

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

56. BIND

Vindig - Sørvad

1962

INDHOLD

<i>N. C. Skouvig</i> : Hardsyssel i Danmarkshistorien	5
<i>Jul. Hvamstrøm</i> : Prins Buris	28
<i>Svend Bendtsen</i> : Højbjergning i Skjern Enge for 60 år siden	33
<i>Carl Raaschou</i> : Als - Laden som Monument	39
<i>Kjeld Galster</i> : Den fattige dreng fra Lemvig	46
<i>Peder Nielsen Lykke</i> : Fra Nees sogn i gamle dage	68
<i>N. C. Søby</i> : En uløst gåde	101
<i>A. E. M. Tang</i> : Om studehandel i 1849	109
<i>J. Søndergaard Jacobsen</i> : En gammel bryllupvisе	127
<i>Nicolai Henningsen</i> : En Minderune	134
<i>F. Elle Jensen</i> : Frivillige menighedsråd i Ringkøbing Amt	148
<i>Georg Hansen</i> : Provstevisitatser fra Ulfborg Herred 1766.. ..	164
<i>August F. Schmidt</i> : En salme i Vedersø Kirke	174
<i>Alfred Kaae</i> : Med Åse og Suler	178
<i>Alfred Kaae</i> : En bog om Førromersk Jernalder	193
Forreningsmeddelelser	196
Udtog af navn emner	197
Regnskab	199

Samfundets styrelse:

Lærer *J. Søndergaard Jacobsen*. medlem af redaktionen.

Konsul *Eli Jepsen*.

Lærer *E. Jespersen*, sekretær, kasserer og redaktør.

Lærer *A. Kaae*, næstformand og medlem af redaktionen.

Bogtrykker *Gadgaard Nielsen*.

Amtmand *Aa. Rangel - Nielsen*, formand.

Gårdejer *Kristian Raunkjær*.

Landsretsagfører *N. C. Skouvig*.

Fabrikant *Laurits L. Villemoes*.

HARDSYSSEL I DANMARKSHISTORIEN

Af Landsretssagfører N. C. Skouwig, Holstebro.

Den første Gang, der nævnes noget i Historien om Danmark, er det her fra Hardsyssel — og vort Naboland Thy. Ca. 325 f. C. foretog en græsk Opdagelsesrejsende, Pytheas fra Massalia (Marseille), en lang Sejlfærd fra denne By langs Frankrigs og Englands Kyster og foretog en Afstikker til Jyllands Vestkyst. Det, der drev ham herover, var øjensynligt Interessen for Ravet ved den jyske Kyst — det „danske Guld“, som dengang og langt frem i Tiden var et Hovedaktiv i Danmarks Forbindelse med Omverdenen. Han fortæller om en Fjord af Oceanet, *Mentonomon*, og Rigsarkivar Sv. Aakjær siger¹, at det „uden Tvivl“ er Mindet, Gammelminde, (Minde=Munding), i Bøvling Fjord i Nissum Fjords nordligste Del. — Vor store Oldforsker Sophus Müller har tidligere paavist, at en gammel Hovedvej tværs gennem Jylland fra Viborg til Vesterhavet havde sit vestlige Endepunkt lidt nord for dette Minde, og han har gjort det sandsynligt, at Ravhandelen her har haft en vigtig Havneplads. Det er antagelig den, Pytheas har anløbet. Han nævner videre en Ø, som han kalder *Raunonia* og et Sted, der hedder *Abalum*, hvor der begge Steder driver Rav ind — og iflg. Aakjær og Professor H. P. Steensby skulde Raunonia sprogligt senere være blevet til *Røn*, jfr. Rønland, Thyborøn, Harborøn, medens Abalum skulde være den senere kendte By Aalum paa en Halvø ved Agger, der senere er opslugt af Havet, men hvor der endnu i 1661 laa en meget stor Gaard, Aalumgaard.

Vi kan i historisk Tid spore disse to ældgamle Havnepladers Betydning gennem de to Slotte, Bøvling Slot (nu Rysensten) og Vestervig Slot, hvilket sidste udtrykkeligt er

anført som Krongods i Valdemar Sejrs Jordebog fra 1200-Tallet. Disse Slotte har været Værneborge for henholdsvis Havnen ved Minde og den ved Røn.

Det skal dog tilføjes, at Dr. Vilh. la Cour har en afvigende Opfattelse². Han anser det for umuligt at stedfæste de anførte gamle Navne hos Pytheas undtagen Fjorden (Havbugten), og den vil han henføre til Marsken ved Sønderjyllands Vestkyst. Men overfor denne Opfattelse staar altsaa Sv. Aakjærs og Prof. Steensbys, grundet paa indgaaende sproghistorisk og geografisk Kendskab.

Da Pytheas ca. 325 f. C. besøgte vor Egn, var vi i Begyndelsen af Jernalderen — men allerede før, i Bronzealderen, var der livlig Byttehandel med vort Rav og Guldet sydfra³. En af Guldets Indførselsveje herop var fra Elbens Munding til de jyske Havnepladser. Det kom hertil i Form af opvundet Spiraltraad, det saakaldte Ringguld, og det er betegnende, at dette hovedsagelig forekommer i Fundene fra de vestlige Limfjordsegne — foruden langs den midtjyske Landrute, „Hærvejen“. Disse vestlige Egne blomstrede i Bronzealderen, og vi har den Dag i Dag et meget synligt Minde derom i den imponerende Højrække, som, med Udløbere, gaar fra Vesterhavet mellem Trans og Fjaltring, østpaa til Kilens inderste Vig (vest for Struer), derfra mod Syd gennem Fousing, Asp o.s.v. til et Sted nordvest for Holstebro, Alstrup (jfr. den enorme Mængde Høje ved Døes), derfra mod Øst nord om Holstebro gennem Mejrup, Borbjerg, Ryde, Sevel o.s.v. til Viborg. Denne Højrække kan vi altsaa se endnu, derimod ikke den føromtalte Hovedvej, der er lige saa gammel (eller rettere: ældre), og som gik langs Højrækken og stødte til den midtjyske Længdevej ved Viborg. Der er det ejendommelige ved denne vestjyske Tværvej, at den fulgte Skellet mellem den gode Jord og Sandjordsegne, hvilket kom sig af, at man i hine gamle Tider, før Jernet kom i Brug, bedst kunde magte at dyrke den lette Jord, men dog ogsaa gerne vilde have den mere frugtbare Del med Græs o.s.v. i Ryggen. — Og for at trække Traaden endnu

længere tilbage: den gamle Vej følger stort set Isbræens Kant fra Istiden. Vestjyllands allerældste Historie (Bebyggelsen) mødes med Geologien.

Næste Gang, vi i Historien hører noget om vort Land, eller rettere dets Folk, er ogsaa Harderne med. Det er selve Cæsar, der i sine Gallerkrige, fortæller, at han kæmpede med dem i Gallien (Frankrig) Aar 58 f. C. Charudes kalder han dem. Det svarer sprogtligt i vort germanske Sprog til Haruder, der i Udtalen let bliver snuppet af til Harder, og dette Sted hos Cæsar er altsaa Hardernes „Daabsattest“. — Til Sammenligning kan nævnes, at *Danmarks* Daabsattest ligger ca. 1000 Aar senere, paa Gorms Runesten i Jelling.

Ogsaa Kejser Augustus, der som bekendt levede paa Christi Fødselstid, nævner i en Indskrift paa en Tempelvæg i Lilleasien Harderne. Min Flaade, siger han, trængte frem til Cimbrenes Land, og Cimbrer og Charuder m. fl. Stammer bad ved Sendefærd om det romerske Folks Venskab.

Hos disse Forfattere er det altsaa Folket, Stammen, vi hører om, derimod ikke noget nærmere om, hvor de boede. Dét ved imidlertid en anden gammel Græker, Geografen Ptolemaios, at fortælle om. Han tegnede ca. 150 e. C. et Verdenskort, noget ubehjælpsomt efter vore Begreber, men fremragende for den Tid⁴, og paa dette Kort placerer han Harderne (Charudes staar der) paa Jyllands Østkyst, lige syd for Cimbrenne i Himmerland, (medens der i Vestjylland er angivet andre Stammenavne). Og denne Placering er sikkert rigtig. Gudmund Schütte⁵) mener, Hardernavnet har Forbindelse med Hads Herred, som i Valdemars Jordebog kaldes Harz Herred. Herfra, altsaa det østlige Jylland, nord for Horsens Fjord, tænkes Harderne udvandret, maaske fortrængt, i Folkevandringstiden, 300—500 e. C. eller saa, muligvis af Danerne, der bl. a. synes at have sat sig godt fast i en Del af deres Omraade, Aabo Syssel, omkring Aarhus (de mange -lev-Navne). I hvert Fald har vi Harderne i Vestjylland, da Sysselinddelingen blev foretaget, hvilket vistnok skete henimod Vikingetiden (noget før 800 e. C.).

Hvad Navnet *Harder*, som har givet Navn til Syslet, kommer af, er der ikke helt Enighed om, men den almindelige Opfattelse gaar ud paa, at Grundordet er Skov, Harud⁸. Dette Grundord er forlængst uddød i Dansk men lever videre i Tysk, hvor det bl. a. findes i Harzen og Spessart. Ordet Harud kan dog ogsaa iflg. Sv. Aakjær⁷ betyde „fast Sandgrund“, „skovgroet Højland“, „Skorpe“, maaske øde Land o. l., og hænger sammen med Ordet *haard*. — Men forøvrigt forekommer det mig, at de to Opfattelser maaske i Virkeligheden godt kan forenes. I hin gamle Tid betragtede man nemlig Skove som noget goldt og besværligt noget. Skove var en Slags „Ødemarker“, der ikke lod sig dyrke uden en yderst besværlig Rydning, og som gjorde Skel mellem Bygderne, — og vi naar maaske saaledes udfra begge Tolkninger frem til Grundbetydningen „haard“ i Hardernes Navn.

Som før nævnt, havde de vestlige Limfjordsegne en Blomstringstid i Bronzealderen. Dennes Slutning plejer man at sætte til 400—500 Aar f. C. — I Jernalderen blev Klimaet en Del koldere, men Ravhandelen fortsætter en rum Tid endnu og ligeledes dette, at man foretrækker den lettere Jord til Dyrkning, ogsaa fordi den ikke var saa kraftig skovbevokset som Lerjorderne længere østpaa⁸. Jern var i Begyndelsen en meget kostbar Vare og ikke nær saa stærkt som det Jern, vi har nu. — Iøvrigt blev kun en mindre Del af Jernet importeret. Størsteparten blev fremstillet af det hjemlige Stof *Myremalmen*⁹, og saadant fandtes i store vestsjyske Mosestrækninger, f. eks. fra Bording-Ikast over Simmelkjær til Sunds og Karup. Endnu omkring Aar 1600 hører vi, at visse Præstationer til Kongen skete i Form af Jernkloder fra disse Egne. Fra yngre Jernalders Begyndelse faar ogsaa Limfjordens Nærhed Betydning. Den var dengang aaben i Vest¹⁰, og var jo en anden stor tværgaaende Færdselsvej — sammen med „Landevejen“ langs Højrækken — af Vigtighed ogsaa for Vestjylland. Det er karakteristisk for Limfjordens Betydning, at den ene af de to førstkendte

Byer, Danmark har haft, Lindholm ved Nr. Sundby (opstaaet i 7. Aarh. e. C.), tilsvarende som By Nr. 2: Hedeby (i Forbindelse med Slien), er knyttet til et stort Sejlløb. Lindholm er maaske den By, som i Sagaer og gamle Dokumenter kaldes „Wendel“ eller „Vendila“ (jfr. Vendsyssel), og som i den ældste Middelalder var Bispesæde¹¹. Senere er den, som bekendt, føjet til med Sand og først for nylig afdækket, et dansk „Pompeji“.

Fra Jernalderens ældste Tid (1 Aarh. e. C.) stammer bl. a. et af de mærkeligste Offerfund i Danmark: de to Dejbjergvogne, her fra Vestjylland. Det er vistnok ogsaa fra 3—6 Aarh. e. C., at vi har det bekendte Rammedige paa Lemvigegnen og „Fandens Dige“ i Ikast Sogn¹², begge med Front mod Øst. Skulde de mon dække mod de derfra fremtrængende Daner? Paa Randerseggen findes det saakaldte „Dandige“. — Iøvrigt er der fundet flere Bopladser fra Jernalderen her i Syslet, bl. a. en stor Fiskerboplads ved Fjand, og der er i det hele langt flere Bopladser fra denne Tid i Jylland end andre Steder i Landet¹³.

Alt dette tyder paa ret gunstige Vilkaar for Vestjylland ogsaa ind i Jernalderen. Alligevel har Forholdene — i hvert Fald set med Romeren Plinius' Øjne — været barske nok. Han skriver i sin saakaldte Naturhistorie fra 1. Aarh. e. C. følgende¹⁴, som maaske gælder et Sted ved Sønderjyllands Vestkyst, men som ogsaa kunde passe ved Fjand: „Her bor et elendigt lille Folk. De jager Fiskene, der flyr med det vigende Vand. Det er ikke dette Folk forundt at holde Kvæg, ej heller som Naboerne at nære sig af Mælk, ikke engang at nedlægge Vildt, da hver Smule Busk mangler vidt og bredt. Af Tang og Siv fletter de Fiskenet, og med Hænderne samler de Slam (Martørv?) op, som de lader tørre mere ved Vind end Sol; med dette varmer de Føden og deres af Nordenvinden stivnede Indvolde. De drikker udelukkende Regnvand, som opbevares i Gruber foran Hytterne“ — og saa kommer der en Slutning, hvor vi ligesom synes at kende Vestjyderne fra senere Tider: „Og disse Folk paastaar, at

hvis de skulde blive betvunget af det romerske Folk, vilde de dermed blive Slaver. Sandelig der er Folk, hvem Skæb-
nen skaaner, men til eget Fordærv“. Plinius synes altsaa, det vilde være langt bedre for dem at blive koloniseret af Ro-
merne.

Jeg nævnede før Danerne, som er trængt frem i Danmark øst- og sydfra, og som på én eller anden Maade, som vi ikke kender, er blevet forenet med Jyderne, der paa deres Side antagelig forinden er blevet samlet til eet Folk¹⁵, det jyske, af de forskellige Stammer, hvoraf det oprindeligt bestod. Om Sammenslutningen af Daner og Jyder er sket fredeligt eller gennem Kamp, og hvornaar — det ved vi ikke, blot at det er sket før Vikingetidens Begyndelse, altsaa før Aar ca. 800. Ejendommeligt er det, at Danernes „Fanemærke“ lev-
Navnene, som er saa talrige i det øvrige Danmark, ogsaa i Øst-, Nord- og Sønderjylland, næsten ikke findes i det vest-
lige Jylland, i Hardsyssel saaledes kun et Par Steder¹⁶. I disse Navne møder vi Tidens Høvdinge, siger la Cour. Men om Danerne saa er blevet standset, eller selv er stoppet op, før de naaede vor Landsdel, eller om de ikke rigtig har for-
maaet at sætte deres Præg paa den, det ved jeg ikke. — Ti-
den for disse Begivenheder ligger i det dunkle. Men Dan-
mark blev i hvert Fald til eet Rige.

Omkring Aar 940 træder en ny Kongeæt frem i Danmark. Hvorfra den stammer, ved vi ikke, siger la Cour¹⁷. Det er Gorm den Gamle, der som den først kendte indleder Ræk-
ken, og én af vore største Lokalhistorikere her i Amtet, Læ-
rer Storgaard Pedersen, Hee, er af den Opfattelse, at han stammede fra Hardsyssel, og *hvis* det er rigtigt, har vi jo noget at bryste os af, thi saa vil det sige, at hele vor Konge-
række er udgaaet her fra Syslet — ikke i lige Linje men gennem Sidelinjer. Storgaard Pedersen skriver¹⁸: „... de danske Harder (har) givet Tilnavn til flere Herskere, der vistnok stammer fra dem“. Han fortæller saa om forskellige Smaakonger i Hardsyssel og naar frem til Gorm den gamle som Ætling af dem. Det er dog ret usikkert Sagnstof, der

ligger til Grund herfor, men det ser unægteligt ud til, at Gorms Fader har heddet Hardeknud, og vi ved jo med Sikkerhed, at hans Tipoldebarn, der var Konge ca. 100 Aar efter Gorm, kaldtes saaledes. Hvad angaar Gorms Far, har vi Oplysning hos Historieskriveren Adam af Bremen, der levede ca. 1075, paa Svend Estridsens Tid, og skrev en Bog, hvori der bl. a. findes ikke saa lidt om danske Forhold. Han siger selv, at han rejste til Danmark og fik en hel Del Oplysninger af Svend Estridsen. Adam fortæller nu om ét eller andet, der skete omkring Aar 920, og siger saaledes (i det bedste Haandskrift af hans Værk): „Hos Danerne herskede paa den Tid Hardeknuth Vurm“. Det er givet, at Vurm er Gorm (den gamle), og det er altsaa ligefrem ham, der betegnes med Navnet Hardeknud, d.v.s. Dobbeltnavnet Hardeknud Gorm. Lektor Carsten L. Henrichsen skriver i sin kommenterede Oversættelse af Adams Værk¹⁹, at det sandsynligste dog er, at Ordet „Søn“ er faldet ud i Haandskriftet, saaledes at der retteligt skulde staa: Hardeknuds *Søn* Gorm.

Og i Olav Trygvasons Saga betegner Harald Blaatand Gorms Far som Hardeknud²⁰. — At han har heddet Knud, sandsynliggøres ogsaa derved, at den ene, den ældste, af Gorms Sønner hed saaledes (Knud Danaast), medens den anden, Harald (Blaatand), maa tænkes opnævnt efter Thyras Far, der angives at have heddet Harald. — Man brugte ogsaa dengang at opnævne Bedsteforældrene.

Med Hensyn til Gorms Tipoldebarn, Hardeknud, som vi jo alle kender fra Danmarkshistorien, fortæller Historieskriveren Svend Aggesøn, der levede op mod Aar 1200, og som var Hirdmand og af Hirdmandsslægt og derfor, ligesom sine Forfædre, færdedes i Kongers Kredse, at Knud den Store havde to Sønner, „af hvilke han kaldte den ene med sit eget Navn; det var ham, hvem man gav Tilnavnet Durus, den Haarde, ikke af den Grund, at han var barsk eller grusom, men han fik Navnet deraf, at det Landskab, som han ved sin Fødsel stammede fra, havde et Navn, der omtrent lød

saaledes²¹. Det skal her tilføjes, at man i gammel Tid ikke sagde Hard- men Harde-Syssel, f. Eks. i Valdemar Sejrs Jordebog (Harthesyssel). Sv. Aggesøns Tolkning — eller Forstaaelsen af den — er dog ikke sikker. Dr. la Cour skriver²², at Hardeknud er født i England, og Prof. Gertz, der er af samme Opfattelse, tror snarere, Harde-Navnet hidrører fra hans Fødested dér, som muligt er Durham, der kan minde om *durus* (lat.), haard.

En Omstændighed, som jeg ogsaa synes kan tages i Betragtning med Henblik paa Gorm den gamles mulige Herkomst fra Hardsyssel, er dette, at han alene af alle danske Konger, i hvert Fald i historisk Tid, havde sit Hovedsæde i umiddelbar Nærhed deraf, nemlig i Nabosyssel, Jelling Syssel. At det maatte være i Østsiden af Jylland, med Fjordforbindelse ud til Farvandene dér, var saare naturligt. Derfra kunde Kongen ad den Tids foretrukne Færdselsveje, Vandvejen, let komme til alle Dele af sit Rige, hvilket ikke saa godt lod sig gøre fra en vestjysk Havn. Desuden laa Jelling nær ved den gamle jyske Hærvej²² a. — Danernes, Folkungekongernes, Hovedsæde var fra gammel Tid Lejre, og allerede Gorms Efterfølger, Harald Blaatand, gjorde det nærliggende Roskilde til sin Hovedresidens (Palle Lauring: *Vikingerne*, S. 74). Man ligesom aner, at Gorm maaske som Jyde har villet markere, at Kongesædet godt kunde ligge i Jylland — oven i Købet ikke i Sønderjylland, hvor der muligvis tidligere har boet Konger (Striden om Grænsen — Hedeby) men i en — efter Østdanskernes Formening — fjernere „Afkrog“ af Landet, nær hans og hans Slægts gamle Hjemstavn. Det er naturligvis kun en usikker Hypothese, jeg her fremsætter, men der er noget paafaldende i Forholdet, som sammen med det ovenfor nævnte om Harder-Navnet i Gorms Slægt, saavel i op- som i nedstigende Linje, vel ikke beviser, at han stammer fra Hardsyssel, men som gør det berettiget at sige, at der er en vis Mulighed derfor.

I Vikingetiden, fra ca. 800- op i 1000-tallet, drog Danskerne ud i alle Retninger, men fortrinsvis mod Vest og

Sydvest, og vi ved, at ogsaa Limfjordens vestlige Del i vor Nærhed har været stærkt trafikeret. Vestervigs Betydning har vi tidligere omtalt, jfr. endnu den imponerende, stærkt engelsk-prægede Kirke, og i Aaret 1085 samlede Knud den Hellige som bekendt sin Flaade omkring Struer for at leve op til sin Navnebroder, Knud den Store, og prøve at generobre England. Svend Aggesøn skriver²³: „Efter at han alt-saa havde sammendraget en Hær og stævnet en Flaade sammen, for at han med den kunde gaa løs paa England og erobre det, begav han sig til Humlum, der paa den Tid var en Havn, som laa meget nær ved Havet“.

Det tør vist anses for næsten givet, at Harderne, hvis Landsdel jo var begrænset af Limfjorden mod Nord, Vesterhavet mod Vest, Danmarks vandrigeste Aa, næst Gudenaaen, Skjernaa, mod Syd, af Karup Aa mod Øst, og med Storaanen og andre sejlbare Vandløb ud til Fjorden og Havet, har faaet deres Part af Vikingetogenes Skrammer og Eventyr og ligeledes af det rige Plyndringsgods fra de mere fremskredne fremmede Lande.

Noget senere, efter Aar 1131, var Hardsyssel Skuepladsen for en Kamp i Kongeslægten, nemlig ved Rønbjerg sydvest for Skive, hvor Kong Niels slog den senere Erik Emunes Hær, der førtes af „den højbaarne jyske Høvding“ (Saxo) Christiern Svendsen, som blev taget til Fange dér. Det er Svend Aggesøn²⁴, der fortæller dette, og han betegner Kampen som én af de navnkundigste i disse Tider, hvad den slet ikke var²⁵, men Christiern var Svends Farfader og derfor maatte Svend have den med i sin lille Danmarkshistorie.

Iøvrigt sker der nu fra Valdemarstidens Begyndelse dette, at Danmark, som i de foregaaende Aarhundreder havde været vestvendt, faar sit historiske Tyngdepunkt forlagt mod Øst. Der var flere Grunde hertil. Vikingetogene hørte op, Limfjordens Udløb mod Vest ved Aggertangen var allerede op mod Aar 1200 sandet til²⁶. I Stedet faar Kongerne og deres Hjælpere (Absalon) og Hære fuldt op at gøre med at bekæmpe Venderne i de øst- og syddanske Farvande, og

de gaar selv paa Erobringstogter i Østersøen. Hansestæderne i Nordtyskland kommer stærkt ind i Billedet — og endelig Sverige (Kalmarunionen 1397), Vanskelighederne og senere Bruddet med dette Land, alle Svenskekrigene o.s.v. Og økonomisk: de kolossale Sildemarkeder i Skanør og Falsterbo, Københavns og Øresunds voksende Betydning, Handelskrigen mod Hansestæderne. Hertil kom for — eller rettere *mod* — os herovre, at vor vestjyske magre Jord, efterhaanden som Redskaberne til Jorddyrkning og Skovrydning var forbedret, blev stillet i Skygge af de federe Egne østpaa, hvilket alt havde til Følge, at den Stormandsstand, der opstaar fra Valdemarstiden og fremefter, især Højadelen, som blev toneangivende i Landet — vi kan bare tænke paa Haandfæstningerne fra 1282 og frem til Enevælden — foretrak de østligere Egne. Vestjyllands Befolkning blev mere end andre Steder jævne Bønder og Herremænd af Lavadelen, som ofte ikke levede paa synderligt højere Fod end de mest velstillede Bønder²⁷. Ogsaa vore Købstæder, som i Middelalderen udskiller sig af Bondesamfundet, blev, set fra et rigsdansk Synspunkt, faa og smaa. De laa for langt af Led fra de Vandveje, der nu var i Vælten, og deres Opland var for magert.

Aarhundrederne efter Valdemarstiden er, som bekendt, ogsaa den Tid, hvor den tidligere fri Bondestand i Danmark synker ned i Afhængighed og Ufrihed under Herremændene, de kirkelige Stormænd — og Kongen. Omkring Aar 1500 var Antallet af Selvejergaarde i Landet gaaet ned til 10—15 pCt.²⁸. Det kom til forskellige Bonderejsninger. Den første er Oprøret mod Knud den Hellige, som efter at hans Ledingsflaade ved Humlum var gaaet i Opløsning, fordi Kongen nødvendigvis maatte en Tur til Slesvig og blev noget længe væk, geraadede i Raseri og fo'r frem efter Lovens Strenghed med store Bøder. Han begyndte at inddrive disse i Vendsyssel, og herom skriver Sv. Aggesøn: „Men Folket her, som jo var vilddyragtigt og ustyrligt, tørstede med Glubskhed efter den uskyldiges Blod og lod ham føle sit i

dets Natur liggende Raseri i Stedet for at betale ham Bøder.“ Det var nu ogsaa hans Kamp for Tienden og hans Fogders Udsugelse, der laa bagved, men det var det mislykkede Flaadetogt og dets Følger, der fik Bægeret til at flyde over²⁹. — Branden tændtes paa Humlum Strand, flammede op i Vendsyssel, bredte sig som Løbeild gennem Jylland til Fyn og slukkedes med Knuds Drab i Albani Kirke i Odense. I dette jyske Bondeoprør har nok ogsaa Hardboerne deltaget. Men endnu var Bondestanden i sin fulde Kraft og sejrede stort.

Anderledes gik det godt 200 Aar senere, da Bønderne i Hardsyssel og flere andre jyske Sysler (omkring 1312) rejste sig mod Erik Menved paa Grund af de Byrder, han paa lagde til Dækning af sin letsindige og ødsle Storpolitik³⁰. Oprøret blev slaaet ned af Kongen med paafølgende Straffekaktion mod Oprørerne, men det kneb³¹.

Her maa jeg lige — efter kronologisk Orden — indskyde et Par Ord om en Kamp af anden Art: Frihedskampen omkring 1340. Nogle af vore lokalhistoriske Forfattere, bl. a. Storgaard Pedersen³², skriver, at Niels Ebbesen den 2. maj 1340 ved Skjerna her i Vestjylland i en Fægtning dræbte mange Tyskere, som var i Færd med at bygge en Borg dér. Jørgen Olrik siger imidlertid, at det var ved Skjern mellem Randers og Viborg³³. Kildestedet for de paagældende Forfattere er det samme: Jydske Krønike, og den siger om Stedet kun, at det var i Nærheden af Skjern Aa, „circa ampnem Skiernæ“³⁴, hvor Tyskerne var i Færd med at bygge en Borg til de Danskes Skade („in malum Danorum“). Efter selve denne Stedsangivelse kunde det i og for sig godt være Skjerna herovre, f. eks. ved eller i Omegnen af Lundenæs, men jeg synes alligevel, Olriks Angivelse er den mest sandsynlige, og jeg tror, det har været omkring det Sted, hvor den gamle Vej mellem Randers og Viborg gaar over Nørreaa ved Skern Hovedgaard. En Aa har tit flere Navne, og Skern er et gammelt Stednavn paa Egnen dér³⁵, og det synes meget mere naturligt at tænke sig, Grev Gert eller hans Folk har

villet opføre en Borg her til Kontrol af Vejen mellem Jyllands gamle Hovedstad Viborg og Grevens Residensby Randers end i det fjernere Vestjylland, ligesom det forekommer lidt usandsynligt, at Niels Ebbensen, der ellers havde hjemme paa Randersegnen og jo i November s. Aa. faldt ved Skanderborg, allerede en Maaned efter Drabet paa Greven skulde operere herovre med en Styrke, der kunde dræbe „mange Tyskere“.

I 1441 under Kristoffer af Bayern brød en ny stor Bondeopstand ud, vendt mod Højadelen. Bevægelsens Arnested var Vendsyssel³⁶, men den store Bondehær bredte sig mod Vest og Syd til Lundenæs ved Skjern, altsaa til det allersydligste Hardsyssel, og talrige Herregaarde gik op i Luer. Om sider naar Kongen frem med sin Hær og driver Bønderne tilbage, og paa Jørgensbjerg i Vester Hanherred led de et stort Nederlag.

Et lille Hundrede Aar senere, i 1530'erne, har vi den sidste Bondeopstand: Grevens Fejde, der jo opfattedes som Kampen for eller imod den bondevenlige Konge Kristian d. II³⁷. Det var dennes haandgangne Mand, Skipper Clement, der i sin Hjemstavn Vendsyssel (igen er det Vendsyssel!) rejste Jyderne, derfra som en Steppebrand gennem Himmerland mod Vest ind i Hardsyssel m. v., hvor Bønderne helt ned syd for Varde sluttede sig til ham. I Østjylland syd for Randers kunde Oprøret ikke rigtig fænge. Her var Adelen for stærk. — Efter et heldigt Slag mod Adelen Hær ved Svendstrup syd for Aalborg kom Bondehæren senere til at staa overfor Chr. d. IIIs dygtige Feltherre, Johan Rantzau, ved Broen over Skjern Aa, og der findes en malende Skildring fra Rantzaus Haand om, hvordan han først tog Broen, derpaa forfulgte Bønderne „til den lille Stad ved Navn Ringkøbing; den samme By havde megen Skyld i dette Oprør“. Man fandt imidlertid Byen helt tom for Mennesker, drog saa videre til „en lille By ved Navn Holstebro“, hvor man havde faaet Tidende om, at omtrent 5000 Bønder havde samlet sig. Men ogsaa derfra var Bønderne flygtet.

Videre gaar det til Skive og derfra til Aalborg, som Rantzau tog med Storm, hvorefter han fik fat paa Clement, der blev henrettet 1536 paa Viborg Landsting. — Bønderne blev straffet strengt af den sejrende Chr. d. III. I 49 Herreder mistede alle Bønder Ejendomsretten til deres Gaarde, medmindre de kunde bevise deres Uskyld eller var i Stand til at tilbagekøbe dem. Endvidere maatte de, skyldige til Døden som Oprørere, købe Livet ved en saakaldet „Halsløsning“, der indbragte Kongen store Summer. Johan Rantzau fortsatte Kampen, dog nu mod mere regulære Tropper, indtil ogsaa endelig København var faldet. Denne By fik forresten en særdeles mild Behandling.

Hermed var Danmarks Bondestand uskadelliggjort for lange Tider, og hermed gik ogsaa Tæppet ned for Hardsyssels Indslag i Danmarks Historie — udpræget Bondeland, som det var — i de kommende ca. 250 Aar.

Historikeren C. P. O. Christiansen³⁸ siger rammende: „Hvad der skulde lykkes for Dalkarlene i de store nordlige Skove og for Friserne og for Ditmarskerne i deres af Diger og Grøfter gennemskaarne Land, mislykkedes for den djærveste Del af det danske Bondefolk, der i de herregaardsfattige Egne, hvor Selvejergaardene hidtil havde været talrige, dog havde haft bedre Muligheder end de danske Bønder andetsteds. Bondeopstandene . . . blev den triste Indledning til et Tidsrum, der skulle bringe en fortsat Nedgang for den danske Bondestand, medens Herremændene og Kongemagten i stigende Grad skulde blive den historieskabende Del af Folket og derved samle Eftertidens Opmærksomhed om deres Færd“.

Men: de samme Forhold, som havde bevirket, at Hardsyssel (Vestjylland) var gledet ind i Ubemærketheden: dets magre Jord, dets Fjernhed fra Rigets Centrum, og som Følge heraf: de historieskabende Faktoreres, Kongens, Adelsens og andre Højheders relativt ringe Interesse for denne Landsdel, de selvsamme Forhold medførte, at Vestjylland blev i ret betydelig Grad skaanet for nogle af denne lange

Periodes uheldige Strukturannelser: Landsbyfællesskabet, Fæstevæsenet, Hoveriet, det udprægede Herremandsvælde o.s.v. Om det førstnævnte Forhold siger Prof. Hal Koch³⁹, at allerede før den historiske Tids Begyndelse (c. Aar 1000) „var Landsbyfællesskabet blevet den fremherskende Dyrkningsmaade. Kun paa Bornholm og i Vest- og Nordjyllands magre Egne var Enkeltgaarde det almindelige“, og Dr. Hans Jensen⁴⁰ (om Tiden forud for Landboreformerne): „Paa Grund af Naturforholdene fandtes de sammenbyggede Landsbyer og Jordfællesskabet i dets sædvanlige Udstrækning ikke paa Bornholm og i Vestjylland“. Storgaard Pedersen siger i sin Bog „Hardsyssel“ S. 83: „Der er en Særegenhed ved Bebyggelsen her, at der ingen tæt sammenbyggede Landsbyer findes. Maaske kan dette stamme fra et særegent Tankesæt hos de Folk, der først tog Landet i Brug“. (Jeg gætter, der herved tænkes paa Enkeltgravs- eller Stridsøksfolkene, som indvandrede i Jylland i yngre Stenalder)⁴¹.

Men alt dette vil sige, at én af de allervigtigste af de store Landboreformer fra sidste Fjerdedel af 1700-Tallet: Ophævelsen af det uheldige Dyrkningsfællesskab om Jorden, *ikke* var så tiltrængt i Vestjylland. Paa lignende Maade med Hoveriet. Prof. Knud Fabricius⁴²: „(de vest- og nordjyske) Landsdeles særlige Karakter, der prægedes af manglende Landsbyer, gjorde desuden en Udvikling af Hoveriet vanskelig“, og han tilføjer, at Forholdet med Hensyn til Hoveri altid var langt bedre i Vestjylland end i Østjylland, der igen gik foran Øerne. Fabricius nævner ogsaa, at man paa Vest- og Nordjyllands Herregaarde vedblev med den gamle Driftsform Studeopdræt; og Græsbrug kræver jo, som bekendt, ikke saa megen Arbejdskraft som Kornavl o.s.v.

Hvad angaar Fæste ctr. Selveje, siger Hans Jensen⁴³ fra Tiden omkring 1830, at i Jylland fandtes kun 1/3 af alle Fæstegaarde i Landet. I Jylland udgjorde de knap 1/4 af samtlige Bøndergaarde, paa Øerne over Halvdelen.

Om hvad mere i Almindelighed angaar Forholdet Herremand ctr. Bonde, bruger Fabricius vedr. Tiden omkring

1688 Udtrykket „det herregaardsfattige Vestjylland“. Han og andre Historikere betegner stedse Bondens Forhold som ringest paa Sjælland (Krongodserne, Københavns Dominans), og Fabricius siger: „... (der er) ikke Tvivl om, at jo længere bort fra Hovedstaden man kom, des oftere mødte man et patriarkalsk Forhold fra Herremandens Side overfor hans Fæstebønder“.

Der er et specielt Forhold til vor Fordel i dette Kapitel. Efter Enevældens Indførelse var Kongerne mistænsomme overfor den gamle danske Adel, hvis Magt jo var brudt ved Enevælden, og der fremstod, ivrigt støttet af Kongen, en ny Adel ved Siden af den gamle, stærkt isprængt med tyske Adelsmænd, der, som Fabricius siger: „strømmede ind i Landet“⁴⁴ og „som Godsejere ... ofte (kom) til at staa som rene Bondeplagere, da de medførte deres Hjemlands Syn paa Bønderne som en lavtstaaende Race“. — Det var særlig paa Øerne, de slog sig ned, dem undgik vi i det væsentlige herovre.

Ogsaa borgerlige Godsejere, „Proprietærer“, kom der en Del af. Paa disse Egne er navnlig to blevet kendt, Christen Linde, begyndt som Hosekræmmer i Holstebro, død og begravet dér — i Kirken — 1706. Han blev Ejer af Stenumgaard, Volstrup, Handbjerg Hovgaard, Møltrup, Pallisbjerg, Kærgaardsholm, Bækmark, Krogsdal, Ulsund og Lindtorp, og var én af de rigeste Mænd i Landet. En anden er den hollandske Ingeniør Henrik Ruse (Rüse)⁴⁵, der 1664 fik Bøvling Slot (det senere Rysensten) for sine Tjenester mod Kongen, idet han omkring København skabte den vældige Række Jordværker, Bastioner, Grave o.s.v., som stod indtil 1870-erne, og i sin Tid gjorde Byen til en af Nord-europas stærkeste Fæstninger. — Ham og Linde hører man intet ondt om i deres Forhold til Bønderne. Derimod var der andre herovre, som ikke var særlig blide, men alt ialt var Vestjyllands Herremænd, som sagt, ikke særlig mange og for Størstedelen jævner Folk end længere østpaa.

Disse forholdsvis gunstige Vilkaar for den vestjyske Bonde har utvivlsomt virket til at skabe — trods vel nok mindre materiel Velstand her end hos hans Standsfæller paa de federe Jorder andetsteds — en større Selvstændighed, Frihedsfølelse og stilfærdig Selvbevidsthed end i Hovedparten af Landets øvrige Egne. Ejendommeligt er det, at der, allerede inden Landboreformernes Iværksættelse, nemlig fra 1760 og fremefter, skete en vældig Udstykning af Herregaardene i hele det vestlige Jylland *ved Bøndernes egen Hjælp*⁴⁶. Det begyndte med, at Herregaarden Grubbesholm med Nørkjærgaard i Nr. Bork Sogn her i Amtet med 52 Tdr. Hovedgaards-Hartkorn og 287 Tdr. Hartkorn Bøndergods i 1760 blev solgt ved Auktion for 18.000 Rdl.⁴⁷, *ikke* til en kapitalstærk Godsejer eller Proprietær men til Godsets egne Hovbønder. De udstykkede Herregaardsjorden, henvagde noget under deres egne Gaarde, delte Resten i Parceller og solgte Hovedgaarden som en almindelig Bondegaard. Og hvad mere var: deres Eksempel smittede hurtigt. Langs hele Vestkysten, i Thy og Vendsyssel, snart ogsaa i andre Dele af Jylland, opløstes det ene Gods efter det andet. Ved Aar 1800 var der af fuldstændige Hovedgaarde i Ribe Amt 4, i Ringkøbing Amt 3 og i Thy 2. „Den hele Bevægelse var“, siger Rigsarkivar Axel Linvald, „et mærkeligt Vidnesbyrd om Mod og Handlekraft hos den jyske Bonde. Paa Øerne fandtes der intet tilsvarende. Af Fyns Herregaarde udstykkedes kun 24, paa Sjælland saa godt som ingen.“

Omkring 1834 fik Danmark „De raadgivende Provincialstænder“ — og Valgdeltagelsen hertil var meget stor, størst hos de mindre Landejendomsbesiddere i Jylland, nemlig 87 pCt., mod 83 pCt. i de jyske Købstæder, 76 pCt. i Østfjernes Købstæder og kun 69 pCt. af de jyske Godsejere. „Disse Tal“, siger Linvald, „er det mest forbavsende, der ligger i dem et Varsel om det kommende Bondeherredømme i dansk Politik“. Allerede ved dette første Valg i vor parlamentariske Historie viste Bønderne en stærk Forkærlighed for at vælge Folk af deres egen Midte. Herovre blev det Gaardejer

Ole Kirk fra Ebbensgaard i Ulfborg Sogn, og Lindvald siger om ham: „Mellem de valgte Bønder i Kongeriget var der kun een virkelig fremragende Kraft, Vestjyden Ole Kirk . . . Han var en tænk- og selvstændig Natur, der kom til at forbavse alle ved at fremsætte Meninger i en Form og af en Vægt, som man aldrig vilde have ventet fra en Bonde. Selv følte han sig i høj Grad som Bonde; han talte altid med Iver og ofte med Skarphed sin Stands Sag.“ — Han valgtes senere til Medlem af den grundlovgivende Rigsdag 1848.

Vore *Købstæder* her i Syslet har jo, ligesom de øvrige i Landet, udviklet sig fra noget ind i Middelalderen og fremefter. De mest betydningsfulde var Holstebro, der stedse var Syslets Hovedstad med Sysseltinget, og Ringkøbing, der senere blev Amtshovedstad — men deres Indslag i Landets Historie er kun ringe. I Schultz' store Danmarkshistorie fra Begyndelsen af 1940'erne, som er paa op mod 5000 Sider, nævnes Holstebro og Ringkøbing kun 4 Gange hver, og kun ganske kort, Lemvig, Struer og Skjern overhovedet ikke, og Herning, der jo er en meget ny By, kun een Gang i Forbifarten. Holstebro og Ringkøbing var — sammen med Varde — Centre i Vestjyllands betydelige Stude- og Hestehandel gennem Aarhundrederne, men de stod stærkt i Skygge af Ribe, der var ganske overprivilegeret i Forhold til dem⁴⁸ — noget man fra Regeringens Side omkring Aar 1500 begrundede med, at „den er beliggende yderst i Riget mod Hertugdømmet og besværet af store Vandfloder“⁴⁹. De andre Byer klagede paa den Tid deres Nød herover for Konge og Rigsraad ved et Møde i Randers, men Kongen holdt med Ribe. Kongerne ønskede naturligvis en Centralisering af Hensyn til de Afgifter, man selvfølgelig tidligt fandt ud af at paalægge de exporterende Dyr. — *Ribe* fylder næsten 1/2 Spalte i Stednavneregistret til nævnte Danmarkshistorie.

I 1885 blev dog Holstebro „Forsidestof“ i alle Landets Blade — paa Grund af Affæren med Venstrehøvdingen Chr. Berg. Vi havde jo i 1849 faaet Junigrundloven, der var udpræget demokratisk, men efter „Grundlovsfædrenes“, de

nationalliberales, Udenrigspolitik, der endte med Krigsnyderlaget i 1864, fik vi i 1866 den saakaldte reviderede Grundlov, hvor Demokratiet var forsvundet fra Landstinget, hvori Godsejere og de mest velhavende af Befolkningen blev dominerende. Det førte til den lange Forfatningskamp fra ca. 1870—1901, hvor Venstrepartiets Maal var først at gøre Folketinget til det herskende Ting, senere at faa Juni Grundlovens Landsting tilbage. Det var med andre Ord det førømtalte „Bondeherredømme“ i dansk Politik, det drejede sig om. I den første Tid — førøvrigt helt fra omkring 1840 — var det navnlig sjællandske Politikere, bl. a. den forhenværende Skomager I. A. Hansen, en begavet og betydelig Politiker, og senere Juristen og Redaktøren Viggo Hørup, én af de bedst begavede og skarpest skaarne Politikere, Danmark har haft, som blæste til Kamp mod den gamle Fjende, Godsejerne m. fl., et Forhold, der forresten hænger sammen med den førømtalte stærkere Underkuelse af de sjællandske Bønder⁵⁰. Men senere kommer den vestjyske Bondehøvding Chr. Berg, der var født i Fjaltring, i Forgrunden som Fører. Hans Slægt kan baade paa fædrene og mødrene Side føres langt tilbage blandt vestjyske Selvejerbønder⁵¹. Det synes, særlig efter at Provisoriekampen havde tilspidset sig, og Estrup satte haardt mod haardt, som om Hørup til en vis Grad tabte Modet og savnede Evnen til Handling⁵², mens Bergs Kampvilje blot blev større deraf. Han kæmpede i Skrift (den Bergske Presse) og Tale for sin Sag, rejste Land og Rige rundt for at opildne til Kampen: „gaa aldrig paa Akkord med Uretten“, ingen Forhandling eller Forlig med Grundlovsbryderne. — Den 16. Juni 1885 skulde han tale ved et stort Møde paa Markedspladsen i Holstebro. Politimesteren havde efter en almindelig ministeriel Instruks indfundet sig og forlangte at sidde i Baggrunden paa den store Talertribune, man efter den Tids Skik havde rejst, men Berg nægtede at tale med Politimesteren i Ryggen. Til sidst blev denne af to af Bergs stedlige Folk, Gaardejer P. Noes og Redaktør Thomas Nielsen, trukket ned af Tribu-

nen, lempeligt ganske vist men altsaa med en vis Magtændelse. Berg, der havde forholdt sig ret passiv, holdt saa sin Tale, men blev bagefter som Anstifter dømt sammen med de to Mænd til 6 Maaneders Fængsel. Hans Helbred blev nedbrudt under Fængselsopholdet, han genvandt aldrig helt sin fordums Kraft, i 1891 døde han — og derefter blev i 1894 det berømte storpolitiske Forlig afsluttet med Estrup. Herved spaltedes Venstre i to Grupper: de moderate og Reformpartiet, hvilket sidste var Modstander af Forliget, og hvis Fører blev Vestjyden J. C. Christensen, f. i Hoven Sogn, og ligesom Berg af vestjysk Selvejrbondeslægt. I Løbet af 1890'erne lykkedes det ham ved „et taktisk Mesterskab, der søger sin Lige“, at gøre Reformpartiet til det altdominerende Parti, og han blev vist allerede i disse Aar den mægtigste Mand i Landet⁵³. De siddende Højreregeringers Magt udhuledes mere og mere. Det hændte, naar nogen henvendte sig i et Ministerium om Regeringens Støtte til ét eller andet, at man dér spurgte: har De talt med Christensen-Stadil om det? (saadan kaldtes I. C. dengang), altsaa ikke med paa-gældende Fagminister eller Statsministeren, Konseilspræsidenten, men med *Oppositionens* Fører. I 1901 brød Højres Magtstilling sammen. Man syntes dog dengang ikke, man kunde byde Kongen og Landet en almindelig Landsbydegn som Statsminister, det blev saa Prof. juris Deuntzer, men fra 1905 J. C. Christensen — der trods Albertikatastrofen i 1908 med paafølgende Rigsretssag og andre Vanskeligheder bevarede Hovedindflydelsen i Venstre, (hvorfra dog de radikale havde udskilt sig i 1905), indtil han i 1924 paa Grund af Alder traadte ud af Politik. Han kunde under Krisen i 1908 — sikkert fuldstændigt med Rette — opgøre den politiske Status saaledes: man kan her i Landet regere uden om København, men man kan ikke regere uden om Bønderne.

Hvad der mislykkedes for Bondestanden under de blodige Opstande i Middelalderen, for „Bondevenernes“ Parti omkring 1840—70 med I. A. Hansen, Tscherning m. fl., og for

Hørup, Høgsbro, Boisen o.s.v., det lykkedes for de to Vestjyder Berg og J. C. Christensen.

— — —

Hardsyssel har i Tidernes Løb fostret mange fremragende Mænd paa saa at sige alle Kulturlivets Omraader i vort Land — en Række saa lang og vægtig, at man næsten forbavses derover første Gang, man ser den. Jeg vil her ikke trætte med nogen Opremsning, men det vil vist forbavse en Del at høre, at Bertel Thorvaldsens Mor var en Degnedatter fra Nr. Nissum, og at Prof. Martin Nyrop, Bygmesteren af Københavns Raadhus, „den mest monumentale Bygning, der er rejst i Norden i det 19. Aarhundrede“, er født i Nysogn paa Holmsland. — Jeg vil blot nævne enkelte, der synes mig, om jeg saa maa sige, at bære „Racens Præg“: Filosoffen Ludvig Feilberg, Biskop over Sjælland og Professor Peder Madsen (fra Vinding), vor verdensberømte Landsmand Søren Kierkegaard, der ganske vist var født i København, men som Søn af en rig vestjysk Hosekræmmer fra Sædding ved Ringkøbing, og om hvem Prof. Vilhelm Andersen⁵¹ siger, at „hans tragiske Geni kan forklares af, at i ham mødes Folkenaturens stærkeste religiøse Instinkt, Vestjydens 'uhyre Tungvind', med Hovedstadens højeste æstetiske Forfinelse“, videre Højesteretspræsident Thomas Frølund (Tjørring ved Herning), Digteren Thøger Larsen, Malerne Niels og Kristen Bjerre, Runologen, Professor Ludwig Wimmer (f. i Ringkøbing), Professor P. Skautrup og Forstander, Dr. phil. H. P. Hansen, Herning — men mere end noget andet forekommer det mig, at Hardsyssel har ydet sin Tribut af førende Mænd i vort Land gennem de nævnte Politikere: Ole Kirk, Chr. Berg, J. C. Christensen, hvortil kan føjes Knud Kristensen, der jo ogsaa som Venstres Fører naaede frem til Statsministerposten, men traadte ud, da han ikke længere følte sig fri til at virke for politisk Uafhængighed indadtil og Selvbestemmelsesretten udadtil.

Skulde jeg nævne noget, der som en Linje synes mig at ligge i det vestjyske Sind gennem Tiderne, da er det Kærlighe-

den til Friheden, personlig og politisk, selv paa Bekostning af ydre, materielle Goder: lige fra de fattige Fiskere, Plinius fortæller om i den graa Oldtid, over Middelalderens gentagne blodige og forarmende Bondeopstande, til Høvbøndernes imponerende, selvhjulpne men pengekrævende og maaske risikable Landboreformer paa Grubbesholm og videre ud, Chr. Berg, Noes og Thomas Nielsen i Fængslet, J. C. Christensen for Rigsretten og Knud Kristensen som en ensom Mand i dansk Politik, eller Søren Kierkegaard med hans stærke Fremhæven af den enkeltes, Individets, Ret og Answer — kort sagt: *Liberalismen* i dette Ords egentlige Betydning.

En kendt medicinsk Professor skal have udtalt, at Danmark aldrig bliver kommunistisk, saa længe vi har Vestjylland.⁵⁵

Det næste store Befolkningslag i Landet, Arbejderstanden, er forlængst rykket frem, og et økonomisk og kulturelt Tidehverv er forestaaende, én af de Epoker, som vort Land kun oplever med Aarhundreders Mellemrum — eller vel aldrig før har oplevet Mage til, men ejendommeligt nok er det, som om Danmark igen er ved at blive mere vest- eller sydvest-vent, end det har været i saa at sige tusind Aar: vort Militær rykker mod Vest, Regimenterne fra Randers og Aarhus, Flyvepladsen i Karup, hvor jo endvidere Enhedskommandoen efter det foreliggende skal placeres. Det eller de ny Universitet(er) trækker ligeledes vestpaa, og man omgaas som bekendt med Planer om som Modvægt mod Hamborg (og Flensborg) at faa placeret en stor dansk By i Trekanten Vejle-Kolding-Fredericia. Vi har jo noget herovre, som det kniber stærkt med mange andre Steder: *Plads*, *Albuerum* simpelthen. Og oven i Købet læste jeg fornylig i en Bladartikel ⁵⁶, at Direktøren for Danmarks geologiske Undersøgelser, Dr. phil. Hilmar Ødum, gør opmærksom paa en anden fundamental Faktor i Vestjyllands Favør. Byplanlæggerne, hævder han, glemmer helt Vandforsyningsproblemet, som bevirker, at hverken en ny Øresundsby kan hægtes

paa det københavnske Drikkevandsnet, eller den nævnte Storby i Sydøstjylland realiseres. Denne Egn er den daarlignst mulige, siger han. Rigeligt Grundvand er der kun mellem Grenaa, Randers og Aalborg, men her vil større Byer efterhaanden bruge, hvad der er — samt i *Vestjylland*. Et Udvalg er nedsat til Undersøgelse af Vandreserverne! —

Ja, ja, vi tager ikke dette for mere, end det er, men eet ved vi, Bladet i Bogen sig vender, og *det* gælder, som vi har set, ogsaa vor gamle Hjemstavns Blad i Historiens store Bog.

NOTER

1. Schultz Danmarkshistorie (i det følgende forkortet: Schultz), 1941—43, Bd. I S. 84.
2. Schultz I 346.
3. Johs. Brøndsted, i Schultz I 212.
4. Turistforeningen for Danmark's Aarbog 1961 (Jernalderen) S. 22. I det følgende forkortet til: Turistf. Aarb. 61.
5. Hardsyssels Aarbog 1928, 156.
6. G. Schütte, smst., og la Cour, Schultz I, 349.
7. Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt, 1937, S. 46.
8. Turistf. Aarb. 61, S. 28.
9. Samme Aarb., S. 38, og Brøndsted, Schultz I, 248—49.
10. Samme Aarb. S. 120.
11. Om Lindholm, smst., S. 28 og 134.
12. Smst., S. 96.
13. Brøndsted, Schultz I. 251. 258.
14. Turistf. Aarb. 61, S. 31—32.
15. la Cour, Schultz I, 393 og 419.
16. Se Kort hos la Cour, Schultz I. 415.
17. Schultz I. 465.
18. P. Storgaard Pedersen „Hardsyssel“, 1916, S. 21.
19. Carsten L. Henrichsen: Adam af Bremen: De hamburgske Ærkebispers Historie, 1930.
20. Fr. Winkel Horn: Olav Trygvasons Saga 1900, S. 11.
21. M. Cl. Gertz: Svend Aggesens historiske Skrifter, 1916—17, S. 63.
22. Dansk biografisk Leksikon, „Hardekud“.
- 22a. Hugo Matthiessen: Hærvejen 1960, S. 58 ff.
23. Gertz, anf. Værk, S. 68.
24. Samme, S. 76—77.
25. Hal Koch, Schultz I, S. 600.

26. Gertz, anf. Værk, S. 68, Note 4.
27. Hans Lund, Schultz II 730.
28. Samme, smst. S. 693.
29. Hal Koch, Schultz I 577—78 og Saxo (Olrik: Saksens Danesaga II. S. 21 ff).
30. Storgaard Pedersen, anf. Værk, S. 100.
31. Prof. Kr. Erslev, Salmonsens Leksikon, 1918, „Erik Menved“.
32. Anf. Værk, S. 102—3.
33. Schultz II, 140.
34. Scriptores minores hist. dan. Vol. I, S. 455, 1917—18.
Udg. af M. Cl. Gertz.
35. Trap's Danmark, Bd. VI, 1925, S. 256.
36. C. P. O. Christiansen, Schultz II, 352 ff.
37. Se om andre Motiver Hans Lund, Schultz II, 591, hvorfra ogsaa det efterfølgende i Teksten om Grevefejden er taget.
38. Schultz II, 354.
39. Schultz I, 704.
40. Schultz III. 590.
41. Se herom Brøndsted, Schultz I. 169.
42. Schultz III. 488. — Jfr. E. Jespersen i Hards. Aarb. 1944.
43. Schultz IV. 427.
44. Se her og ad det følgende i Teksten Fabricius.
Schultz III. 496.
45. Fabricius, Schultz III. 367.
46. Rigarkivar Axel Linvald, Schultz IV. 200.
47. Trap VIII. 336.
48. Schultz II. 380, III. 239 og 479 samt Storgaard Pedersen
„Hardsyssel“ S. 142 ff.
49. Schultz II. 380.
50. Hans Jensen, Schultz IV. 518.
51. Arne Frandsen i Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amr, S. 219.
52. Søren Krarup: Hørups Arv og Arvtagere, 1961, S. 39.
53. E. Elberling i Salmonsens Leksikon, 1916.
54. Schultz IV. 622.
55. Holstebro Dagblad 20. Juli 1961.
56. Samme Blad 10. Januar 1962.

PRINS BURIS

Af Jul. Hvamstrøm.

Navnet Buris er fra den gamle Folkevisе, Kong Valdemar og hans Søster, gennem flere Hundrede Aar knyttet til Liden Kirstens Grav paa Vestervig Kirkegaard, men hvad det er for en Buris, og om Visen i det hele taget er bygget over en historisk Begivenhed, ved vi ikke, og vi faar det nok heller aldrig at vide. Derimod ved vi med nogenlunde Sikkerhed, at det ikke er den kendte Buris, som Saxo omtaler, idet hans Historie slet ikke kan passe ind her.

Buris Henriksen var jo Søn af Henrik Skadelaar, der igen var Søn af den Svend, der i Hastværket efter at blive kronet til Konge, døde paa Vejen til Viborg. Buris og Valdemar var altsaa Næstsøskendebørn og havde saadan set lige Ret til Kronen, men Valdemar blev den heldige. Mærkeligt var det, at Buris sluttede sig til Valdemar, da der var bitter Fjendskab mellem deres Fædre. Fra Begyndelsen af har Forholdet mellem Buris og Valdemar maaske været godt. Da Valdemar 1157 var blevet Enekonge, skriver Saxo, at Buris, der havde været ham tro og hengiven og været ham til stor Nytte i Kampen mod Svend, blev belønnet med baade Guld og Ære, men lidt senere i en anden Forbindelse skriver han, at Valdemar ikke rigtig stolede paa Buris og hans Broder Knud. Nej, Valdemar stolede ikke rigtig paa nogen, og til hans Undskyldning tjener jo, at han hele sin Regeringstid maatte være paa Vagt overfor en Del Kongsemner, der hver især higede efter mere Magt. Der skulde baade Behændighed og Haardhed til for at holde dem fra Livet. Nogle af dem matte han belønne rigelig for at sikre deres Hjælp i Kampen mod de andre. Da Buris sikkert har været den betydeligste af disse Kongsemner, og da han Tid efter anden fik store

Liden Kirstens Grav paa Vestervig Kirkegaard.

Fot. Torkil Fonsmark

Len af Valdemar, og da tilmed nogle af hans mange Halvbrødre¹⁾ hørte til Landets Fjender, kan det forstaaes, at Valdemar tilsidst ikke følte sig tryk ved ham og spejdede efter en Lejlighed til at blive af med ham. Da saa denne Lejlighed kom 1167, hvor man mente at være i Besiddelse af Beviser nok til at fælde Buris, var Valdemar haard nok til helt at tilintetgøre ham. Hvorledes det nu hang sammen med disse Beviser, er det vanskeligt at sige noget om. Ved at gennemgaa hans Historie finder man ikke noget, der klart siger, om Buris virkelig var skyldig. I Stiftelsesaaaret, da han i 1163 stifter Tvis Kloster, er der ikke noget, der tyder paa, at der er noget imellem ham og Valdemar, tværtimod. Her begynder Buris saaledes:

Udi nafn Faders och Søns och hellig Aands jeg Burisius Henriksen øndsker Abbed Peder och elskelige Brødre af Tvis, som nu ere eller efterkomme skall, evig beskærmelse och Naade. Og videre skriver han, at det er Betragtninger over denne Verdens Forgængelighed og over hans Faders og Brødres²⁾ hastige Afgang af dette Liv, der har faaet ham til at gøre sig til Christi Fattiges Venner, og ved deres Hjælp forhverve sig et Liggenfær i Himlen, hvor hverken Rust eller Møl kan fortære det. Og derfor skænker han sin Gaard i Tvis, som er hans Fædreneary, og som han ofrer til vor

¹⁾ Buris Moder var gift 5 Gange og Moder til mange Sønner.

²⁾ Benedikt og Knud vist nok Helbrødre til Buris.

Herre Jesu Christi og hans værdige Moder, som er al Ære værd, for at der deraf kan bygges et Kloster af Cistercienserordenen med alt det, der hører Gaarden til, Agre og Enge, Skove og Fællede, Fiskevand, Møller, Huse, Kvæg og Boscab. Han skænker tillige til samme Kloster Skjærum, Felling, Hjarm og Kvistrup Birker med deres Tilliggende. Han giver det altsammen til Christi Fattige og forventer ingen jordisk Løn derfor, men haaber at faa et evigt Liv af hans Haand, som saadan belønner. Han forbeholder sig ikke Ret til noget, men tilsiger Brødrene sin Beskærmelse. Han formaner Abbed og Brødrene at sørge for, at Klostret maa vokse og blive som den tryggeste Havn og Tilflugt for, som fra denne stormfulde Verden maatte søge Ly. Og han slutter saaledes, idet han henvender sig til Kongen: „Dette begære vi af Eders Mildhed og elskelige Konge, at I ville værdiges at befale Eders Efterkommere samme Sted og Brødrenes Omsorg, at de kunne trygge udi idel Fred love Herrens Mildhed og være Eder og Riget til Gavn med deres gudelige Bønner!“ Paa et af Togterne til Venden fortæller Saxo, at Valdemar tog Buris med, for at han ikke skulde lave Oprør hjemme, men det er nok en Oplysning, Saxo har faaet senere, thi paa det Tidspunkt har der ikke været nogen Mistanke til Buris ud over den, Valdemar havde til ham. Buris var jo med paa næsten alle Togterne til Venden. Da Danskerne paa et af disse Togter havde indtaget Byen Voldgast, blev det jo aftalt, at Absalon, Buris og Biskop Svend af Aarhus skulde tage Bo i Byen for at holde den, til Danskerne kom tilbage. Hvis der havde været nogen Mistanke til Buris, saa vilde de to selvstændige Biskopper uden Tvivl have bedt Valdemar om selv at beholde ham. De havde jo i Forvejen den unge Christoffer at tage Vare paa. Valdemar havde jo givet dem ham med som Sikkerhed for, at han ikke vilde lade dem i Stikken; thi Valdemar regnede jo heller ikke med, at der var nogen, der stolede paa ham.

Og Buris var god nok at have med. Hans Mod og Tapperhed var der ikke noget i Vejen med. Saxo fortæller, at Buris

paa sit andet Togt til Arkona nær kunde have mistet Livet. Han fik en Sten i Hovedet og segnede afmægtig af Hesten, og at det var med Nød og næppe, Kammeraterne fik ham bjerget, inden det var ude med ham.

I Aaret 1166 gøres der et Par Tilløb for at faa den 3-aarige Knud Valdemarsøn hyldet, men begge Gange stiller Buris sig afvisende her overfor. Da Hyldingen første Gang er paa Tale, angiver Buris som Grund for sin Vægring, at han ikke mindedes, at Danerriget var blevet delt mellem flere Konger i Venskabelighed, hvorimod der fra Arilds Tid var Beviser for, at der havde været Strid om Herredømmet mellem Far og Søn. Og anden Gang siger han, at han vil blive ved med at være den første Konge tro, som han har svoret Huldskab og Troskab, og han føjer til, at ingen kan tjene to Herrer. I disse Udtalelser findes der ikke noget, der kan fælde Buris. Og Saxo siger jo heller ikke lige ud, at han er Forrædder, han siger kun: Hvad enten nu Buris lønligt tragtede efter Tronen, eller han ikke syntes om dette nye Paafund. Paa et senere Togt til Halland lod Valdemar Buris forstaa, at han mente, denne pønsede paa Svig. For at blive fri for denne Mistanke tilbød Buris saa at føje Valdemar, men han stillede dog visse Betingelser. Han forlangte flere Len til sig selv og samtidig ogsaa, at Valdemar skulde lade Lenene blive arvelige, saa de kunde gaa over til Efterkommere. Og her kan det jo siges, at Buris var ude efter mere Magt, men paa det Tidspunkt var Buris gift med en ung Kone³⁾, og han har uden Tvivl tænkt mest paa sine eventuelle Efterkommere. Valdemar er sikkert meget nødig gaaet med til at give Buris mere Magt, men mærkeligt nok ved Absalons Bistand kommer der et Forlig i Stand. Buris faar flere Len, og han gaar saa med til at hylde Knud. Og her er det, at Saxo siger, at Valdemars Venskab fik Buris aldrig mere tilfulde; thi naar Valdemar en Gang var blevet vred paa nogen, saa havde han ondt ved at glemme det. Aaret efter er det, at Valdemar faar tilsendt nogle Breve, som skulde fælde Buris. — Fra Hertug Henrik i Saksen faar

³⁾ Da Buris blev kastet i Fængsel, havde han en lille Pige paa 1 Aar. Hans Kone rejste senere til Saksen, hvor en Træl skar Næsen af hende.

han Brev om, at en af hans Frænder pønser paa at tage Riget fra ham, og det bedste Bevis herpaa vilde være, at han paa Hjemvejen mødte en norsk Flaade. Fra Norge kom der Brev om, at der var Forrædderi i vente. Og endelig faar Valdemar et Brev fra Biskoppen i Børglum, der kunde oplyse, at Buris havde taget sine Folk i Ed og faaet dem til at gøre, hvad han vilde.

Hvorledes det hænger sammen med disse Breve, ved vi ikke, maaske har de været ægte, men de kan også udmærket godt have været falske. Da Buris blev stillet overfor disse Beviser, nægtede han sig skyldig, men blev alligevel holdt tilbage i mildt Fangenskab, til man fik Sagen undersøgt. Da nu den norske Flaade lidt senere viste sig i de danske Farvande, mente Valdemar at have Bevis for Buris' Brøde, og han blev kastet i Lænker. Om den norske Flaade siger Saxo, at den havde let ved at overvinde den jydsk Flaade, da den ingen Styrismænd havde, og at de norske tog Buris' eget Skib med til København. Mærkeligt er det, at Saxo, der tit fortæller vidt og bredt om mange Ting, helt tier om Buris' videre Skæbne.

Og Svend Aagesen nævner slet ikke noget om Buris, men maaske det er ham, han tænker paa, naar han efter at have rost Valdemar i høje Toner tilsidst skriver: kun imod sin Familie eller mod sine egne var han haard.

I Eriks Krønike, hos Petrus Olaj og i Aarbøgerne fra Visby hedder det, at Buris blev baade blindet, lemlæstet og gildet, en barbarisk Straf efter vore Begreber, men en Straf, som man uden Skrupler anvendte paa den Tid og især overfor Kongsemner.

Den 13. oktober åbnedes graven på Vestervig kirkegård. Om gåden herefter vil kunne løses af dr. med. Møller-Christensen, vides endnu ikke. Men i 800-året for Tvis Klosters oprettelse har vi gerne villet give plads for ovenstående rids af prins Buris' historie. *Red.*

HØBJERGNING I SKJERN ENGE FOR 60 AAR SIDEN

af Svend Bendtsen

Skjerna Dalen er en Engstrækning paa ca. $4\frac{1}{2}$ Tusinde Tønder Land, der strækker sig fra Lundenæs i Øst til Ringkøbing Fjord mod Vest. Af dette Areal skulde saa godt som alt Hø bjerges i Juli Maaned. Størsteparten af dette store Engareal ejedes af Landmændene i de nærmeste Sogne, Skjern, Tarm, Lønborg og Stauning. Fra Bølling, Sædding, Hanning og Borris var der ogsaa adskillige, der havde Engstykker. I Faster, som jeg kender bedst, havde de fleste et Stykke Eng i Skjern Enge. Saa vidt jeg ved, var der ingen af Engstykkerne, der var over 10 og ingen under 2 Tønder Land. Det er let at forstaa, at der maatte mange Mennesker i Arbejde, naar Høet af dette store Areal skulde slaes, rives og køres hjem i 4 eller højst 5 Uger. Værst var det for alle dem, der havde lang Vej til Engen. Fra Faster havde vi $1\frac{1}{2}$ Mil at køre. Arbejdsdagen blev lang, og Søvn gav det meget lidt af. Maskiner var den Gang ukendt, saa alt Arbejdet skulde udføres med legemlig Kraft, og som Følge deraf skulde der mange Mennesker til det.

Højbjergningen fra mit Hjem i Faster samt for de fleste i Landsbyen begyndte den første Søndag i Juli Maaned. Begyndelsen var, at Karlene gik til Smeden, som boede i Nærheden af mit Hjem, med deres Leer, som skulde slibes. Jeg tror nok, at hele Søndagen omtrent gik med Slibningen. Smedens Navn var Peter Jessen (Handelsmand Søren Jessen i Skjern er hans Søn). Hvad det kostede at faa Leen slebet, husker jeg ikke, kun ved jeg, at det kostede det dobbelte at faa en ny Le slebet, dertil kom ogsaa, at Smeden skulde rette

lidt ved Leens Hale. Jeg har tit set baade 6 og 7 Karle hos Smeden paa een Gang. Der skulde 2 Mænd til at trække Slibestenen, imens morede de andre sig med at spille Skorsten (at kaste med Knapper, det gjaldt om at komme nærmest Maal). Karlene maatte efterhaanden afløse hinanden. Der fortaltes ogsaa Oplevelser fra Engen Aaret eller Aarene forud, og saa lagdes der Planer for den glade, eventyrlige Tid, der nu skulde begynde. At Arbejdet var strengt, var der ingen, der tænkte paa (det er vist ogsaa en Sætning af yngre Oprindelse). Fra Smeden skulde Karlene hjem for at hjælpe til med at samle sammen og faa pakket, saa alt var i Orden. Mandag Morgen Kl. 3 skulde der køres hjemmefra, det gjaldt om at komme tidligt i Engen for at faa saa meget som muligt slaaet, inden Duggen tørrede bort i Græsset. Ankomsten til Engen skulde der først pakkes ud. Teltet var noget af det fineste og vigtigste, og saa blev alt efterset, om der ikke var glemt for meget. Først var det Høleerne, River, Forke, Svøbereb, Hestetøjr, Søm, et Stykke Træ til Rive-tænder, „æ Haaertøj“, Stryger, samt Lommeknive, Tobak og Piber, og saa skulde der være nogle tomme Sække samt saa mange dækkener som muligt.

Engteltet var to Flader som smaa Portdøre, der blev sat op mod hinanden. For den ene Ende blev fastgjort et Dækken, og saa blev der pakket godt til med Græs. For den anden Ende blev der ligeledes et Dækken fastgjort, men det var til at hænge fra og for. De tomme Sække blev fyldt med Græs eller Hø og blev brugt som Hovedpuder i Teltet, hvor vi sov om Natten tildækket med Dækkener. Teltenes Størrelser var ikke saa lidt forskellige, alt eftersom der skulde bo faa eller mange i dem. I vort Telt var der to Flader 4 Gange 4 Alen, der gav en meget passende Plads til 4 Personer. Vi havde for det meste kun to Karle og en Pige i Engen. Vort Telt var tækket med Træspaan, det almindeligste var Straatag. Enhver, der er i Besiddelse af lidt Fantasi, kan forestille sig et vidunderligt Syn at se Telt efter Telt (eller Hus efter Hus) i Hundreder og atter Hundreder spredt over

den store Engflade, saa langt Øjet kunde se, og saa hørtes der Sang og Klang fra Leerne, saa langt Øret kunde høre (der var ingen Maskiner, der knebrede, eller svedige Heste, der stønnede). Første Dag blev der ikke kørt Hø hjem, det var for „græsset“. Men anden Dag begyndte Hjemkørslen. Vognskrinet maa ikke glemmes, thi det var næsten det vigtigste af det hele (uden Mad og Drikke duer Helten ikke). Gode Madvarer hørte med til Engarbejdets mange Glæder. Madskrinet var fyldt med Brød, Smør, Kød, Pølser og Ost, og desuden havde vi et stort Anker Øl. Middagsmaden kom hver Dag hjemmefra med Vognen. Middagsmaden var ikke meget afvekslende, den bestod for det meste af Pandekager eller Æbleskiver og dertil Grød med Mælk, men alligevel en dejlig Spise til Arbejdet i Engen. Hver Lørdag Aften kørte vi hjem. De første, der kørte fra Engen, gjorde for det meste Ophold i Skjern, thi saa kunde en stor Skare slaa Følge hjemefter. Tit var der henved 20 Vogne, der kørte i en samlet Række. Ofte kom de unge Mennesker ikke i Vognen, hvor de hørte til, kun den, der kørte Hestene, maatte blive paa sin Post. Denne Ombytning gav Anledning til Skæmt og Drilleri, skiftende med, at de sang Fædrelandssange og Kæresteviser. Mandag Morgen tidlig skulde der atter køres til Engen til det fornøjelige og livsglade Arbejde. Søvn gav det meget lidt af, Hvilestunden blev brugt til Skæmt og Spøg. Der var et Telt, hvor der altid var Ro, og det var i det, hvor Jens Chr. Piig sov. Han var Arbejdsmand, der gik i Dagleje med sin Høle det meste af Sommeren. Hans Le skar, saa det hveen, naar han drog den gennem Græsset. Det var en uskreven Lov, at i det Telt, hvor Jens Chr. Piig sov, der maatte ingen Forstyrrelse ske. Jeg husker en Aften, jeg var 16 dengang, da var der en Flok unge Mennesker, ca. 20 til 30 Stykker samlet ved vort Telt, og de sang og legede Munken gaar i Enge. En saadan Sommernat med Taage over Engen og en Flok unge Menneskers Dans på den bløde Engbund glemmes sent. Fra forskellige Sider hørtes der Leers Klang, det var Karle, der var ved at hare deres Le (haær

dje Hjølle), at hare en Le er at udhamre dens Æg med en dertil smedet Hammer (æ Haaerham'er), saa den blev tyn-dere og bedre kunde holdes skarp. Til Akkompagnement hørtes Frørnes melodiske, kvækkende Lyde fra Hestholm Bæk, og saa en Gang imellem lød Horsegøgenes dybe, fine, afstemte Bas som en velklingende Solo i den store Symfoni, hvem kan vel tænke sig noget skønnere.

Barnemindet er langt. Jeg var vist kun 7 eller 8 Aar gammel og havde da faaet Lov at komme med i Engen og sove der en Nat. Da var der en Karl, der spillede Harmonika, og saa dansede en Flok unge Karle og Piger i bare Ben paa den bløde Engbund. Jeg talte engang med en gammel Kone, som ogsaa havde været med til at bjerge Hø paa Skjern Enge i hendes unge Dage. Jeg sagde til hende: „Der var lidt med Søvn i Højbjergningen“. Dertil svarede hun: „Vi piger sov slet ikke, og Karlene sov kun, naar de red til Vands med Hestene“.

Jeg hørte engang en Samtale med en Mand om Højbjergningen i Skjern Enge. Han mente da, at det var knap nok anstændigt, som livet levedes dengang. Jeg svarede: „Jeg tror ikke, der foregik noget uanstændigt, der var et godt Kammeratskab til Stede, og Hjælpsomheden var stor“. „Ja“, svarede han, „det vil jeg gerne tro, men der kunde komme til at foreligge det, der kunde krænke Blufærdigheden en Smule“. „Paa hvad Maade da“, spurgte jeg. „Ja, det ved jeg skam ikke, men jeg tror nu ikke, der var nogle, der forsøgte at staa for, saadan som vi læser det i H. C. Andersens Eventyr „Svinedrengen“ — men der var Grøfter og Høstakke, og Naturen kræver nu engang sin Ret“.

Jeg husker en Mand fra Faster, der havde saa lille bitte et Telt, at der daarlig var Plads til to at ligge og sove. Teltet blev ogsaa kaldt „æ Fattehus“, det blev ogsaa kaldt „Kristiansborg Slot“. Sønnens Navn var Kristian, og han var meget ked af Teltet og Øgenavnene. En Gang sagde han: „Jeg vil give 25 Øre til den, der vil stikke Ild i Hytten“. Der var ingen, der meldte sig med Luntten. Men en Nat, den

ikke var beboet, gik der Fut i Hytten. Dagen efter var der een, der var meget fornærmet, og det var Manden. I den Anledning holdt han mange i Forhør. Mærkeligt nok, netop den Aften var alle gaaet tidlig til Ro og sov godt hele Natten, og der var ingen, der kendte til den frygtelige Ildbrand. Der var een, som Manden havde i ret strengt Forhør, men han forsikrede højt og helligt at være helt uskyldig, dog troede han at vide Aarsagen, thi det maatte absolut være Torden. Nej, Tak, svarede Manden, Tordenvejr er der ingen, der har hørt. Hørt, sagde Karlen, nej, men det var død Torden, den høres ikke, den virker kun ved Lynet. Naa, det tror du, at du kan bilde mig ind, svarede Manden, nej, det er skidt Folk, rigtig nogle Slyngler, der har gjort det. Alt, hvad der var i Teltet, om det saa var min Tobak, saa var det samlet ud og dækket til, det kunde hverken Torden eller Lyn gøre. Nej, nej, svarede Karlen, men saaledes vilde Skarnsfolk da heller ikke bære sig ad. Jeg tror ikke, at Manden havde betalt Brandpenge af Teltet. Aarsagen til Branden blev ikke opdaget, og der blev ikke sendt Bud efter Sylow.

Dersom der var et Telt, hvori Beboerne efter almindeligt Omdømme var lidt for højbenede, da kunde de i al Stilhed blive idømt en slem Straf, og Straffen var meget generende. I de 14—15 Aar, jeg var med som Slætkarl i Skjern Enge, ved jeg kun een Gang, den er kommet i Anvendelse. Straffen bestod i, naar de sov, da listede et Par Karle sig hen til Teltsiden, og ganske forsigtigt stak de Hænderne ind under Sidefladen, og saa Vips laa de uden Telt under aaben Himmel, og inden de fik sig gnedet i Øjnene og set sig om, da var der ikke engang en Skygge af Urostifterne at se.

Den eneste virkelige Uhygge i Engen var, naar et rigtig strengt Tordenvejr trak henover Engen, og Tordenregnen styrtede ned i stride Strømme. I et saadant Vejr da ønskede jeg mig altid hjemme. Det var, som jeg følte mig mere tryk der.

Hver Lørdag Aften glædede jeg mig ogsaa til at komme hjem og i en rigtig Seng. Søndagen over nød jeg rigtig Hvilen. Mandag Morgen tidlig var jeg atter oplagt til at køre med til Engen for der at opleve Sommerens skønneste Tid. Jeg har ofte tænkt paa Jeppe Aakjær og ønsket, at han en kort Tid havde været med i Skjern Enge og oplevet Folkelivet der, da vilde han have skrevet et Folkelivsbillede, der vilde have glædet mange, mange Mennesker. Livet, som det formede sig dengang, er nu Folkeminder, som hist og her tegnes op. For os, vi gamle, der var med i vor Barndom og Ungdom at bjerge Hø paa gammeldags Maner, er det lyse og kære Minder. Naar jeg kører med Toget over Skjernaadalen og sidder og ser ud over den uendelige store Engflade, da mindes jeg Tiden, der var en Gang, med Glæde og Tak.

ALS-LADEN SOM MONUMENT

Af Carl Raaschou

Blandt Hjerl-Fondens sidste ny erhvervelser til den gamle landsby på Hjerl Hede er som meget omtalt den gamle præstegårdslade fra Als i Sydøsthimmerland, hvor laden blev opført i 1632 af sognets daværende præst, Chresten Pedersen Tissing, iøvrigt bare otte år før samme præst døde i embedet. I sin nyistandsættelse og i sine nye omgivelser er den gamle præstegårdslade foruden at være en museumsgenstand tillige taget i brug som den gamle landsbys forsamlingshus, og det blev præstegårdsladens indvielse at være rammen om og at give rum til nævnte jubilæums festmiddag med alt, hvad dertil hørte. Men Hjerl-Fonden har jo ikke her været ude efter en forsamlingsbygning til brug ved visse lejligheder, ligesom folkekulturelt interesserede i præstegårdsladens hjemsovn heller ikke har henvendt sig til fonden med samme hensigt. Forholdene gjorde det nemlig nødvendigt for bevarelsen af den gamle karakteristiske bygning, at der trådte et af vore få frilandsmuseer til her, hvis ikke laden skulle overantvordes til ubarmhjertigt forfald og gå helt til. Det bedste ville have været, om en særpræget gammel bygning bliver bevaret i sine gamle omgivelser, det næstbedste at den bevares som led i en samling, føjes ind i en bestemt ramme, som tilfældet nu er blevet.

For så vidt er alt såre godt. En flere hundrede år gammel bygning med særligt præg er imidlertid mere end en typeillustration af en tidsbestemt bondearkitektur, og dette sidste er præstegårdsladen fra Als igunden heller ikke, selv om den har stået i østjydsk landsby alle sine dage indtil nu. Indenfor landbrugsarkitekturen er der her tale om en såkaldt „agerrumslade“, der dengang mere var en herregårds-

lade end en bondelade. Til adskel fra denne sidste har man her kunnet *age* ind i selve laden, hvad man ikke dengang kunne i en bondelade. Her læssedes kornet af vogn udenfor og blev stukket ind gennem luger ind i ladegulvene. Den Als præst har i 1632 villet bygge præstegården en lade med et mere fornemt præg, anseligere og langt mere rummelig end bøndergårdenes lader ellers. I landsbyen var nemlig præstegården en mellemting mellem bondegård og herregård og ikke sjældent helt udenfor byfællesskabet. Als-laden på Hjerl Hede er derfor ikke et stykke bondebygge, men et særligt stykke landsbyarkitektur. Den er ikke uden tilknytning til landsbybonden, men er i virkeligheden en art illustration til det særegne forhold, der i gammel tid bestod mellem menigmand og så sognets præstehjem. Det er over en del af dette forhold, Als-laden på Hjerl Hede nu er rejst som et monument.

— — —

Hvad kan der så siges om netop dette forhold? Bondelandsbyen og dennes præstegård hørte hinanden til, men på en egen måde. Hver udgjorde sin egen verden, hver levede efter egne love og ud fra egne forudsætninger, og var de to verdener end ikke hinanden fremmed, så smeltede de heller ikke sammen, blev ikke ens. I dansk litteratur har måske Marie Bregendahl skildret os dette forhold mest forståeligt i sine fortællinger fra Sødalen. Fejlgrebet her med at ville gøre præstegården til en bondens verden med et hjem- og indendørsliv på bønders vis har Henrik Pontoppidan fortalt om i sin „Det forjættede land“. Vidnesbyrdene, som vi har kunnet hente gennem studiet af gammel bonde- og almuekultur, understreger kun, hvad digtere som de her to nævnte har fortalt om. Forbindelsen mellem de tvende verdener, landsbyens og præstegårdens, var sikker nok og da ikke mindst den del af forbindelsen, der gik fra landsbyens folk til præstegården. Tjenestefolkene her var sognets egne unge, arbejdere i præstegården var landsbyens arbejdere, alle vidste man god besked med præsten og hans, altfor god mangan

en gang, mens det vel nok kunne skorte på præstens forståelse af sine sognebørn og deres egentlige verden. Selv så livsklog en mand som den gamle provst hos Marie Bregendahl loddede i afgørende forhold ikke dybt nok i bønderes sind. Menneskeligt er det kun de få givet at kunne leve sig ind i andres tankegang og indstilling til livsforeteelserne.

Om denne verden for sig selv midt i selve landsbyen fortæller sognets præstetavle over Reformations-præsterne i embedet gennem navnene og data visse ting lidt udenfor det sædvanlige. Disse præstetavlens vidnesbyrd viser os den menneskelighed, præstegården som sådan har været rammen om igennem århundreder nu. Som institution er landsbyens præstegård noget fast fra slægt til slægt og med sine skiftende beboere og disses rent menneskelige forskellighed. Det er denne forskellighed, der viser os sognets præst som menneske og individ. Således fremgår det af præstetavlen, at een af præsterne har været gift hele tre gange. Hans anden hustru er død i selve bryllupsåret, og i samme år er præsten gift for tredje gang. En anden af præsterne har først giftet sig niogtredive år gammel og da med en kun seksten år gammel herregårdsfrøken, han blot to år i forvejen har konfirmeret. Denne unge præstefrue fødte sin så meget ældre husbond og ægtemand syv børn, fra hun var sytten, til hun var firetyve år. Et præstegårdens ægteskabelige liv har nok kunnet forsyne den ganske landsby med samtalestof år ud og år ind. Præstegårdsverdenen blev aldrig nogen tid ligegyldig og uden interesse for sognets menige mand.

Endnu en side af præstegårdsverdenen var dennes egen økonomi, som vel i nogen grad var individuelt betonet og betinget. Fælles for alle præster og egen for sognets præst som sådan var det imidlertid, at sognepræsterne i gamle dage måtte føre stort hus — og dyrt hus. Fra de første folketællinger herhjemme oplyses det om præsten i det her omtalte sogn, Als-ladens, at præstegården ved folketællingen havde en husstand på henved en snes mennesker, herskab, voksne og børn og tyende tilsammen. Ved folketællingen er præsten

netop død, og enken sidder tilbage med sine børn og har nu kappelan i huset. Herefter kommer den øvrige husstand, der særlig knyttet til præstegårdens landbrug er en avlskarl, en arbejdskarl og en kusk, som delvis kører for præsten i embeds medfør. I præstens private husholdning findes der en stuepige, en kokkepige, en bryggerspige, en såkaldt „tredjepige“, samt en jomfru. Præstegårdshjemmets daglige arbejde har selv ikke dengang kunnet lægge beslag på så stor en arbejdsstyrke, så når denne alligevel var nødvendig, må der have været en betydelig gæsterering i præstens hus, hvad vi forøvrigt også véd, var tilfældet. Der skulle en god præstelønning til for at kunne dække en sådan husførelse ind. Ikke blot en væsentlig del af denne præstens aflønning var præstegårdens landbrug, men vel også den hovedsagelige. Og her er det da, præstegårdsladen træder afgørende ind i billedet.

— — —

Ret almindeligt drev sognepræsten selv gårdens landbrug, bortforpagtningen er et forholdsvis nyere fænomen. Det præstegårdsbrug, Als-laden hørte til, havde et tilliggende af mark med ringe bonitet og herudover et udstrakt tilliggende af overdrev af forskellig art. Men en præstegård havde dette til fordel fra bondens gård at have en meget betydende indavl af korn fra denne sidste i form af tiende. Denne tiende var den anden meget væsentlige del af præsternes lønning. Når derfor en præstegårdslade blev så ansélig og rummelig, som her tilfældet med Als-laden var, så var det ikke præstegårdens egen avling, der betingede og nødvendiggjorde dette, men hele den „indavl“, som sognets bønder måtte afgive af deres som oftest karrige kornafgrøde fra egen mark. Konge, herremand og præst delte den tiendepart, bonden måtte og skulle afgive af egen avling og dette endda uden henstand af nogen art. Dette vidner vore gamle tiendeforordninger mere end tydeligt om. Husmænd med et lille jordtilliggende kunne endda komme ud for at skulle gøre hoveri i præstegården i

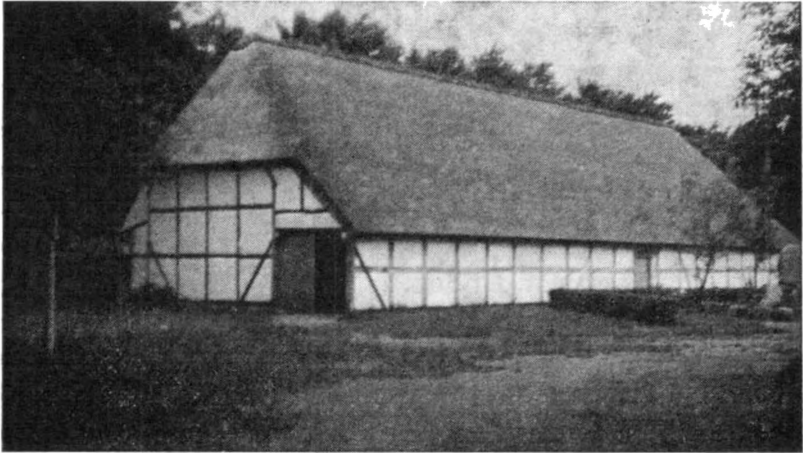
Als-Laden på Hjerl Hede

Foto Torkil Fonsmark

høstens tid, hvis sådant høstarbejde syntes præsten mere værd end den smule tiende, en husmand kunne afkræves.

Før Reformationen var det her i Danmark bispens, kirken og præsten, der delte bøndernes tiendeydelse imellem sig, men efter Reformationen blev det kongen, der tog bispens og kirkens part, mens herremanden blev kirkeejer og som sådan nu sikrede sig sin del af tienden, og præstens stilling til tienden blev uforandret. Ind i dette tiendeforhold kom imidlertid et andet, allerede omkring Reformationen opstået, til at spille økonomisk skæbnesvangert ind både for kongemagten og for præsten, der her var den økonomisk svagere part. Den danske adel var begyndt at føre sin egen jordpolitik. I sin disputats har dr. phil. Gunnar Olsen fortalt herom, („Hovedgård og bondegård“. Rosenkilde og Bagger. 1957), en undersøgelse gældende tidsrummet 1525—1774. Datidens store jordbesiddere, herremændene, lagde flid på inddragning af bøndergods under eget eje gennem oprettelse af såkaldte hoved-, sæde- og ladegårde. Bøndergods, der således kom ind under nye storgårde, blev fritaget for tiendeydelse. Herremanden snød ganske vist sig selv for sin del af tienden her, men hans tab opvejedes rigeligt gennem fordelene ved udvidelsen af jordbesiddelsen. Mest føleligt blev ta-

bet af tiende for de stakkels præster, men også kronen følte sine tab.

Fra det her nævnte tidsrum foreligger der adskillige skriftlige vidnesbyrd om disse tidendetab for krone og præst ved fremkomsten af de nye storgårde. Herremanden nøjedes ikke ved oprettelse af nye storgårde med at indtage de såkaldte ødegårde, hele landsbyer kunne det gå ud over. For en tabslidt præst var der noget, der hed refusion som en slags erstatning, men det lykkedes i virkeligheden sjældent nogen præst overfor hans herremand at få sådan refusion gennemført, præsten trak altid det stakne strå. I 1629 klager de Viborg borgere over, at adelen under sin tiendefrihed lægger hele landsbyer ind under sine sædegårde og derved tager tienden fra kronen, kirken og præsterne, så kirkerne forfalder, præsterne forarmes og kronen mister tiende og skat. 1645 klager den fynske gejstlighed over samme forhold til kirkens og præstens største skade og kræver kirken og præsterne tilkendt deres rettigheder. Så fortvivlet har en præst her kunnet være stedt, at han i sin hjælpeløshed har nedkaldt over sin herremand Herrens dom på den yderste dag.

I en kommissionsudtalelse af 1681 siges det, at „det er ustridigt, at jo flere der kultiverer landet, des mere tiltager det, og des sikrere kommer indkomsterne ind.“ Storgodsejerne har ikke bifaldet dette, hvad imidlertid præsterne utvivlsomt har. Så tidligt som i 1587 ses det fra Ribe stift, at der grundet på bøndergårdens inddragelse under hovedgårde er givet refusion, men det har været næsten ugørligt for en præst at hitte rede i jordinddragelsen under storgårde. Adelen's første begunstigelse var skattefriheden, hertil føjedes Reformationens gave i form af tiendefrihed. Hovedgårdsretten var ikke svær at opnå, bare det, at en herremand tog ophold (sæde) på en fæstegård, klarede sagen. En præst har anlagt sag her endda flere gange og har tabt ligeså sikkert. Disse følelige tiendetab for en sognepræst er omtalt for at understrege tiendens afgørende betydning for præsteembedet rent økonomisk. De præster, der har haft Als-laden

til eget brug, synes imidlertid at have været forskånet for tab af tiende, men har stadig haft brug for præstegårdsladen, som næsten mere var en tiendelade. For præsterne her har det skortet mere på kirkeofret, men dette er en anden historie.

Als-ladens sogn har aldrig haft nogen herremand i selve sognet, men der har her været gjort gentagne forsøg på gennem sammenlæg af en lille landsbys bøndergårde at få oprettet en lade- eller sædegård. Tiendefriheden blev imidlertid herremanden nægtet, og gårdsammenlægninger ophævedes igen. Als-laden er måske således en af de få præstegårdslader, som ikke i sin tid har sét sin indavl af tiendekorn formindsket, og er da bevaret som et monument over det fortidens præsters rent økonomiske mellemværende med sognets bønder, præstens hele vé og vel afhang af. Som et sådant monumentet bør da Als-laden stå for en eftertid på den nye plads, den nu har fået, og hvor den vel rettelig hører hjemme kulturhistorisk set.

DEN FATTIGE DRENG FRA LEMVIG DEN MUNTRE STUDENT I KØBENHAVN DER BLEV OVERLÆRER I AALBORG

Hattemagersvend Georg Chr. Henningsen og hans hustru Marie, f. Prahl, fik 28. maj 1836 en søn Georg. Kort efter flyttede familien fra Viborg til Aalborg. Her døde faderen, og moderen stod tilbage med sit 2-årige barn.

Nogle år derefter, 21. juli 1842, giftede Marie Henningsen sig med en anden håndværker, skomager Hørning. De nedsatte sig i Lemvig, og her fik Georg i de næste 5—6 år tre søstre, Ane, Line (Nicoline) og Lise (Elise).

Det mærkedes snart, at Georg havde et kvikt hoved, og moderen fik ham sendt til Viborg Kathedralskole, hvor vel slægtninge har taget sig af ham, da kårene i hjemmet var så små, at der næppe har kunnet sendes andet til ham end klæder og så støvler, som stedfaderen syede til ham.

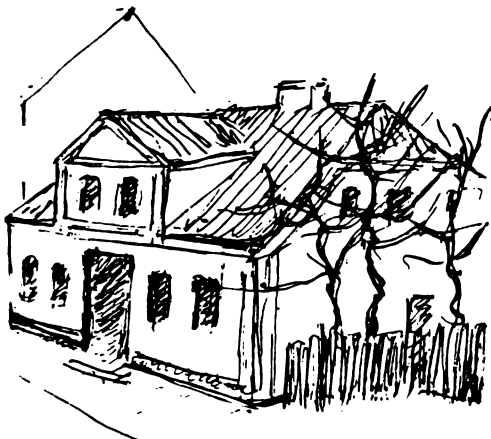
Han hørte til de bedste i skolen, fik Skolestipendiets højeste grad, 50 rdl., som ellers kun tildeltes een — skolen havde 50 elever — og den højeste pris af Nissens legat, „Understøttelse for trængende og sædelige disciple“, 65 rdl. 28 skl. Han afsluttede i 1855 på ærefuld måde med udmærkelse (3 mg'er, 10 ug'er).

Derefter kom han til København og begyndte på det filologiske studium, græsk og latin, under bl. a. Madvig.

Kort efter var han så heldig — eller uheldig — at få Regensen. Det var heldigt for den fattige student, der ellers næppe kunne klare sig økonomisk, men uheldigt for fliden, det hostrupske studenterliv trak mere end den tørre pligt ved bogen; det var morsommere at synge: Nu for de danske studenter vi — vil synge lystigt i kor — end at arbejde med latinsk syntax og græsk grammatik.

Det gamle Hus
i Søndergade

Pennetegning
af Kamma Ravn

Som student forlovede han sig med den 4 år ældre Augusta Brahm, datter af sognepræst Svend Brahm og Emma Leisner¹.

Den livlige student kom meget ud. Han elskede teatret og var selv en fortræffelig oplæser. Han stolede på sit gode hoved, det gik nok. Mange af de græske og latinske bøger var morsomme, dem læste han; andre, han også skulle læse, syntes han var kedelige, og hvorfor skulle han så have den ulejlighed at skære dem op?

Årene svandt, og nu var der gået seks, siden han kom fra Viborg skole. Ja, nu måtte han gå op, vove springet!

Regensen og skomagerhjemmet i Lemvig, det var to verdener. De breve, Henningsen modtog hjemmefra, var det i reglen så trist at læse, har den unge student sikkert syntes; kun sørgeligt.

Kiære Søn!

Lemvig, 27. April 1858.

Da din Fader i dette Øieblik var hos Pastor Kaarsberg¹) med et Par Støvler og han Tilbød at ville besørge Pakke heller Brev til dig, om vi Ønskede det, vil jeg benytte Tilbudet, og havde du faaet Støvler med, dersom din Fader havde havt Læder, som du kunde være tiendt med, men om

¹) Svend Brahm (1799-1870), sognepræst i Tæbring på vestsiden af Mors fra 1845, gift 1824 med Emma Leisner, f. 1801.

¹) A. J. Kaarsberg (f. 1814), præst i Lemvig 1854—61.

kort Tid haaber jeg, han faaer det, og da har han lovet mig, du skal faa et Par sendt. (Hun beder ham så tale forældrenes sag om et pengelån hos konsul Møller, der nu rejser til København). Ja, kiære Georg, det er jo den 18. Juni min Fødselsdag, da Pengene skal betales i Sp(are)kassen, og tro mig, mange mørke Timer er min Lod ved den Tanke. Gud ved, hvad denne Dag skal bringe dig, som du dog i saa mange Aar har hilst med Glæde. Tro mig, kan jeg nogensinde tale din Sag, det kan jeg bedre end for mig selv, og du ved og din Fader har Vilien, men ikke Evnen til at tale for sig, som han gierne vilde . . .

Lad mig nu se, du skriver os snart til, og gid du maa Leve saa Lykkelig og Tilfreds, som din Moder af Hiertet Ønsker, og Tilgiv mig, at jeg kaster mer Sorg paa dig, end jeg bør. Dog, hvem skal jeg bedre kunne udøse mig for end dig, og vil jeg haabe, vi atter en gang skal opleve glade Dage med hinanden. Vær hilset fra dem alle herhjemme, mend især din hengivne Moder.

Marie Høring.

Lemvig, den 23. September 1858.

Kiære Georg!

. . . Hvorledes det vil gaa os, naar den 18. october kommer, det maa Gud vide, thi i Sandhed, Udsigterne for os ere mørke. Vi har selv laant for kort Tid en 50 Rdl. for et halvt Aar, og da vi har stridt saa mange Aar, vil det være tungt, om min Broder skal blive Aarsag til vort Ruin. Der er nu atter lukket hos to Kiøbmænd her, og panten og skriven er her i Byen hver Dag. Gid man dog snart kunde glæde sig til bedre Tider, men jeg frygter, de er langt borte i nu . . .

Din hengivne Moder *Marie Høring.*

P.S. Skriv snart Ane til . . . hun har dog saa lidt Glæde. Vi skal i Morgen Aften have Lysgilde, og hun tør ei forlange at komme hjem.

Det næste Brev er skrevet til Tæbring præstegård, hvor studenten er hos sin svigerfader.

Kiære Georg!

Lemvig, 15. august 1860.

Hvorvel jeg har opsat det til yderste Tid med at skrive dig til, fordi jeg da haabede, at du ogsaa kunde faaet dine Støvler færdig, har det dog ikke kunnet lade sig gjøre, og jeg vil da forsende dig, hvad du har glemt, og din Testamonium, og jeg haaber, du nu skriver saa snart du nu kommer i Rolighed i Kiøbenhavn, og da skal Støvlerne blive dig sendt. Vi har, siden du forlod os, haft megen Kommer at giennem gaae, dog det haardeste er nu med Guds Hjælp overstaaet; thi din Fader har været meget syg og holdt Sengen i længere Tid, og vi maatte kalde Lægen, du ved nok, hvor meget Tab og Forstyrrelse det har maattet brungen os, og jeg kan kuns med Uro se Fremtiden i Møde.

Du takkes for dit lille Brev til Line, da jeg ved, det er dine Søstres største Glæde at faa Brev fra dig.

Gid du ret med Kraft maa arbeide paa at gaa dit bestemte Maal i Møde og ikke være letsindig for dit eget Vel.

Husk paa, du skylder Ane Brev, og mere, som du ikke maa glemme. Thi hun fortjener det af dig. Vi havde dog den glæde, at Ane i Søndags havde Tilladelse til en lille Landtur med hendes Fader og mig, hvad hun var meget glad ved. Gid der ogsaa for hende matte blive en bedre Stilling til næste Sommer, thi hun har det virkelig for streng . . .

Og nu være du hilset fra din Fader og Sødskende ved din hengivne Moder

Marie Hørning.

Hils ogsaa din Augusta fra mig — det vil være mig en Glæde, om jeg engang maa modtage Brev fra hende.

Lemvig, den 20. Januari 1861.

Min kiære Søn!

Gud være Lovet, jeg atter er saa vel, at jeg kan skrive dig til og lade vide, at den Trængsels Tid, vi har oplevet siden 2den Juledag, nu lader til at ville ophøre. Børnene ere saa vidt Raske, og jeg har været Lidt oppe, baade Formiddag og Eftermiddag. Du kan tro, kiære Georg, jeg var vist Døden meget nær, og havde jeg ikke faaet Lægen, havde jeg vist

ikke nu kunnet skreven til dig. Det har jo sadt os meget tilbage, og er jeg vis paa, min Sygdom allerede har kostet 20 Rd. Dog Herren har lagt sin Velsignelse i alt for os, og jeg kan med Sandhed sige, at jeg i lang Tid ikke har funden mig saa inderlig tilfreds som nu; thi jeg lærte i min Sygdom at kjænde, jeg havde faaet Venner; der blev daglig spurt til mig, fra enhver fornem Huus og brungen mig de kraftigste Spiser; saavel Børnene som mig var det vist en stor Gode . . . Nu vil jeg bede dig, om det er dig muligt, naar Dampskibet kommer til at gaa, at du kjøber en Kommode til Ane. Den behøver ikke at være kostbar, men derimod temelig stor . . .

Hermed sendes dine Støvler. Gid du maa slide dem med Helsen.

Din hengivne Moder.

Marie Hørning.

P.S. Fra T. skal jeg hilse dig og bede dig trøstig gaa op til din Examen, det skal nok gaa godt, naar du kuns har Tillid til Herren.

Kiære Georg!

Lemvig, d. 12. Februari 1861.

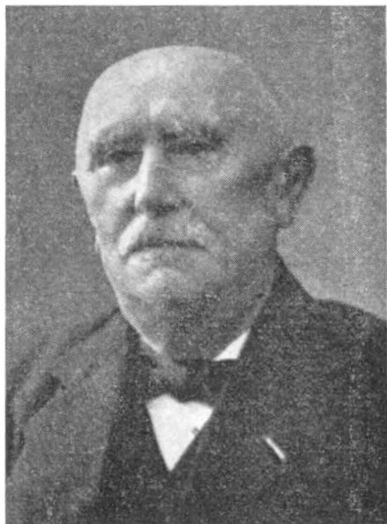
Det er mig ikke muligt at vente længere, inden vi spørger fra dig, da vi forgiæves hver Postdag venter Brev, og jeg haaber nu, at du, efter at have modtaget toe Breve fra mig, maa kunne faae saa meget Tid, at du kunne skrive os et Brev til, og har du glemt os her i Hjemmet, da vær forvisset, at det ikke er Tilfældet med dine Forældre og Sødskende, og det Smerter Ane dybt, at du synes at føle saa lidt for os. Dog, gid du maa anvende din Tid vel for dig selv og snart kunne heldig bestaae din Examen, da kan det jo bringe os dobbelt Glæde . . .

Vi kan glæde dig med, at vi for Øieblikket alle har Helbreden, og forøvrigt har jeg intet Glædeligt at melde dig. Alt er i Lemvig som u(d)døet, og vi lever saa stille som ingensinde før. Gid vi nu maa spørge, at du er rask og Gud Herren leder alt til det bedste.

Vær hilset fra os alle og især fra din hengivne Moder.

Marie Hørning.

Der var nu gået 6 år, siden Georg Henningsen var kommet til København. — Skønne år! Men regnskabets dag nærmede sig! — Hans Regens-tid var udløbet, og han var flyttet hen i Peder Hvidtfeldtstræde. Nu måtte han samle sig om examensarbejdet; og vel også for at stramme sig selv op skrev han hjem, at nu ville han stræbe, være flittig. — Det var heller ikke for tidligt!

G. M. Henningsen

Min kiære Georg!

Lemvig, 10. April 1861.

Du modtager vor Tak, fordi du skrev os til og Lod os vide, hvor du omsider har faaet dit Opholdssted, og gid dit gode Forsæt, du har med at stræbe til din Examen, maa vedblive, da skal Herren, som stedse har vist dig saa megen Godhed, nok give dig Held og Styrke til at bestaa den godt. Gid du blodt ikke var saa æ(n)gstelig for Udfaldet, som jeg seer dit Brev vidner om, men havde godt Mod — thi jeg ved af Erfaring, det bidrager saa meget til at komme godt igennem Verden, naar man seer alt fra en Lys Side og ikke som du og jeg skaber sig selv mange Qvaler . . .

Din Søster Ane er i nu hos Møllers, hvorfra hun flytter 1. Maj. Jeg har nu lovet hende min Komode, thi hvem er vel nærmere til den en hun. Maaske bliver det det Eneste, hun kan vente fra Hiemmet. Du kan troe, hvorvel jeg er forvisset, hun har andvendt, hvad hun har tiænt, godt, at det er knap for hende at faae skaffet det nødvendige tilveie, som hun kan behøve for at komme anstændig til Viborg, og vi kan desværre ikke hiælpe hende. Nu Kunde hun have brug for de Penge, hun laante dig, og hun har villet skreven

til dig derom, men nu, hun ser af dit Brev, hvorledes du har det, nænner hun det ikke. Fra Line kan jeg hilse dig, hun danser vist ikke paa Roser, da Madammen er bleven streng ved hende, og hun skriver, hendes før saa muntre Sind er borte. Vi har bestemt, hun bliver ikke længere ind i Sommer, og jeg troer, hun kommer hjem til Vinter . . .

Nu være du hilset fra alle her i Hiemmet og fra din Fader og Sødskende og din stedse hengivne Moder.

Marie Hørning.

I sommeren 1861 vovede Henningsen så springet. Men resultatet var ikke godt. Da han fik sit spørgsmål i latinsk forfatterlæsning, og han tog bogen frem, måtte det åbenbares, at den var uopskaaren. Men Henningsen bevarede ånds-nærværelsen, så på Madvig og sagde med et vist lidt forlegent smil: Da mihi outrem! (lån mig en kniv!) — sådan fortalte vi skoledrenge i Aalborg det i hvert fald om ham. Det blev kun til et haud.

22. juni er han blevet cand. philol. Men der går et par måneder, inden han skriver resultatet hjem til Lemvig, og moderens svar var da også så sørgeligt, alt var så trist.

Kiære Søn!

Lemvig, den 23. October 1861.

Vi havde saa rent opgivet Haabet om at faa Brev fra dig, at omendskiøndt det Budskab, du bragte os, var sørgelig, dog bragte mig den Overbevisning, vi ikke var ganske glemt af dig. Gid nu vore forenede Bønner for dig maa blive hørte, da kan Herren jo lade det blive til dit Vel, hvad der nu synes at forstyre din Livsstilling, og du har jo før erfaret, naar Nøden var størst, var Hiælpen nærmest.

Jeg er nu og nær ved at berolige med med den Tanke, at du dog aldrig bliver Militær, da det vist er din egen Sløvhed med at andgive dine Svagheder, der er Skyld i, du er bleven taget, og naar du kommer paa Skolen, og de erfarer din Hørelse og Syns Svaghed, bliver du vist kaseret, og af paa-lidelige Mænd ved jeg, at dersom du ikke kan blive andtaget

til Reserveofficer, kan du paastaae ogsaa at være utienlig til menig mand. Det er jo og muligt, du kan faae den Plads, du søger i Aalborg, og kan du faa Levebrød, da ved jeg ogsaa fra dem, som kiender det nøie, at det kan fritage dig, om du endog nu er taget til Soldat.

Jeg har derfor atter slaaet mit æ(ng)stede Hierte lidt til Roe og beroliget mig med, at den Gud, der saa underlig har ledet din Skiæbne, og vil vende det til dit Bedste.

Det gjør mig ondt for Ane, naar hun faar at vide, hvorledes du har det, thi jeg ved med Sandhed, ingen Søster kan føle mere for sin Broder en hende. Ogsaa hun har prøvet Skiæbnens Tilskikkelse, siden hun kom herfra, da Haubroe, som hun var saa veltilfreds hos, er død, og det vil jo og for hende bringe Forandring i hendes Livsstilling. — Line kommer hiem til November. Hun er ogsaa for Maaneder siden blevet behandlet saaledes hos Madsens, at hun maatte tage derfra, og være glad ved, at de i Nabogaarden andtog hende som deres egen. Vi kan saaledes sige: smaa Børn smaa Sorger, store Børn store Sorger. Ja troe mig, kiære Georg, mange Taarer har jeg ofret for eder paa min stille Leie, og omendskiøndt der er meget, mine Tanker skal være hendvendt til, er de dog nærmest ved mine Børn. — Lad mig nu see, du skriver Ane til, din Tid kan jo ikke være knap, og hun kan jo da erfare, at du ikke gandske har glemt hende.

Lad mig nu see, vi atter snart igiend maa høre fra dig, og gid du maa være ved godt Mod. Lad mig vide, hvorledes Augusta lever. Thi og i den Familie griber din Skiæbne forstyrende ind. Vær nu selv (hilset) fra dine Forældre og Søskende ved din hengivne og trofaste Moder.

Marie Hørning.

P.S. Kan det ikke være dig til Nytte, om du hendventte dig til Madvig om Raad; om det nu og skal være streng for dig at fatte den Beslutning, da lad den Tanke seire, det er dit Livs Vel om at giøre; og han var jo den, der opfordrede dig til at tage din Examen om. Husk paa, du har ogsaa Venner i Lemvig, som har sagt dig, du kunde henvende dig til dem,

om du kom i Øjeblikkelig Forlegenhed. Gid du dog ikke selv kan bebreide dig, at du er kommen for seendt til Kiøbenhavn og derfor har faa(et for) faae Indformationer.

Men — trods svigtende flid og svigtende held — lykken stod ham bi. 6. september 1861 var overlærer Colding ved Aalborg Kathedralskole blevet entlediget. Man skulde have en ny mand. Tysk og dansk var fagene. Henningsen søgte embedet, skønt det jo ikke var hans fag, og 31. oktober var han konstitueret.

Denne gang har hjemmet i Lemvig fået hurtig underretning, og moderen udtrykker sin glæde.

Lemvig, d. 8. November 1861.

Min kiære Søn!

Det er mig kiær at kunne bringe dig dine Forældre(s) og Venners Lykønskning til din Andsættelse, og gid du maa blive Tilfreds og Lykkelig i din Stilling, som din Moder af Hiærtet Ønsker, du skal ogsaa see, mit Haab om, at du nok bliver frie for at være Soldat, nok bliver opfyldt. Skiøndt jeg nok ved, jeg havde fejl Underretning om, at det Embede kunde frie dig, kan du vist til den Tid skaffe dig gyldig Atest fra Dogtoren i Aalborg, som vist kan hjælpe dig betydelig i Henseende til at blive kaseret. Havde du haft den Held, Nielsen, der boede hos os, havde, var du vist og bleven frie. Han trak No 760 og vil gerne bytte Nomer, dog troer jeg, han vil have 300 Rd, og der ingen, der vil give ham.

Jeg haaber, du vil anvende din Tid vel, det er jo til dit egen Bedste, og jeg vil saaledes synes, du med god Forventning kan se Fremtiden i Møde . . . Fra Lise skal jeg hilse dig. Hun kommer ikke til Confirmation i Vinter, da vi synes, hun er saa barnlig i nu. Hun kan blive rigtig vred, naar vi ikke vil sige, du holder mest af hende.

Nu vil jeg bede dig, naar du faar alt ordnet i din Tilkommende Stilling, at du skriver os til. Hvem ved, om jeg nu

ikke engang skal komme til Aalborg. For 24 Aar siden var jeg der, og den 28.de er det 23 Aar siden, din Fader der blev begravet.

Modtag nu en velment Hilsen . . . fra dine Forældre og Sødskende ved din oprigtige Moder. *Marie Hørning.*

Nu gik uge efter uge. Han skrev slet ikke. Det blev jul, selv nu intet brev. Ville han da nu svigte sit hjem! Moderen skrev:

Lemvig, d. 28. December 1861.

Min kiære Søn!

I hvorvel jeg for mig selv havde gjort den Løfte ikke at skrive til dig, før du vilde værdige os med Brev, kan jeg dog ikke modstaa den Trang, jeg føler til at aabne mig for dig og bebrejde dig, at du ikke har skreven til os, siden du kom til Aalborg. . . . Dette Brev træffer dig i Tæbring, blandt dem, du jo saa rimelig maa finde dig mere hiemme end hos os. Din Søster Ane, som vi Juleaften modtog Brev fra, hun er meget bedrøvet, fordi du ikke svarer på hendes Gratulassions Brev, hun skriver: Maaske har du rent forglemt hende.

. . . Gid den nye Aar maa bringe Helbred og Velsignelse for os alle. Du bedes bringe din Augusta Hilsen og Lykønskning for det nye Aar. Jeg kan ikke nægte, det har gjort mig ondt forgiæves at have venttet paa Svar paa toe Breve, jeg for længere Tid siden tilskrev hende.

Lev vel og vær saa lykkelig, som din Moder ønsker.

Marie Hørning.

P.S. Din Fader ved ikke, jeg har skrevet dette Brev, lad dig derfor ikke forstaae med det, naar du skriver.

Nytår 1862 kom den unge Henningsen til Aalborg Kathedralskole. Han kom til at bo i Klokkestøbergyde hos nogle slægtninge af hans kæreste, cancelliråd J. Heiberg, byskriver og notarius publicus, og fik der som et andet hjem.

Noget ind i det nye år er der så — endelig — kommet brev fra sønnen.

Kiære Søn!

Lemvig, 18. Januar 1862.

Havde vi ventet længe efter Brev fra dig, blev vi jo desmere glade ved at modtage et af saa glædelig Indhold fra dig. Vi seer jo deraf, du er bleven vel modtagen i din nye Stilling og den store Lykke at være i Huset hos din Kærestes Slægtninger. Gid du nu tilfulde maa skionne paa din Lykke og benytte den til din Fordel.

Fra Ane havde vi Brev i forgaards. . . . Af de glæder, Julen bragte hende, var det den største, at hun fik Brev fra dig, ligesom det var hende meget kiær, at Augusta havde skreven deri.

Gid du snart kunde faae det i Rigtighed med dit Soldater-væsen, og faa leiet paa den billigste Maade, da der jo vel ikke bliver andet for. . . . Gid du ret maa paa skionne, hvad det er at have den vis(s)e Indtægt og ikke have den Ængstelse for den kommende Tid, som følger os, da vi hver Dag seer, hvorledes en Familie efter en anden gaar bag fra det, og flere flyter her fra Byen, hvem der nogenlunde kan. Ja, gid jeg, naar jeg atter skriver, maa være ved bedre Mod en nu i Aften, og bed for os, at Herren maa vende alt til det bedste.

Naar du engang faar lidt Tid tilovers, o, da skriv til os, du ved, det glæder os at høre fra dig. Det kunde og være mig kiær at vide lidt om, hvem den Familie er, du er i Huset hos som deres egen. Lev saa vel, som vi alle her i Hiemmet ønsker for dig og vær især hilset fra din oprigtige Moder.

Marie Hørning.

Lemvig, den 15. April 1862.

Min kiære Søn!

Det var os kiær af din Brev at erfare, du har det godt og kan jo saa ikke være andet end Tilfreds med at være kommen i den Stilling, hvor du jo nærmer dig dit Maal, du længe haver attraaet, nemlig Forening med din kjære Augusta. At du derimod synes at have Opgivet din Bestemmelse med at gaae op igien til Examen, er os mindre kiær, og det

Haab kan din Fader ikke give slip paa, at du i den Henseende vil holde dit givne Ord. Tænk og, hvor megen Nytte det vil være for dig i Fremtiden, og paa den bør vi jo alle tænke.

Du kan tro, vi kan vis(s)eligen ikke med beste Forhaabninger see den kommende Tid i møde, da alt her i Byen staar i en sørgelig Stilling. Arbejdsløshed hører til daglig Klage, og vi, som ikke har kjændt sligt, maa ogsaa indsee Bestillingen tager af. Glæd dig ved din Stilling i Samfunden, hvor du faar den vis(s)e Intægt, hvorimod vi stedse maa æ(n)gste os for Næringsssorg.

Fra Købmand Torbrøger . . . skal jeg hilse dig, du kunde være gandske vis paa at blive fri for Militær Tieneste, naar du reiste til Kiøbenhavn nogle Dage før den Tid, du bliver indkaldt til at møde til Tieneste, og du medtager Atest fra Dogtoren i Aalborg paa dine Svagheder, som du let maa kunne faae og stille dig for en Cassessionsret. Af Læger(ne) bliver du strax erklæret uduelig til Militær og ved at erholde Atest fra dem og forevise den, maa du blive fri, du kan der ved spare noget, og derfor skriver jeg det, om det kan være dig til Trøst.

Du kan tro, jeg tænker ofte paa, om du skulde komme til at give saa mange Penge ud, medens vi ikke kan gjøre Udveie for 100 Daler, som kunde red(d)e os, dersom vi blodt havde dem til Botiksarbeide . . . Gud maa vide, hvorledes det skal gaa os.

Lad mig nu se, du husker din Fader med Benklæder, naar du kan, og vær nu fra dine Sødskende og Forældre hilset ved din hengivne Moder.

Marie Høring.

Lemvig, den 9. August 1862.

Kiære Søn!

Ligesom du er min første Tanke om Morgenens, saa være og min første Gierning at skrive dig til, for, som jeg haaber, ikke denne Gang at bede dig forgiæves om at skrive til os.

Jeg fik at vide i Gaard af L. Gierulf¹, som kom med Dampskibet, at du, som vi formodede, var i Tæbring, og skøndt jeg ved, den Kiærlighed, der fængsler dig til dette Sted, ikke kan erstatte dig i Hiemmet, haaber jeg dog, du i nu føler saa meget for dine Forældre og Sødskende, at vi ikke rent er glemt af dig. Hvilken Glæde bragte Ane os ikke ved sin overraskende Visit, og dog brast hun i Graad ved vort første Møde, fordi du ikke, som hun havde ventet, var i vort Kreds. Det var derfor hendes første Gierning at skrive til dig og hendes Haab, at du inden hendes Afreise skulde være i Hiemmet, dog nej, dette Haab glippede, og Gud ved, om du i nu har besvaret hendes Brev. Jeg vil da paalægge dig at gjøre det, thi i Sandhed hun fortjener den Broderlige Kiærlighed. Tro mig, det var en stor Glæde at see din Søster Smukt klædt og vide hende afholdt af alle hendes omgivne i Viborg og af Familien der stedse være modtaget med Glæde. Her kapedes alle om at vise hende Opmærksomhed, og hos Konsulens blev hun buden om Formiddagen til Kafe og om Aftenen til The, og det matte jo dog forekomme hende lidt underligt, at de, hun ofte havde Opvartet, nu Opvartede hende ved samme Bord. — Ogsaa Line har det godt. Hun er nu begyndt at læse Engelsk. Dog, hvad der bedrøvede hende er din Tavshed, som ogsaa kostede hende mangt en Taare. Hver Fredag har hun forgiæves seet Dampskibets Komme uden, som hun haabede, at modtage dig. Ogsaa hendes Brev lader du ubesvaret. Vel ved jeg, der er en Kiærlighed som sætter andet Kjærlighed i Skyggen. Dog at du derover rent kunde glemme Forældre og Sødskender havde jeg aldrig venttet. Mangen Søvnløs Nat har din Ligegyldighed kostet mig, og mangen Forestilling har jeg gjort mig, fordi du ikke lader høre fra dig. Føler du derfor Godhed for din Moder, da skriv strax, lad mig vide, hvorledes du har ornet din Soldater Væsen og mere andet, og naar jeg først Erfarer det, skal jeg love dig ikke mere at Ulejliglige dig med at læse saa mange Breve fra mig, som mit Hierte har Tilskyndet mig at skrive dig til.

¹) Mon ikke T. Gierulf, Manufakturhdl. i Søndergade, nabo til Hørnings.

Lev vel, Lev stedse vel og lykkelig, men glem dog ikke i din Lykke den, der stedse beder til Gud for dig i sine Bønner. Din Moder.

Marie Hørning.

Hils og dine kiære fra mig.

I Henningsens studentertid var han kommet meget i huset hos overlærer Wiehe¹, en slægting af hans kæreste.

Hans hustru, fru Hanne², havde med rørende omhu taget sig af den unge student; hun har vist haft hans fortrolighed, i hvert fald har hun kendt ham, både med hans gode og hans dårlige egenskaber. Hun skrev, 10. december 1861, til ham:

Min, Ja kiære Henningsen.

Jeg blev ret inderlig glad ved at se, De i saa bogstavelig Forstand havde fundet et Hjem i min gamle, kjærlige Tantes Huus, . . . Jeg længes efter at høre igjen fra dem, hvorledes De nu finder Dem tilrette derovre paa Skolen og i Hjemmet og i Byen, hvorledes De kan lide de forskjellige Personer derovre, De kommer i Berøring med. — Maa jeg bede om Deres Mening uforbeholden og ærlig, som jeg er vant til det, naar vi taledede sammen. Hvordan det gaar Dem som *Lærer* i Tydsk og Dansk, interesserer mig dog allermeest, da man uvilkårligt venter idel Glæde og Ære af Dem, vilde det jo være sørgeligt om disse nye Fag og de uvorne Dreng skulde gjøre Dem det for broget, at De ikke ret kunde hævde Deres Plads.

Det er mig en ubeskrivelig hyggelig Tanke, at min kjære gamle Heibergs have faaet en kjærlig og livlig Søn i Dem, thi det maa da være en stor Opmuntring i det stille Huus . . .

Har De læst Hauchs Digte³? Jeg har ikke, men jeg vilde ønske, jeg havde Dem til at læse dem for mig.

. . . Der var tusinde Ting, jeg kunde have Lyst at smaa-snakke med Dem om, men ak! men saa meget maa man

¹) F. W. Wiehe (1817—64), filolog og skolemand, broder til Michael og Wilhelm Wiehe.

²) Hanne Wiehe (1823—1914), datter af papirfabrikant Christian Drewsen, Strandmøllen.

³) C. Hauch: Lyriske Digte og Romancer. 1861.

nægte sig af, hvad man har Lyst til i denne blandede Verden, som dog har saa mange glimrende Elementer i sig. Dertil regner jeg fornemmelig de enkelte exemplarer af Mennesker, som det er en sand Fryd blot at tænke paa. Lev vel, De kjære unge Ven! og glem ikke Deres gamle Veninde.

Hanne Wiehe.

(Kjøbenhavn), 19. Februar 1862.

Min kjæreste Henningsen — er det den Brevvexling, jeg glædede mig saa meget til? Nu troede jeg først egentlig vores Omgang skulde begynde, nu, da vi fra et ganske frit Stade kunde udtale os om alle de herlige Ting, der kan bevæge et Menneskebryst. Jeg havde virkelig tænkt mig det, som en Nydelse at correspondere med Dem, nu da De er bedre stillet i alle Henseender end her, og altsaa vel ogsaa aander friere, da De er en af de faa, der kan fatte og optage i Dem hele den scala af Stemninger og Tilstande, et Menneske kan indbefatte, da De kort sagt er anlagt til at blive en ædel Personlighed, et fuldt Menneske — og deres Tal er ikke stort. Skal jeg nu tro, at det var for dristigt af mig at vente nogen Deel i Dem, fordi De er forlovet og vel helst taler med Augusta om alt muligt? eller skal jeg tro, De har rent glemt mig i ny interessante Forbindelser? — Eller skal jeg tro, hvad jeg nødigst af alt vilde, at Djævelen i sin gamle Form atter har fristet Dem og betaget Dem Sandsen for alt andet? Ak, kjære gode elskværdige Henningsen, lad ham dog ikke faa Magt over Dem — men tag et kraftigt Tag i Dem selv og siig: De vil dog engang være Herre i Deres eget Huus — det Huus, som Vorherre medgav Dem i reen og skøn en Skikkelse; det er dog for galt, at slette Lidenskaber skal ødelægge en saadan Medgibt, og det vil de naturligvis, naar man giver dem Tøilen. Thi det tør jeg vel ikke haabe — at Deres Taushed er begrundet i Flid og Studier — saa himmelsk er De vel ikke, at De bestiller noget? Der kastes et Slør over Dem for mine Øine, som gjør mig bedrøvet; jeg var vant til at møde en Aabenhed hos Dem, som gjorde mig

godt heelt ind i Hjertet, og nu veed jeg slet Intet. Tantes Relationer ere ikke tilstrækkelige — hun begyndte jo med at elske Dem, men jeg synes, det er, ligesom Henrykkelsen har sat sig lidt. Henningsen, De maa ikke gjøre os Sorg, som elske Dem; lad mig nu snart se et Brev fra Dem, hvori Deres hele Sjæl afspeiler sig — den være nu sort eller hvid, jeg kan ikke taale at fjernes saa ganske fra, hvad jeg har holdt af. Jeg vil da ikke spilde min Tid med, at fortælle Dem noget herfra, som formodentlig slet ingen Interesse har for Dem — hvilket Indtryk jeg har modtaget eller slige Sager, som man kun tør byde sine Venner, thi jeg ved jo ikke, om jeg endnu har en Ven i Dem; saa snart jeg erfarer det, var der jo meget, jeg kunde have Lyst til at tale med Dem om. Jeg er ret i ondt humeur ved Tanken paa Dem, istedetfor, vi glædede os saa meget i Forening til den Aalborger Ansættelse; viis Dem dog engang for mig i Deres sande Sikkelse, at jeg kan blive glad igjen.

Maa jeg spørge, om det er Dem, der skal have Bryllup i Tæbring til Sommer¹⁾?

Ingen veed, at jeg skriver, og ingen behøver heller at viide, naar jeg faar Svar.

Deres kleinmodige *Hanne Wiehe*.

Man har det indtryk, at den kærlighed og velvilje, den unge student havde mødt, både fra det fattige hjem i Lemvig og fra kultur-hjemmet i København, har han haft let ved at glemme, og tanken om at gøre noget til gengæld har været ham ret fremmed. Det er måske nok noget, der gælder ungdom i almindelighed, men unge Henningsen har på det punkt vist været særlig typisk.

Fru Hanne Wiehe, der kender ham så godt og vist har haft hans fortrolighed, giver os, nu han skal tiltræde sin livsbane, et godt billede af hans delte personlighed: den gode forstand og klare intelligens, der lovede så meget, og den

¹⁾ Brylluppet kom til at stå i Tæbring 21. oktober 1862.

slappe karakter, den svigtende energi, der kunne få én til at frygte for, hvad resultatet skulle blive af disse stridende elementer.

Endnu nogle få år hørte han fra sin moder og hjemmet i Lemvig.

Lemvig, d. 1. August 1863.

Kjære Søn og Svigerdatter!

Med Glæde modtog vi Efterretning om din Families Forøgelse, og jeg iller derfor med at bringe vort hjærteligste Lykønskning med den Nyfødte Spæde. Gid Moder og Datter maa befinde sig vel, hvortil jeg har det bedste Haab, og hvortil omhyggelig Pleie jo bidrager meget. Det er mig derfor kjær at vide Augusta i Hjemmet, omgivet af alle sine Kjære, og at du ikke forlader din Kone, før hun kan begynde at være oppe er saa rimeligt.

Dog vil jeg Ønske saa snart det kan ske, du vil rejse til Viborg, vi har haft Brev fra Ane . . . Elise har nu været hjemme over otte Dage, og siger ret at have moret sig, baade i Aalborg og Viborg. — Fra Nicoline ville I og modtage i giennem mig de hjerteligste Lykønskninger. De har i denne Tid saa travlt med Raps Høsten, hun har derfor ikke Tid at komme hjem.

Byrge Madsen . . . har lovt, naar han rejser, at tage Bud med til dig, nemlig Støvlerne til din Kone.

Modtag nu en kjærlig Hilsen fra os alle ved din oprigtige Moder.

Marie Hørning.

P.S. Det var ikke din Faders Fødselsdag d. 21., men vort Bryllupsdags-fest for 21 Aar siden.

Lemvig, d. 23. Maj 1864.

Min kjære Georg!

Jeg troer dette Brev kan Indtræffe din Fødselsdag, og derfor vil jeg bringe vort hjærteligste Lykønskning paa denne din Fest Dag og at Gud vil lade det indtraate Aard frem for alt bringe dig hans Velsignelse.

Nicoline var i Gaard hos Præsten Faurskous for at gratulere til hans Forflyttelse til Præst ved Ringkiøbing Egnen, og der talte Frk. Hedvig Møller om, at der var bleven Adjunkter indkaldte fra Aalborg Skole, og du var en af dem, som skulde ind. I hvorvel Elise (har) paastaet, det ikke kunde være saa, har jeg dog grublet derover, og da jeg saa let forestiller mig det værste, æ(n)gster det mig. Skriv derfor snart og opklar mig det. Ligesom hvorledes I har det i denne gruelige Tid. Ogsaa fra Ane venter vi med Taalmodighed Brev.

Nicoline er begyndt sin Skole, og Begyndelsen gaar ret godt.

Lev nu vel, kjære Søn og Kone, som vi ret af Hjærtet alle i Hjemmet ønsker, og modtag til Slutning Eders Moders Lev vel.

Marie Hørning.

Lemvig, d. 9. October 1864.

Kjære Søn og Svigerdatter!

Længe, ja ret længe har jeg forgjæves Ønsket at vide, hvorledes I har det, og dog har den Haab trøstet os, at alt stod vel til baade med Augusta og de Smaa; indtil jeg i Aftes af Brev fra Ane erfarede de kjære smaa Drenges Død, som bedrøvede os meget, da vi jo nødig vil give slip paa de smaa Væsener, Gud betroer os, og dog, hvad kan vi Ønske dem bedre end at gaa ind til Herrens Glæde, og bede til engang at samles med dem, hvor ingen Adskillelse mere finder Sted.

Jeg synes og, Fremtiden i vort kjære Fædreland seer saa Mørkt for os alle, at vi kuns med Gru kan tænke paa den. Ja hvilken en Vinter synes vi ikke at forestaa. Hos eder er der jo alt mange Fiender, og vi ventter heller ei at blive skaaned. Vi havde i 8 Uger 2 Østrigere i Qvarter, en koporal og hans Oppasser, og de var ret flinke, men det var jo streng at være nød til at lave Mad og varte op for disse ubudne Gæster; dog vi maa jo finde os i Alt og stole paa, det gaar ikke længere end Gud vil . . .

Modtag ved din Moder kjærlig Hilsen fra dine Søstre og Forældre, saavel til din Kone som til dig med Ønsket, at I maa stedse leve vel.

Marie Hørning.

Kjære Søn!

Lemvig, 9. Maj 1865.

Da en Svend af os reiser en lille Tur til Aalborg for at følge sin Søster dertil, som skal condicionere der i Nærheden, haaber jeg ikke, det er dig ukjær, han bringer dig en Hilsen fra os, og vil jeg jo derved erfare, om det ikke er Sygdom, der holder dig tilbage fra at skrive os til, da det ofte falder mig i Tanker: Gud ved, om ei et heller andet er tilstødt Eder, hvorfor vi maa vente. Det er maaske, fordi jeg i den sidste Tid aldrig er rigtig Rask, at jeg altid forestiller mig det værste.

Gud lad nu alt for eder være Godt, og gid jeg snar atter maa nyde Helbredets Goder. I Hast.

Vær du og Kone kjærlig hilset. Din Moder.

Marie Hørning.

Dette brev er (såvidt vides) det sidste, Henningsen har fået fra sin moder; kort efter er hun sikkert død.

Henningsens data ser således ud: 30. oktober 1861 blev han konstitueret ved Aalborg Kathedralskole, 20. april 1863 adjunkt, 24. oktober 1889 overlærer, 19. august 1906 afsked, død 9. november 1922.

Brevene fra Henningsens ungdom, fra hans moder i Lemvig og fra Hanne Wiehe i København viser det samme: han var et „problem-menneske“, der var så meget godt og lovende i ham, men ville opfyldelsen svare til forventningerne? for der var jo også så meget, der talte imod, letsind, slaphed, svømmende ovenpå.

Nu var høstens tid kommen, nu havde han sin livsgerning.

Forventningerne blev ikke indfriet, hans svage sider var der stedse, systematisk arbejde var ham hele livet iunderlig imod. Han læste sikkert meget, men uden system, kun hvad han havde lyst til, og hvad der faldt ham ind. Ærgerrighed

var han helt blottet for. Hvis man udtrykker sig uforbeholdent, kan man sige, at han vel mødte til timerne, men han havde ikke skænket dem en tanke, før han var inde i klassen. Disciplinen var, som man kan tænke, undertiden sløj.

Men ved sin strålende intelligens, ved sin indfølelse, som han viste ved sin mesterlige oplæsning af digterværker, der fik personerne (særlig Holbergs) til at stå lyslevende for os, ved sin sans for humor skænkede han tit mange åndelige værdier, så adskillige af de flinkeste syntes, at *han* var den lærer, der gav dem mest. Mange tider efter, at de har haft ham, står han stadig for dem i lysglans.

Brevene til ham fra Lemvig og København har ikke løjet, han var — og blev — *homo du plex*, manden med ligesom to sæt karakteregenskaber i sig.

EFTERSKRIFT

Som det fremgår af foranstående, boede familien Hørning fra 1842 i Lemvig, men Jens Peter Nicolai Hørning var fra Viborg, og til denne by er Marie Henningsen sikkert vendt tilbage efter sin første mands død i august 1838. Ved den første piges dåb i Lemvig var også en skræddersvend N. S. Hørning fra Viborg fadder. I ægteskabet blev der født 5 piger, nemlig:

- 1) 19. febr. 1843 Ane Marie Kathrine Hørning - kaldet Ane.
- 2) 27. juli 1845 Nicoline Marie Hørning - kaldet Line.
- 3) 30. april 1848 Margrethe Elisabeth Hørning - kaldet Lise.
- 4) 21. august 1850 Georgine Laura Marie Hørning - kaldet Laura.
- 5) 2. juni 1853 Mathiasine Bernhardine Hørning - kaldet Sine.

Ved den sidstes fremstilling i kirken 14. august var den da 17-årige Georg Henningsen „fra Wiborg“ en af fadderne. — Som det fremgår af brevene, var det ofte småt i hjemmet, og undertiden var der svære økonomiske kriser. Af byrådets protokol fremgår det, at man 13. febr. 1865 har behandlet en skatteklage fra skomager Hørning. Han beklager sig over, at ligningskommissionen har sat ham til en indtægt på 580 rdl., medens hans virkelige indtægt kun har været 300 rdl. Borgerrepræsentanterne vedtog dog enstemmig, at der ikke skulle ske nogen nedsættelse i det pålignede beløb 11 rdl. 6 sk.

Artiklens forfatter, nu afd. rektor Kjeld Galster, fremsætter den formodning, at da brevene hører op med det brev af 9. maj 1865, hvor moderen beklager sig over sin sygdom, må hun sikkert være død kort

efter. En eftersøgning i Lemvig kirkebog for de følgende år gav dog ikke noget resultat, men byrådsprotokollen for 1871 gav løsningen på gåden. Der er omtalt en skrivelse fra sindssygehospitalet ved Aarhus, hvor man begærer sig de pr. 1. okt. forfaldne underholdnings- og behandlingsomkostninger for patienten Marie Hørning til et beløb af 24 rdl. 5 mk. 8 sk. tilstillet. Der var tillige forespørgsel fra anstalten om Marie Hørnings økonomiske vilkår, og derpå vedtog man at svare, at de ikke havde bedret sig siden hendes indlæggelse. Marie Hørning har antagelig tilbragt resten af sine levedage på anstalten. Hun ses ikke at være begravet i Lemvig, men da J. P. N. Hørnings død 4. sept. 1887 indføres i Kbg., betegnes han som enkemand.

Efter faderens død overtog døtrene huset i Søndergade og boede sammen der. Nicoline blev lærerinde. Det fremgår af brevet 9. august 1862, at hun da begyndte at læse engelsk, og af brevet 23. maj 1864, at hun har begyndt sin skole, det var en privatskole, men fra nytår 1883 blev hun fast ansat ved kommuneskolen, hvorfra hun blev pensioneret 1913. Hun blev en anset lærerinde, som endnu mindes med hengivenhed af gamle elever. Hun døde 21. okt. 1922. — Den yngste søster arvede moderens sygdom. Kirkebogen beretter, at hun 7. novbr. 1898 blev fundet død i Limfjorden sønden for Thisted, og der fremsættes den formodning, at hun som sindssyg selv har søgt døden.

De 3 andre søstre oprettede pensionat i hjemmet, og her boede alle søstrene sammen. Ingen af dem blev gift. Dette pensionat blev et virkeligt hjem for mange, og det får i „Lemvigeren“ nr. 1, 1943, en hjertelig hyldest af sparekassekasserer Agnes Ravn, som bl. a. skriver:

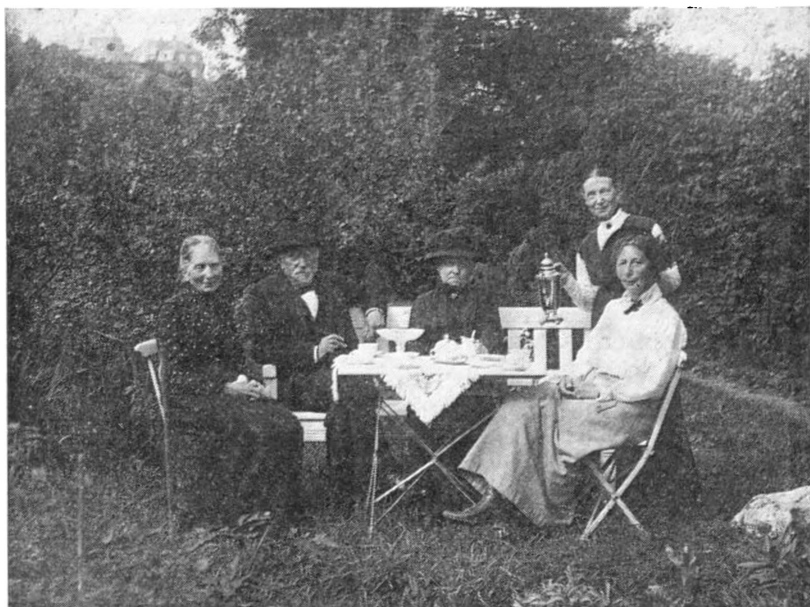
Hvilken gammel Lemviger husker ikke de 4 elskelige Søstre, hvis gamle Hjem i Søndergade i saa mange Aar var et Tilflugtssted for saa mange unge Mennesker, der kom til Lemvig, ikke blot som et 1. Kl. Pensionat, hvor der blev sørget for ens Velbefindende, baade aandeligt og materielt, og hvor man altid blev modtaget med Hjertevarme, men som et Hjem, hvor man med Glæde vedblev at komme op gennem Aarene længe efter, at man har faaet eget Hjem og Børn, og som efterhaanden blev et Samlingssted for mange af Lemvigs agtede og agtværdige Borgere, unge og gamle, lige til allersidst, hvor der kun var een af de gamle Frøkener tilbage.

Søstrene Hørning! Alene ved at høre Navnet vælder alle gode Minde-der op i Een, og som Datter af Husets første Pensionær mindes jeg med Glæde alle de dejlige Timer, jeg har tilbragt i dette fine gamle Hjem. Der var en egen Atmosfære af Renhed, Godhed og Fordragelighed omkring dem i al deres Færd, og de 2 smaa Stuer rummede en uendelig Hygge og Hjemlighed. Dagligstuen med de gamle Plydsmøbler med Klunker og Puder og Skrivebordet overfyldt med Fotografier af Bysbørn og Slægtninge i alle mulige Aldre forekom een at rumme Alver-

dens Herligheder. Jeg har mange Gange andagtsfuld betragtet en gammel Reol fuld af forhistoriske Bøger; og Stueuhret, som nu hænger i min Mors Spisestue og fortæller om Tidens Gang, bærer en Inskription om gode Venners Hengivenhed for Ane, Nicoline, Laura og Elise Hørning.

Søstrene Hørning fik i alt fald een gang besøg af halvbroderen fra Aalborg. Denne begivenhed blev fejret ved, at man sendte bud efter en fotograf, som tog et billede af familien, samlet i den hyggelige have bag hjemmet i Søndergade.

J. Søndergaard Jacobsen.

Overlærer Henningsen paa Besøg hos Søstrene i Lemvig. Elise Hørning, Henningsen, Nicoline Hørning, Laura Hørning (staaende). Den siddende er antagelig Henningsens Datter

Billedet maa være taget i Tiden mellem Anes Død i 1917 og Nico-lines Død i 1922. Den sidstlevende var Laura, som døde i 1937.

FRA NEES SOGN I GAMLE DAGE

Af Peder Nielsen Lykke.

Nedenstaaende Artikel er Uddrag af afd. Peder Nielsen Lykkes Optegnelser. Forfatteren er født i Nees 25. Juli 1850, altsaa den Dag, da Slaget stod „paa Isted Hede og saa i Øvre Stolk“. Som det fremgaar af Artiklen er Erindringerne nedskrevet i 1922. Optegnelserne blev overgivet til Redaktør H. Lilholt, Lemvig, med hvem Peder Lykke gennem Aarene havde haft et nært Samarbejde. Efter Red. Lilholts Død blev Manuskriptet overtaget af Sønnen Erik Lilholt, og efter dennes Død overdrog Fru Lilholt det til Lemvig Museum.

Peder Nielsen Lykke døde den 21. Juli 1937 og blev begravet paa Nees Kirkegaard. *Red.*

Nees Sogn er fattig paa Oldtidsminder. Der findes inden for Sognets Grænser ingen gamle Kæmpehøje eller Stendysser. Det eneste synlige Minde, jeg har set her i Nees fra Stenalderen, er en smukt forarbejdet Lansespids af Flint, fundet ved Gaarden Gades Mark og ejes af Gaardens nuværende Ejer Kristen Kirkegaard. Det er da et Bevis for, at Stenalderfolket har færdedes her, men nævnte Vaaben kan jo være tabt paa en af deres Jagtture.

Sydvest for Nees Kirke er der ude i Heden en Høj, som kaldes Lynghøj. Den er formodentlig fremkommen ved Sandflugt. Der fortaltes i gamle Dage, at der i Højen boede en af de „underjordiske“, som var Smed. De gamle kaldte ham Lynghøj Smed, og de mente, at han sad der og rugede over sine Skatte. Nattevandrere havde hørt, at han lukkede Laaget paa sin Skatkiste. Og Sydvest i Sognet ud mod Fjorden er der nogle Bakker, som kaldes „Røns-Bakker“. Derfra fortalte de gamle om en lille Mandsling, de kaldte ham „Rønsmand“, med rød Tophue paa Hovedet, som tilfældige Vandrere kunde træffe at se, naar han laa og soled sig paa

Bakkeskraaning, og som enkelte Gange kunde finde paa at lave nogle morsomme, godmodige Spilopper, f. Eks. at hoppe usynligt op i en Fiskers Rygkurv og saa lade ham bære sig et Stykke Vej.

I Nærheden af Røns Bakker er der nogle Hedebakker, som nu er tilplantet med Fyr. Her var der nogle spredte Forhøjninger, som ved en løselig Undersøgelse har vist sig at være gamle Bopladser. I enkelte er der fundet Potteskaar, og i en, som er benyttet til Have ved et Hus, som for faa Aar siden er bygget derude paa Heden, er der ved Kulegravning fundet en lille Potte, som nu er paa Herning Museum.

Hvad jeg her særlig vil forsøge at optegne, er visses mer' eller mindre pudsig Udtalelser og nogle Optrin, som kan være karakteristiske for en Slægt, som levede her i Nees for henved hundrede Aar siden. Men mine Smaafortællinger mener jeg ogsaa kan kaste Lys over Sæd og Skik i gamle Dage. Jeg husker fra min Barndom disse vadmelsklædte Mænd, naar de samledes ved Kirken om Søndagen, maaske ikke alene for at høre Præstens Prædiken, men ogsaa for at høre Nyt og drøfte andre Anliggender. Da mit Barndomshjem laa nær ved Kirken, kan jeg tydelig mindes, at Mændene efter endt Gudstjeneste samledes i Stuen i mit Hjem og fik Ild paa Piberne ved Hjælp af Tørvegløder, som i et Messing Fyrfad blev sat frem paa Bordet. Der var Battel Lassen i Lille Sandbæk (Berthel Larsen). Han var en Mand af Middelhøjde, men noget skødesløs i sin Paaklædning. Hans Benklæder hang nede om Benene paa ham, saa Overkroppen blev temmelig lang i Forhold til Benene. Det blev da en staaende Paamindelse til en, hvis Benklæder ikke sad ordentlige: „Du haar en R . . som Battel Lassen“.

I Nærheden af Kirken var der en Gaard, hvor Præsten tog ind, naar han kom fra Møborg og skulde prædike i Nees Kirke. Naar der var Sidsttjeneste, samledes i denne Gaard efter Gudstjenesten enkelte Stamgæster for at faa en Kaffe-puns og et Slag Kort. Det var dengang, Bønderne selv lavede deres Brændevin. Her holdt Berthel Larsen ogsaa til, og

Tiden gik, saa det blev gerne over Sengetid, inden han kom hjem. Saa var han forberedt paa, at hans Kone, Ane, vilde lade ham høre, at det var blevet sent. Havde han tabt i Kortspillet, tog han da et Markstykke op af sin Pung og puttede det i Vestelommen, og straks han kom ind, gav han Klokkens Viser et Vrøj tilbage. Ane var selvfølgelig i Seng, og naar hun vaagnede ved, at han kom, sagde hun bebrejdende: „Du bier endda læng ijawten, lille Batel“. Men Batel holdt Lyset op, for at hun kunde se, hvad Klokken var, og saa maatte hun jo erkende, at hun havde fejlet. Videre tog saa Batel Markstykket op af Lommen og sagde: „Her ska' du sej, Mandlil, hwa a haar vunnen ud aaed ijawten“, og saa maatte hun indrømme: „Det war godt gjor', lille Batel“.

En anden Gang, da Berthel havde været i Kirke, havde han taget en Skjægmand (en Dunk) med til Brændevin, som han skulde have med hjem til eget Brug, men det gik som sædvanligt, Puns, Kortspil og et lille Uheld tog Tiden. Dunken, som var blevet fyldt med Brændevin, stod ved Siden af ham paa Bænken, og saa kom han i sin Iver til uforvarende at give Dunken et Skub, saa den faldt paa Gulvet og gik i Skaar. Han tog dog Rebet, hvori Dunkens Øre og Mund hang, og vandrede hjemad. Ane var jo som sædvanlig gaaet i Seng og modtog ham med den vante Bebrejdelse, men Berthel kunde klare for sig. „Ja, men a haar aasse væt i saadn en Faar', Mandlil; dæ kom en stour Flok Ildere imour mæ hen i Lawtaawt aa vild' øwerfaald' mæ, aa a ku ett klaar' mæ for dem, uden a mott værre mæ mæ æ Skjægmand, aa her ska' du seje, a haar ett ant ind æ Ør' aa æ Mund tebaag aa en“. — „Det var godt, du klaaret dæ, lille Batel“, var Anes trøstende Svar, og saa var den Sag klaret.

Der var ogsaa en Mand, som hed Kresten Koldborg. Efternavnet havde han efter Gaarden, hvor han boede. Han havde været med i Hjælpetropperne til Frankrig under Napoleonskrigene og talte noget mere lig Skriftsproget end Folk i Almindelighed. Han benyttede ofte Ordet „daag“ i sin Tale. Han var noget magelig anlagt. Naar han kørte

Hedetørv hjem ad de sandede træse Veje, satte han sig op paa Læsset, medens andre Kuske gerne vilde skaane deres Heste, naar der var fuldt Læs, saa de gik ved Siden af Vognen. En Indrømmelse over for de anstrengte Bæster gjorde Kr. Koldborg dog derved, at han, naar han sad paa Læsset, tog Hestenes Tøjr paa Nakken. „Saa har de daag ikke dem at slæbe paa“. Engang var en Væder løbet bort fra ham. Han lyste efter den ved Kirkestævne under følgende Form, som nok fik Tilhørerne til at lægge Mærke dertil: „Jeg lyser efter en Væder, som ikke har været i min Sti i 14 Dage, som har et Klip i den ene Øre, som er et C, og et Klip i den Øre, som er et K, som siger Chræsten Koldborg. Og er der nogen, som har set Væderen, er den daag min“. —

Kr. Koldborg fiskede paa Havet sammen med de andre Fiskere. De fleste af Fiskerne fiskede baade paa Fjorden og i Havet dengang. En gammel Mand, som døde for mange Aar siden i en Alder af 90-100 Aar, fiskede i mange Aar sammen med Kr. Koldborg, og han har fortalt en Del om hans Særheder. Koldborg havde ingen Forstaaelse af, om Havet var tjenligt til at gaa ud paa eller ikke. Det kunde være i et saadant Oprør, at det var livsfarligt at gaa ud med de smaa aabne Baade, men Kr. Koldborg sagde altid: „Man kan daag sagtens gaa paa Havet“. Hans Arbejdsfæller drev dog undertiden Løjer med ham paa en Maade, som man efter Nutidens Begreber vilde kalde grovkornede. Baadens Besætning var i Regelen 6 Mand, og hver Mand havde sit bestemte Antal af Bakker med 600 Kroge paa hver. Naar de saa havde Krogene sat ud, lagde de Ankeret og laa og ventede paa Bid om Natten. Saa halede de Krogene, naar det begyndte at dages. Men naar Krogene var sat, og Ankeret ude, gjorde hver Mand sin Agi i Stand. En Agi bestod af en lang Snor med en Sten i den Ende, som kom i Havet, og oven for Stenen var med bestemte Mellemlum anbragt 3 Kroge, som blev forsynet med „Es“ eller Madding og saa sænket til Havets Bund, men flere end 3 Kroge maatte man ikke have paa sin Agi, og hvad Fisk man tog paa sin Agi, det var ens egen.

Hvad man tog, smed man i Fiskerummet i Baaden, som kaldtes „Æ Lænn“, og hver Mand holdt nøje Tal med, hvor mange han tog, Torsk eller Hvidling, for naar de kom i Land, havde enhver Lov til at tage forlods ud af Fangsten det Antal, han havde fisket paa sin Agi. Man kunde da undertiden være saa „heldig“ at faa nogle større Fisk end dem, man selv havde fisket paa sin Agi.

Saadan var man en Dag taget paa Havet, og da alle Krogene var sat ud, strakte det sig over et ret langt Stykke. Saa lagde Kr. Koldborg sig til at sove. Han havde naturligt Anlæg for at kunne sove under alle Forhold. Da han nu sov trygt, var der en Skælm blandt Mandskabet, som halede hans Agi op og gjorde hans „Løwstøk“ fast paa Krogen og derefter sænkede den i Havet. Et „Løwstøkke“ er et langagtigt Klædningsstykke, dannet af flere Lag uldent sammensyet Tøj, som Fiskerne bruger til at beskytte Krop og Klæder, naar de sætter Ryggen mod Baaden for at sætte den i Vandet, og i Baaden blev det brugt til at sidde paa, naar de sad paa Toften og roede. Da nu Løwstøkket var godt udenbords, kaldte de paa Koldborg og sagde: „Du skal op, Kræsten, der er Fisk paa din Agi“. Han kom op og halede ind. Da „Fangsten“ i Halvmørket kom til Syne, raabte Kræsten: „Tag mig min Hæg, der er daag en stor Fisk paa min Agi“. Det var man villig til, og med Hægen huggede han kraftigt ind paa den formodede Fisk. Det sagde Svup, og Fangsten blev snart halet indenbords. „Hvad er daag dette, det er jo et Klædningsstykke“. — „Det er det vel ikke“, sagde de andre, „men saa er det jo Fællesgods, for det, der er bjærget i rum Sø, er vi fælles om“. — „Nej“, sagde Kræsten, „hvad man tager paa sin Agi, er dog ens egen“. Det blev de ved at skændes om, til det blev saa lyst, at Kræsten kunde se, det var hans eget Løwstøk. „Men hvad er daag dette! Det er jo mit eget Løwstøk! Hvordan kan det daag være gaaet til?“ „Jo“, sagde de andre, „det kan da nemt forklares; da du sad og gjorde din Agi i Stand og lod den gaa ud, er jo Løwstøkket faldet udenbords, uden at du har mærket det. Den er saa

kommen for Linen, og Strømmen har ført den, indtil Krogen har taget fat i den“. — „Ja“, sagde Kræsten, „det er ogsaa sandt. Den er mig daag en tro Løwstøkke“. Og saa kærtegnede og klappede han sit Klædningstykke.

En anden Gang, da de skulde paa Havet med Kroge, tog de en levende Mus og satte den i Kræstens Bonnek eller Madkasse. Saa tog de og spiste hans medbragte Pandekager, og da han saa aabnede Madkassen og saa Musen, og at Pandekagerne var væk, var han straks klar over, at det var Musen, der havde spist alle Pandekagerne. En anden Gang puttede de en lille Krabbe i hans Øldunk. Da han saa drak af Dunken, fik han jo Krabben i Munden. Da kunde han dog ikke regne ud, hvordan Krabben var kommen i Dunken — og de andre lod lige saa uforstaaende over for Fænomenet.

Der var en anden Fisker, en Modsætning til Kr. Koldborg, som jeg ogsaa synes bør mindes. Han hed Anders Hansen og boede i et lille Hus her i Høje Nees, som det dengang kaldtes. Han havde ogsaa været i Frankrig, var stor og stærk og en dygtig og modig Fisker. Han var Fører for et Baadelag her fra Nees, og der sagdes om ham, at hans Lige til at kende Havet og føre Baaden skulde der ledes længe om. Der blev ogsaa sagt om ham, at naar de laa paa Havet, og de andre syntes, det var roligt, saa kunde Anders uden videre kommandere: „Tag fat paa Grejerne, vi faar uroligt Hav!“ Og det kom til at passe. De gamle Fiskere, som havde fisket paa Havet sammen med ham, sagde om ham, at han kunde føle det i Sædet, naar han sad paa Toften. Han var streng og grov ved sine Befalinger, og han fordrede under farefulde Forhold ubetinget Lydighed. De gamle fortalte, at han kunde staa ved Roret for at føre Baaden velbeholden gennem Brændingen og uddele sine Ordre med en Røst, der kunde forstaaes og høres. Aaretagene skulde jo følges ad. Derfor raabte han: „Hwaat aa smaat“ og „hwaat og smaat“ for hvert Aaretag. Han var nøjeregnende med, at enhver blev paa sin Plads og gjorde sin Pligt. Han kunde true: „Blyw o

di Plads, hæjsen haager a æ Hæg i dæ!“ De kaldte ham ogsaa „æ gammel Brøl“. Det kan maaske i Nutidens Øren lyde raat og grimt, men jeg antager, at Datidens Fiskere gik til deres Gerning i deres smaa aabne Baade med lige saa alvorlige Tanker som Nutidens Fiskere. Jeg har nemlig selv for ca. 50 Aar siden været med til at fiske paa Havet et Aar fra Thorsminde, og der oplevede jeg, hvad der var Sæd og Skik i gamle Dage. Vi gik dengang aldrig paa Havet uden Bøn. Naar Baaden var trukket ned i Havstokken, og Aarerne lagt paa Plads, og alt var rede til, at vi kunde gaa ud, saa bøjede vi os alle over Baadens Ræling i stille Bøn. Naar vi saa kom godt fra Land med den rigtige Bølge, som det var Førerens pligt at passe at udsøge, og vi var kommet over „æ Braand“, nemlig Revlerne, saa tog Baadens Fører, som sad ved Roret og bad med hørlig Røst en Bøn for os alle. Jeg tror ikke, det bruges nu.

Anders Hansen døde i en høj Alder, ca. 96 Aar. Han kunde ogsaa fortælle om sine Oplevelser i Frankrig, men naar han i sine Fortællinger kom til Slagets Grusomheder, da der blev kommanderet: „Hug og stik, og ingen Pardon“, da brast han altid i Graad.

Anders Hansen var kommet her til Sognet fra Hug i Vedersø, men hans Kone Ingeborg var her fra Nees, fra et lille Hus, der kaldtes Træbrohus, og som var det første Skolehus her i Sognet, efter hvad der berettes i Hardsyssels Aarvog IV i P. Severinsens Artikel om Landsbyskolens Barndomstid. Nævnte Hus var givet af velb. Chr. Linde til Skolehus 6. Maj 1741.

Anders's og Ingeborgs ægteskabelige Samliv var efter Sigende ikke det bedste. Hun var stor og stærk saavel som han, og deres Følelser for hinanden kunde udarte til Slagsmaal, saa da Huset, de boede i, var lille, lod de opføre en Skillemur tværs gennem Huset, og hvert af de 2 Rum havde sin egen Indgangsdør. I Tider, hvor de ikke havde noget udestaaende med hinanden, kunde de jo da besøge hinanden som andre Naboer. Ingeborg var som nævnt et groft Kvin-

demenneske, baade i sin Legemsbygning og i sin Færd, ikke kendt for Ærlighed eller sædelige Dyder, snarere det modsatte. Hun var ikke afholdt, men frygtet for sit onde Sind og for sin giftige Tunge. Hun sad i sin lille Stue og „bandt“ eller knyttede Fiskegarn og Ruser, og naar Lejlighed gaves, gik hun ud at fiske ligesom Mændene. Jeg ved ogsaa, at Mændene var bange for at møde hende, naar hun var paa ulovlige Veje, og bange for at være hende i Vejen, naar hun var ude med sit Fiskegarn.

Ægteparret havde vistnok seks Børn, to Sønner og fire Døtre. De fleste af Døtrene og en af Sønnerne forlod Sognet, da de kom op i den voksne Alder. Døtrene kom til at tjene paa Bygholm eller i Horsenseggen og blev maaske gift og satte Bo derude. Jeg kan mindes fra min Barndom, at deres Moder, gamle Ingeborg, gik paa sin bare Fod her fra Nees ud til Horsenseggen for at besøge sine Børn. Man faar derved et Indtryk af Datidens Rejsemaade for den fattige. Den ældste af Sønnerne rejste ogsaa ud i Østereggen, som det hedder her i Vestjylland. Der fortaltes, at han kom til at bo paa Helgenæs og kom i god Stilling. Som Dreng var han noget urolig og havde ikke stor Interesse for Skolefagene, men mere Lyst til at lave Spilopper, saa da han gik til Præst hos Pastor Øllgaard (Præst i Møborg-Nees 1821—46) var han ikke i Kridthuset hos denne. Paa Konfirmationsdagen i Kirken skal da Præsten have hævnnet sig over Drengen for hans mange Skarnstreger ved i Menighedens Paahør at læse ham følgende Tekst: „Et Skarn har du været alle Dage, siden du randt af Rode, og det bliver du ved med, saa længe du gaar paa Fode; hvad du forbryder, skal dine Forældre ikke forbedre“. Anders Hansen, som sad i Kirkestolen, rejste sig da og sagde med sin hule, grove Røst: „Er han den ringest te' aa løss, saa ved a da, te han er den stærkest“. Det kan ikke undre, at han vilde udtrykke sin faderlige Stolthed, men mere, at Præsten vilde benytte den højtidelige Stund til at udtrykke de haarde og dømmende Ord over et fattigt Barn. Den yngste af Sønnerne, som hed Søren, blev hjemme. Han

havde indskrænkede Aandsevner og røbede ved visse Lejligheder Moderens tyvagtige Tilbøjeligheder. Engang var deres Nabo Niels Thoragers Hane forsvunden, og de havde Ingeborg mistænkt for at have stjaalet den, men de turde ikke saadan aabenlyst rette deres Mistanke mod hende. I deres Nærhed boede Smeden Jeppe, som imidlertid var noget af en Skælm. Hos ham aflagde Søren jævnlig Besøg i sine Drengaar. I Smedien er der jo i Almindelighed noget Nyt at hente baade for voksne og Børn, og ikke mindst her, hvor Smedien laa ved Sognets mest befærdede Vej. Søren kom der altsaa ofte, ogsaa den Dag, da Hanen var forsvunden. Jeppe spurgte ham da i Forbigaaende: „Hva' ska' I ha' te' Onnen i Daa'?" — „Waas ska' ha' Villing“, sagde Søren. „Nej“, sagde Jeppe, „det passer ikke. Sig nu sandt, hvad I skal ha'“. „Waas skal ha' Grød“. — „Nej“, sagde Jeppe atter, „men“, sagde han, idet han greb efter Bøseen, et Vaaben, som han vidste, at Søren var meget bange for, „sig det nu sandt, for ellers skyder jeg“. Saa kan det nok være, at Sandheden kom frem. „Waas ska' ha' Sup' o Thoragers Kaak“. — „Naa, det var godt“, sagde Jeppe, „men hvor fik I saa Rødderne og Grøntsagerne fra til Suppen?“ — „Waas tu Frugt i Narawer Markhaw“. (Nøragers Markhave). Heraf ser man ogsaa, hvilken Opdragelse Moderen gav sine Børn. Hvornaar Søren var født, ved jeg ikke, men han gik til Præst hos Øllgaard sammen med min Moder, som var født 1825. Han maatte dog gaa der i flere Aar uden at blive konfirmeret, saa han blev jo efterhaanden stor og voksen mellem de fjortenaarige Dreng og Piger. Min Moder fortalte, at Præsten kunde tale med ham om, om han gjorde Lykke blandt Pigerne, saa han havde Udsigt til at faa sig en Kæreste. Min Moder talte om det nedværdigende og usømmelige i saadan en Adfærd over for en aandssvag Stakkel. Ogsaa dette er et Eksempel paa den Tids Præsters Syn paa Ungdommens Opdragelse og Vejledning. Som sagt naaede han ikke at blive konfirmeret. Han kunde ikke af Præsten blive kendt værdig dertil. Saa stjal han et Lommeur og blev derfor straffet. Han kom i

Horsens Tugthus. Naar man siden talte med ham om hans Ophold i Horsens, kunde han ikke lide, man kaldte det et Tugthus. Han kaldte det Forbedringshus. Kosten der var han dog ikke tilfreds med. Man serverede nemlig Hestekød, som dengang af mange var en foragtet Føde. „Og saa fik vi Hestemad“, sagde han.

— En Tid var Søren tinget ind hos en Gaardmand, hvor han skulde lære at udføre Arbejde, men han elskede Friheden og tyede hjem til sin Mor. Hun sendte ham imidlertid ud at tigge, særlig ved Højtiderne gjorde han sin Runde med Tiggerposen eller en stor Kurv paa Ryggen blandt Sognets Gaardkoner. Han var snild til at vække Konernes Æresfølelse ved at fortælle dem, hvor meget han havde faaet hos Nabokonen. Saa vidste vedkommende Besked; hun kunde da ikke være bekendt at være mindre gavmild.

Ofte var Søren desværre Skive for ubetænksomme Menneskers Drillerier og Narrestreger. Han havde stor Afsky for at blive fotograferet, og hvis en tog sin Lommebog og Blyant frem og ved sin Adfærd viste, at han gjorde Forberedelse til at tegne et Billede af ham, kunde han blive aldeles rasende. Han var meget forfalden til Kaffe, men ikke til stærke Drikke. Hans Fødselsdag indtraf om Sommeren, og den Dag kaldte han sin store Dag, og da besøgte han saa mange, som han kunde overkomme, saa han begyndte fra Morgenstunden af. Naar saa Folk fejrede hans store Dag ved at servere Kaffe for ham, kunde han drive det vidt. Jeg husker, at han en saadan Dag drak 28 Kopper Kaffe.

Søren havde ogsaa stor Lyst til Musik og anskaffede sig en Klarinet, men han kunde ikke taale at bruge den, da han led af en fremskreden Broksskade; saa skaffede han sig en Violin, som han saa gik omkring og spillede paa for derved at faa nogle Skillinger, som han saa bragte hjem til sin Moder. Han kunde ikke spille en eneste Melodi, men han kunde jo faa Strengene til at frembringe Lyde. Han maatte imidlertid ikke rejse omkring og optræde med sin Musik overalt, men saa kom Tilfældet ham til Hjælp. O. 1860 aflagde Kong

Frederik VII et Besøg i Vestjylland og opholdt sig flere Dage paa det gamle historiske Herresæde Nørre Vosborg hos daværende Ejer, Etatsraad Tang, hvor han nød det frie Landliv, dels ved at besøge enkelte af Bønderne og øve sig i at fiske i Storaanen eller at tage paa Udflugter i Omegnen til de mindere Steder. Paa en af disse Ture besøgte han den gamle Vold Rammedige og Bovbjerg. Sidste Sted mødte Søren op med sin Violin for at anmode Kongen om Tilladelse til uhindret at rejse omkring i Landet og spille for Folk. Om han talte med Kongen personlig, ved jeg ikke, men han forstod da at gøre sig saa meget bemærket, at han fik den ønskede Tilladelse. Og som et Tegn derpaa fik han Lov til at bære synlig paa sin Trøje en Messingplade med en Inskription, som angav hans Spillerettighed over hele Landet. Det var han meget stolt af; nu kunde han faa sin Rejse lyst tilfredsstillet. Han rejste langs Vestkysten fra Limfjorden til Varde og maaske længere mod Syd. Han var kendt under Navnet „Sølle Søren“ eller „Tompe Søren“. Han vilde gerne rejse med Toget, og han forstod at tale med Togpersonalet, saa han sommetider kunde faa Lov til at køre gratis med. Og for at gøre ham glad forærede Togpersonalet ham en Hue, som i hans egne Øjne gav Udseende af, at han var en af Funktionærerne.

Paa en af disse Rejser blev han dog narret. Han var dengang paa Besøg i Struer, og han havde sat sig til Hvile paa en Trillebør, men Trætheden overvældede ham, og han faldt i Søvn. Saa var der en Fotograf, som kendte Sørens Skræk for at blive fotograferet. Han benyttede sig nu af Lejligheden til uden Tilladelse at tage en Plade af Søren, mens han laa der i sin trygge Søvn med Violinen ved sin Side. Dette Billede, som er det eneste, der er taget af ham, kom siden ud blandt Folk og havde da Underskriften: „Søren, du sover“. Da Søren fik Billedet at se, blev han meget vred paa Fotografen og truede ham med al Landsens Ulykker.

Naar Søren var hjemme, vilde han gerne fiske med Net, men han manglede en Baad. Engang han var i Holstebro,

›SØLLE SØREN‹

saa han en Baad i Aaen. Den fristede ham, og uden at spørge Ejermændene om Forlov, tog han den og roede saa med den Vester paa, følgende Storaas mange Bugter og Sving, indtil han kom ud i Nissum Fjord og roede videre mod Nees Land, og da han lykkelig efter den lange Rotur var landet paa den hjemlige Kyst, udbød han — for at dække over sin ulovlige Handling: „Galiasen er strandet!“ Tyveriet blev dog opdaget, og Ejermændene fik sin Baad igen. Men saa var der en Gaardmand, Søren Zilstorff, som gav ham en lille Baad, saa nu kunde han jo fare paa Søen i sit eget Skib. Han lavede sig et Sejl til den og alt Tilbehør, og baade i Storm og Stille sejlede han med den over Nissum Fjord. Mange Gange syntes andre kloge Folk, at det var at sætte Livet i Vove, men han syntes, det var herligt, naar Vandet bruste „om Stavn og Styr“.

Nogle Uddrag af en gammel Forhandlingsprotokol for Sogneforstanderskabet for Møborg-Nees kan ogsaa give Bidrag til Belysning af Søren's Historie:

Den 26. Marts 1842 var Sogneforstanderskabet samlet. Man havde modtaget en Skrivelse fra Skoledirektionen gen-

nem Kancelliet, at Søren Andersen skulde, om Forstanderskabet ikke kunde indestaa for hans fremtidige Opførsel, saa han kunde erholde de nødvendige Kundskaber til Konfirmationsoptagelse, blive indsat til Tvangsundervisning i Viborg Tugthus, hvorpaa var svaret, at vi ikke kunde paatage os nogen Forpligtelse i denne Henseende, men fandt, det muligen kunde være gavnligt for hans Fremtid, om han kunde komme under Tvang, og paatog vi os for vor Regning at besørge ham indsendt til Tugthuset. I den Anledning indgik man Akkord med Kristen Koldborg, som for hans Kost i Vinter og for anstændige Klæder til hans Henførelse skulde have 12 Rigsdaler kurant i Stedet for 17 Rdl., som han skulde have haft for hele Aaret. Mads Kastberg blev lejet til at føre ham til Viborg for 9 Rdl.

1843, den 2. Januar, var Sogneforstanderskabet forsamlet hos Krarup for at besørge Søren Andersen, som nu var hjemkommen konfirmeret fra Tugthuset, bortliciteret. Det laveste Bud blev givet af Krarup, der vilde modtage ham i Kost og forsyne ham med Klæder til 1. November for 20 Rdl., men da vi fandt, at det var vel højt, besluttede vi at foretage en ny licitation, der blev berammet til Søndagen den 15. Januar, til hvilken Tid Krarup skulde staa for Bud.

1844, den 15. sept., var Sogneforstanderskabet samlet for at besørge Søren Andersen, der var efter at have udstaaet 1 Aars Tugthusstraf hjemsendt til Fattigvæsenets Forsørgelse, bortliciteret. F. Krarup paatog sig at modtage ham fra Dato til 1. Novbr. 1845 og forsyne ham med saavel Kost som Klæder for 20 Rdl. kurant, hvilket Bud samtlige Sogneforstandere fandt det rigtigst at approbere.

1845, den 25. oktober, bortliciteredes Søren Andersen fra 1. novbr. 1845 til 1. Novbr. 1846 til Jens Brask for 14 Rdl. 2 Mk. kurant, hvorfor han skulde have Føde, Klæder og Tilsyn. Skulde han løbe bort og blive borte i længere Tid, afgaar i Maanedsviis Betalingen herfor.

1848, den 19. okt.: Søren Andersen, der 2. sidste Søndag havde været udbudt for Underholdning og Klæder for et

Aar fra 1. Novbr., uden at nogen havde villet gøre noget Tilbud, blev udlejet til Lind imod Betaling for Klæder og Underhold som forrige Aar, 30 Rdl. Sølv for et Aar.

1853, den 17. Okt., var Sogneforstanderskabet samlet til Møde. Søren Andersen skulde for i Vinter gaa omkring 1 Dag pr. Td. Hartkorn og følge den Orden, Beboernes Navne er indførte i Fattigprotokollen.

— Det er sidste Gang, han er omtalt i den gamle Bog, men han blev jo ved hele sit Liv i nogen Grad at være Kommunens Smertensbarn.

*

Der er en anden gammel Mand, som jeg lige kan mindes fra min tidligste Barndom, før jeg var 5 Aar, nemlig Niels Thorager, og det kommer af, at da boede han og hans Kone i et lille Hus ved Siden af mit Barndomshjem. Det, som dengang fængslede mit barnlige Sind, og som gjorde, at jeg saa gerne vilde ind til de to gamle, var vel nok det, at de altid talte saa milde og gode Ord til mig. Saa var der den Mærkelighed, at de inde i deres lille Stue havde en hvidtoppet Høne, som gik saa tam og tryg omkring i Stuen. Det fandt ikke Sted i mit Hjem, at Hønsene fik Lov at gaa inde i Stuen. Før Niels Thoragers flyttede til dette Hus nær ved mit Barndomshjem, boede de i et andet lille Hus her i Høje Nees, og der var de Naboer til Anders Hansen og Ingeborg. Da var det, at hun, som før omtalt, stjal hans Hane. Til Huset, hvor Thorager da boede, hørte der ca. 7 Tdr. Land mager, sandmuldet Jord, dels Agermark, dels Hede, som til den ene Side grænsede ind til en større Hedelod. Jeg har saa mangen Aftenstund, naar vi alle sad ved vort Aftenarbejde, lyttet til de gamles Fortællinger om Tildragelser fra deres unge Dage, og jeg kan mindes, at de fortalte om Thorager, at han vilde have et synligt Skel mellem sin Ejendom og den nævnte Hedelod, som tilhørte en Gaardmand Niels Nørgaard. Han forlangte, at Nørgaard skulde bekoste Halvdel af Hegnet, men det synes denne ikke om, da han ikke havde nogen Nytte af at faa sat Hegn om et Stykke uopdyr-

ket Hede. For at faa en Ende paa Striden gik da Niels Nørgaard over til „Haasbond“ paa Ulfsumd, Kresten Harpøth, og spurgte ham, om Thorager kunde tvinge ham til at besto halvvt Skel eller „saadanne“, som var hans Talemaade. Harpøth svarede, at han kunde gaa hjem og hilse Thorager, at hvis han ikke kunde finde sig i, hvad der var Sæd og Skik her i Nees, saa kunde han flytte til Sir igen, hvor han var kommen fra. Jeg hørte paa denne lille Fortælling uden at skænke den videre Opmærksomhed, men saa vilde Skæbningen, at den Ejendom, som Thorager beboede, købte jeg 1880 og har boet der siden, altsaa i 42 Aar. Jeg fandt da Bevis for Historiens Sandhed, for i Skellet mellem min Ejendom og den omtalte Hedelod var der Spor af, at der havde været opført et Stykke Dige, og lidt derfra havde der været gravet nogle Favne Grøft. Begge Dele et tydeligt Bevis paa, at Arbejdet var standset. Jeg fik da en Forstaaelse af, at den Tids fattige Husmænd ikke betød meget over for de mere mægtige Gaardmænd, særligt naar de havde Herremanden til Forbundsfælle.

Gamle Thorager var ogsaa Veteran fra Napoleonskrigene. Han var høj og svær og havde nok ogsaa i sin Velmagt været meget stærk. Foruden sin Husmandslod brugte han ogsaa Jagt og Fiskeri. Han var godmodig, langsom i sine Bevægelser. Han taalte meget, før han blev vred, men engang var han og Anders Hansen bleven uenige. Anders var voldsom og stærk, og han truede Thorager med, at han skulde nok lære ham „aa hwinni“. Anders var jo pralende. Han paa-stod, at han kunde æde en Torsk og drikke en Pot Brændevin i eet Maaltid. Ogsaa ved denne Lejlighed pralede han med, at han let kunde magte Thorager. Denne fortalte selv Historien saadan: „Saa sejer a mennem te ham, vil du slaa mæ, Anders Hansen; saa sejer han, saa bandede han, a ska nok lær dæ æ hwinni; saa sejer a mennem te ham ijen, vil du slaa mæ, Anders Hansen; saa sejer Anders ijen, ja, a ska nok lær dæ æ hwinni; så sejer a mennem te ham tredji Gaang, vil du slaa mæ, Anders Hansen. Ja, sejer han, a ska nok lær dæ

aa hwinni. Men saa tu a mennene ve ham, aa a ku mennene haald ham; ja a ku mennene; a ku mennene haald ham saa still, te han ku ett rør en Lem o hejle hans Legem“. Han var altsaa den stærkeste af disse to stærke Mænd.

Folk kunde ogsaa dengang finde paa at dreje hinanden en Knap. Søren Hede og Niels Nørgaard mødtes en Dag i den travle Tid og kom i Snak om et og andet. De var begge to et Par rigtige Skælmer. Saa sagde Niels: „Det er skammeligt, en har saa travlt i denne Tid eller saadanne, saa en kan ett faa Tid te aa kom te æ Fywr eller saadanne; der skal være kommen saa møj Planker og Fjæl, saa det er grow“. Denne Nyhed lagde Søren sig bag Øret. Det var jo ikke tilladt at tage det ilanddrevne Tømmer hverken ved Havet eller Fjorden, men det gjorde dog de fleste, naar der var Lejlighed til det, og den almene Mand ansaa det ikke for vanærende at stjæle, hverken ved Hav eller Fjord. Da Søren nu havde faaet den Efterretning, skyndte han sig til Fjorden for at bjærge, hvad bjærges kunde af disse dejlige Fjæl og Planker, som nu ved Paalandsvind var inddrevet gennem Thorsmindestrømmen. Men da han kom til Fjorden, var Stranden kemisk ren for alt, hvad der hed Fjæl og Planker. Han forstod da, at han var gaaet i Fælden, men saa skulde der tages Hævn over den skammelige Niels. Det maatte prøves. Da han hurtigst muligt var paa Tilbagevejen, gik han ind i en Gaard i Vesternees og spurgte Manden der, som var hans Broder, om han ikke kunde laane ham nogle Fjæl. Jo, det kunde godt lade sig gøre. Søren fik saa Fjælene paa Skulderen og gik hjemad. Saa var det saa heldigt, at Stien, som han skulde passere, førte tæt forbi Nørgaard, hvor Niels boede. Denne holdt Udkig med Søren for at have lidt Løjer med ham, naar han kom tomhændet tilbage. Men da saa Søren kom med sin Dragning Fjæl, sagde Niels noget overrasket: „Naa, du har været ved Fjorden og bjærget dig nogle Fjæl“. — „Ja“, sagde Søren, „her skal du se. Her er nogle af dem. Der er saa møj Fjæl, saa møj Fjæl, og Planker, saa det er grow“. Saa skyndte Søren sig af Sted for ikke at faa mere Snak om

Sagen, og nu havde Niels ikke mere travlt, end han nok kunde faa Tid til at smutte til Fjorden samme Aftenstund for at bjærge sig en Forsyning af de dejlige Fjæl. Men da han kom til Fjorden og saa den bare Strandbred, blev han klar over, at han var blevet Offer for sin egen Løgn og var faldet i den Grav, som han havde gravet for en anden.

Peder Remmer var baade Tømrer og Smed og kunde lave mange Ting, men han var noget grov i sin Færd og vilde nok tage sig en stor Dram, naar der var Lejlighed til det. I hans Tid og længe efter var det almindeligt i flere Gaarde, at de havde en Smedie, enten i et Udhus eller i et særskilt Hus i Gaardens Nærhed, indrettet og benyttet til Smedie. Saa stod Smeden der og lavede, hvad der tiltrængtes til Gaardens Brug. Saa traf det sig, at P. Remmers Broder, Erik Lykke, som var Tømrer og Snedker, var i Gaarden Fjordside for at tømre, og P. Remmer var i Nabogaarden Sdr. Ballesig for at smede. Smedien laa omtrent midtvejs mellem de to Gaarde. Saa gik Erik sommetider om i Smedien for at se paa Arbejdet og for at faa en lille Sludder, for der var næsten altid to i værkstedet, i Regelen en Karl fra Gaarden til at trække Blæsebælgen og til at slaa med Forhammeren. Erik var en dygtig Tømrer; alt, hvad han lavede, var lavet nøjagtigt og med Akkuratesse, saa der maatte ikke være noget at udsætte paa hans Arbejde bagefter. P. Remmer var ikke saa nøjeregnende, endskønt han kunde lave mange Ting, som Erik ikke kunde lave efter; men Erik kunde ikke lade være at kritisere P. Remmers Arbejde der i Smedien. Saa blev Per fornærmet og lovede sig selv, at det skulde han nok faa ham vænnet af med. Det var til bestemte Tider, at Erik kom i Smedien, saa da Tiden nærmede sig, tog Per Klinken af Døren og lagde den i Ilden, saa den blev glødende; med sin Tang satte han den saa i Døren igen. Da Erik saa kom og lagde Fingeren paa Klinken uden at ane Uraad, brændte han sig jo paa den og rev Haanden til sig med den Bemærkning: Jeg synes, I har Klinken varm i Døren, hvad skal det betyde? — „Saadanne Kneb skal du vare

dig for“, var P. Remmers Svar, og saa vidste Erik Besked.

P. Remmer var en mørk Aften paa Fjordside, og imens kom der en Stakkell derind. Han var fra Nørre Graakjær og var noget forfalden til Drik og daarlig til Bens. Han gik i Almindelighed under Navnet „Krevvel Per“. Han bad om, om ikke en vilde følge med ham Øst paa, forbi Sdr. Balle-sigs „Livvihwaal“. Han var bange for, at han i Mørket skulde falde deri. P. Remmer var villig og tog ham under Armen, men ledte ham netop saadan, at han faldt i det ber-rygtede Hul. P. Remmer beklagede sig over Uheldet, saa Stakkelen anede ikke, at det var sket af Ondskab. Paa den Tid var Gaardens Ladebygning og nogle af Udhusene byg-get af Stolper og Lervægge, som hver Sommer maatte efter-ses og klines og til sidst oversmøres med en Vælling af Kalk og Ler, som blev udrørt i et Hul i Jorden. Denne Blanding kaldtes „Livvi“, og Hullet altsaa æ Livvihwaal.

Laust Nørgaard og hans Kone Else Marie boede i Sønder Nørgaard. Der fortaltes om ham, at han var „hjapgal“, naar der var noget, som drillede ham. Han havde en sort Hest, som var slem til at lave Knuder for ham, især naar den skulde spændes for Vognen. Datidens Seletøj bestod af en Krans eller Pude, flettet af Siv, som blev lagt om Hestens Hals, og der uden paa Stavtræerne, hvorved Skaglerne og Mankepuden var fastgjort. Naar nu Laust havde lagt Kran-sen om Hestens Hals, og denne saa sit Snit til det, løb den sin Vej, og den var ikke let at fange igen.

Engang vilde Laust køre til Lemvig, men skulde have Vognlag sammen med sin Nabo. Han havde maaske ogsaa kun den ene Hest, der egnede sig til at køre saa lang en Tur med. Da Laust tog fra Gaarden, satte han sig op at ride paa sin sorte Hest. Det gik godt til at begynde med, men da han satte Hesten i Trav, og der var en Drejning paa Vejen, faldt Laust af og blev liggende, indtil Else Marie og en anden Kone, som skulde med til Lemvig, kom til. Laust blev dog liggende bomstille, men da Else Marie saa ham ligge der uden at give Livstegn fra sig, sagde hun fattet: „Mon det

skuld' blyw te æ Mennesk' hans Dø'". — Saa kan det nok være, at Laust kom paa Benene, og Rejsen kunde fortsættes, uden at der meldes om flere Uheld. Engang barberede han sig, vaskede sig og trak i Stadstøjet en Lørdag. Da han saa var i Pudsen, sagde Konen nok saa deltagende til ham: „Hur vil du hen idaa, lille Laust?“ — „A vil te Kjerk“, var Svaret. Konen fortsatte i sin tidligere Tone: „Det war endda en sær Daa aa go te Kjerk om æ Løwerdaa“. — Om det da virkelig først var Lørdag! Saa maatte han have taget fejl af Dagen.

Da Jørgen Hedemark var en gammel Mand, fortalte han mig, hvordan han bar sig ad med „aa hog' æ Vildspower aa æ Kaak“. Han fortalte, at han i sin Ungdom tjente i Haugaard og var med til at slaa Hø paa Klitengene ved Havet. Salomon Haugaard saavel som flere Neesboere havde Engskifter ovre ved Klitten. Det er Marskenge, som til Tider kan være vanskelige at slaa, især for en uøvet „Slætter“. Da nu Høbjærgningstiden kom, sejlede Salomon derover med sine Folk, der bestod af Karlen Jørgen, Tjenestepigen samt Salomons Far, gamle Jørgen. De to sidste skulde rive Græs i Holme og jævne Skaar. Salomon var en høj, bredskuldret og stærk Mand, som var klar over sin Overlegenhed til at føre an i Arbejdet. Der var i Skiftet to Dages Slæt. De begyndte altsaa at slaa, Salomon foran og Jørgen bagefter, men det var strengt for Jørgen at følge med, og det endte med, at det gik ham helt paa. Det var jo en Tort for ham, at han ikke kunde gøre sin Tur. Det regnede med Spottegloser over den sølle Jørgen, for Salomon var slem til at fremdrage og udbrede sig over andres Fejl. Jørgen maatte finde sig i det, for han var fuldstændig „bet“. Ellers var han en dygtig Arbejder, og han blev i Haugaard næste Aar som Arbejder tre Dage om Ugen; de andre tre Dage havde han saa Arbejde et andet Sted.

Da saa Høbjærgningstiden kom, skulde Jørgen igen med til Havet, men nu havde han taget sine Forholdsregler. Høleen havde han faaet skæftet paa den helt rigtige Maade, og

han havde faaet den gjort saa skarp som overhovedet muligt, for han var jo klar over, at han skulde prøves af igen, og han vilde nødigt, at Salomon skulde godte sig over hans Nederlag. Dagen kom, da de skulde af Sted, og de sejlede saa ud fra Harpøtsbæk i god Tid for at komme paa Engen og faa begyndt, før Natteduggen gik af Græsset. Mandskabet var det samme som Sommeren før, og Overfarten gik efter Bestemmelsen. Men før de skulde begynde, sagde den gamle Jørgen til den unge: „No maa du ved', te du følles mej i Daa, Jørren, saadan te æ Vestermøllefolk (hvis Engskifte var ved Siden af) ett' ska' ha' waas aa grinn aj“. Jørgen lovede, at han nok skulde gøre, hvad han kunde.

Græsset paa Klitengene er kort, men staar tæt, saa der bliver mere Græs, end det ser ud til, men da det er kort, bliver det ikke revet af Skaar, men Slætterne gaar bag efter hinanden og slaar Græsset ud fra Skaar. De svinger Lerne paa een Gang, ligesom paa Kommando, man tager et bredt Skaar og gaar det meste af en Alen frem i hvert Hug, saa for en uøvet Slætter kan det nok komme til at knibe. Salomon gik jo foran, og Jørgen fulgte snært efter ham og passede paa ikke at blive ham et Hug skyldig. „A holdt mæ saa nær te' ham, saa æ Græs røgt om æ Fæsseler o ham“. Det blev Salomon for meget, saa han skældte Jørgen ud for, at han gik ham for nær, men Jørgen tænkte: „A ska' relenok seje, om a ett' ka' hold dæ ve' æ Løj“. Da Salomon anden Gang satte ham vredt i Rette for hans Nærgaaenhed, sagde Jørgen: „Gaa du kuns, a ved, du er den Kaael, der bode kan aa vil“. Saa kan det nok være, det gik som paa Livet løs. Det blev til en Kappelstrid mellem Husbond og Tjener om Sejr eller Nederlag. Enhver af dem vilde vise sin Dygtighed, men Jørgen følte, at han kunde magte sin Husbond, saa han fik sit Ønske opfyldt om at holde ham til Ilden.

Om Eftermiddagen Kl. 5 kom Drengen i Haugaard løbende ind til sin Madmor og fortalte, at nu kom de fra Havet. Da blev Konen forskrækket og mente, der var sket en Ulykke. Arbejdet paa Engene plejede altid at vare hele den

lange Sommerdag til Ende. Drengen fik dog spændt Hestene for Vognen for at hente dem og deres medbragte Madkurve og Øldunke samt Leer og River. Saa snart de holdt for Døren i Haugaard, kom Maren ud med det Spørgsmål: „Da haar I dawel ett' faat æ Eng slaaen no?“ — „Jow maasæl haar vi saa“, var gamle Jørgens triumferende Svar. Øjeblikkelig sprang Salomon af Vognen og ind ad Døren, gennem Dagligstuen og ind i Sovekammeret og i Seng. „Vi saa ham ikke mere den Dag“, sagde Jørgen, „han war hejel swaat i æ Howe“. Og Jørgen triumferede. Nu havde han „hogget æ Vildspowrer aa æ Kaak“. Det Øgenavn havde man givet Salomon.

Da Jørgen fortalte mig denne, maaske for en anden simple Fortælling, var han aflægs og opslidt og gik ved to Kæppe, men han kunde glæde sig ved Minderne om, hvad han havde været.

Vi gamle, der har været med i Arbejdet derovre, synes, det var et skønt Liv, der rørte sig ovre paa Klitten i Høbjærgningstiden. Der herskede Travlhed alle Vegne, og et skønt Syn var det at se, naar flere Mænd gik paa Rad og slog Græs, sommetider 5 eller 6 Mand, og de svang alle Leerne paa een Gang som paa Kommando. I Slæt var baade Karle og Piger som Regel i lyse, lette og pyntelige Paaklædninger som om Søndagen, og Kosten var jo ogsaa bedre end til Hverdagsbrug, rigeligt med Sulevarer og godt med Øl i Dunken, for Arbejdet var jo til sine Tider strengt, og Dagenes lange. Enhver vidste, hvor mange Dags Slæt der var i hans Skifte, og det maatte jo helst udføres i den bestemte Tid, men der kunde et Aar være Forhold, som var forskellige fra de andre Aars, saa Slaaarbejdet kunde være lettere eller sværere. Men nu er det ejendommelige og skønne ved at forsvinde, siden Slaamaskinen har faaet Indpas, saa det gaar med Tiden saadan, at der er næsten ingen Karl, der kan skærpe en Le eller gaa i et ordentligt Skaar paa Klitengene. Paa dette Omraade bliver der for de gamle kun Minder til-

bage om dette fornøjelige og sunde Sommerarbejde. Derfor har jeg nedskrevet disse Træk af Livet paa Klitten i Slæt.

Blandt de gamle, der levede, da jeg var ung, var ogsaa gamle Nikolaj. Han var Husmand og en ærlig og trofast Arbejder, altid tjenstvillig og omhyggelig ved Udførelsen af det, han havde med at gøre, men man kunde ikke lade være med at more sig over hans pudsige Tale og Adfærd. Han var en dygtig Møllersvend, og han mente ogsaa, at en Møller sad paa den grønne Gren. Det udtrykte han saadan: „En Møller kan sagtens klare sig; han er født med en Pose paa Ryggen“. Engang havde han Arbejdet med at nedbryde et gammelt Stuehus, hvori der var en af de gamle Lerovne. Her opdagedes det, at der var Faarekyllinger, der som bekendt kan frembringe en syngende Lyd. Det interesserede Nikolaj, og han fik saa nogle af dem med hjem i sin Tobakksdaase. Naar der saa kom fremmede, fortalte han jo om, hvordan hans Kone tog imod den Forøgelse af Besætningen med disse Faarekyllinger: „Men den Gaang, a kam hjem mæ dæ hær, saa begynd' Marianne aa brue“. — „Nej, a gjor' saamænd ett“, var hendes Modbemærkning. — „Hwa gjor' du ekheller? Jow, du gjor' indda“, kom det saa med Eftertryk.

Engang, da Nikolaj var alene hjemme, manglede han Tran eller Raaolie til sin Lampe. Det var den Tids billigste Belysningsmiddel, men nu havde han hørt om Petroleum, eller som det dengang kaldtes, Stenolie, som skulde være saa meget bedre, saa han gik hen til Høkeren og købte en Pægl Petroleum, og da han kom hjem, hældte han denne Vædske i sin gamle aabne Tranlampe, rev saa en Tændstik for at tænde Lampen, men opdagede da, at den nye Vædske var mer' end villig til at brænde. — En kraftig Lue slog op mod Loftet i den lavloftede Stue. — I sin Forskrækelse greb han Lampe og Olie og kastede det hele mod Gulvet. Dette bestod heldigvis af stampet Ler, saa der skete ikke videre Skade, men Nikolaj svor siden dyrt paa, at den Slags Olie aldrig mere skulde komme i hans Hus.

I min Ungdom var det Skik og Brug at ringe Svinene, naar de vilde rode Bunden op i Svinehuset. Det bestod i, at der blev stukket et Hesteskosøm eller et tilspidset Stykke Staaltraad i Svinets Tryne, men det var jo en Behandling, som Svinet ikke tog godvilligt imod. Derfor blev der sat en Mand til at holde fast deri, mens en anden, der stod skrævs over Dyret, stak den saakaldte Ring i Trynen og med en Niptang bøjede Enderne om, for at den kunde sidde fast. Som nævnt var Nikolaj altid tjenstvillig og hjalp ofte med at ringe Svinene i den Gaard, hvor jeg tjente. Det var noget, som ikke blev betalt med Penge, men henregnedes til det, som kaldtes at gøre hinanden en Tjeneste. Efter et saa krævende Arbejde som det med at ringe Svin var det dog Skik, at vedkommende blev budt ind paa en Romtoddy bagefter. Men naar Husbond bød Nikolaj ind, sagde han altid nejtak og satte med lange Skridt ud af Gaarden, men Konen, som kendte hans Særheder, rev saa Yderdøren op og sagde bestemt: „Værsaagod, Nikolaj, kom ind og faa Punsen, den staar paa Bordet og ryger“, og med et „Ja, Tak“ kunde han vende sig saa morsomt og gaa ind og drikke den ham tiltænkte og velundte Puns, som han trods alt var meget glad og taknemmelig for. Engang ved Lejlighed sagde jeg til ham, for vi var fortrolige Venner, og jeg holdt meget af ham, hvorfor han ikke gik ind og drak Punsen efter første Indbydelse, og fik til Svar: „A vil ved', om di vil und' mæ én. Trower du, te' a vil sej aa drek' djer Punser, hwis di et' vil und' mæ én“. Saa forstod jeg ham. Han vilde have baade Mandens og Konens Indbydelse.

Kresten og Mads var Grøftegravere. De var et Par dygtige Arbejdere og sled haardt. Et saadant Arbejde i Jorden med Spade og Skovl Dag ud og Dag ind kan nok give Madlyst, og om disse to, som var Brødre, blev det sagt, at de kunde spise meget — for at bruge et mildt Udtryk. Det, hvorom her skal fortælles, er sket for 70 Aar siden. Mens de arbejdede paa Ulfsumd, hvor de i længere Tid havde gravet Grøfter, hændte det en Dag, at de blev færdige med Arbej-

det noget før Aften. Men inden de drog af, skulde de jo da have Aftensmaaltidet, den saakaldte „Nætter“, som bestod i Byggrynsgrød af hele Byggryn kogt i Kærnemælk og kaldtes Surgrød. Dette Maaltid blev sædvanligvis nydt kort før Sengetid, men da de to Grøftegravere nu skulde af Sted før den sædvanlige Nadvertid, blev den fulde Grødgryde sat ind til dem. Dens Indhold var jo beregnet til alle Folkene, men nu kunde de to saa spise deres Part og søbe Mælk til. Naar de saa var færdige, skulde den levnedede Grød holdes varm til Folkene til almindelig Nadvertid. Men da de to havde spist færdig og var gaaet deres Vej, saa Kokkepigen til sin Forfærdelse, at Gryden var tom. Det var jo frygteligt. Nu var der ingen Grød til Folkene. Den Slags Grød kunde ikke koges i en Haandevending. Det vilde tage flere Timer. Og først naar den derefter havde staaet en Tid i en Seng til-dækket af en Dyne, var den rigtig velsmagende. Kokkepigen var ærgerlig, og Fruen græd over, at de ingen Grød havde til Folkene. Men heldigvis kom Manden, Poul Lind, til Stede. Han mente, at Folkene nok for en Gangs Skyld kunde klare sig med Mælk og Brød, og saadan blev det. Men det huskedes længe, da Kresten og Mads Poulsen aad al Grøden paa Ulf sund.

Kresten blev Husmand her i Nees. Han havde et Hus med Jord til, hvorpaa der kunde fødes en Ko. Ægteparret havde 4 Børn, en Søn og tre Døtre. Sønnen blev en meget dygtig Tømrer og Landmand og blev en af Sognets Foregangsmænd paa flere Omraader. Der, hvor Kresten byggede sit lille tarvelige Hus, blev af Sønnen opbygget en Gaard med fire Længer, omgivet af Have og veldyrkede Agre og Gran- og Fyrplantager, men for at naa dertil maatte han opdyrke mange Tdr. Land Hede. Da saa den gamle Kresten Poulsen ikke godt kunde følge med i Udviklingen, men undrede sig over, hvad han saa, og glædede sig over sin Søns Dygtighed, kunde han udbryde: „Poul, han er et' ræj for en Drawkist, nær han haar nøj Tøj“. Dermed mente han, at han godt kunde lave en Dragkiste, naar han havde de nød-

vendige Redskaber til dette Brug. I Forstuen blev der paa en snild Maade lavet et Rum til Klædningsstykker. Saa fortalte den gamle undrende: „Poul, han haar lawed en Indretning i æ Faastow, der ska' lign' en Klæjrskov“. — Ved Landbruget kom jo ogsaa meget nyt frem, som han undrede sig over. Saa kunde han med sin rystende Stemme udbryde: „Poul, han sejer, saa manne Las Mog skal der til te' de' Støk Mark; aa de' passer! Ja, hur haar han den Videnskab fræ?“

I gamle Dage, naar der i Julen og ved andre højtidelige Lejligheder kom fremmede, blev de beværtede med, hvad Huset formaaede — i bogstavelig Forstand. Det var ikke almindeligt, at der blev bredt Dug paa Bordet eller sat en Tallerken med Kniv og Gaffel ved hver Person. Her tænkes paa, hvad vi her i Vestjylland kalder tør Mad eller Mellemmad. Der vankede heller ikke varm Steg eller andre Lækkerier ved en saadan Lejlighed, men Maden blev sat frem paa Bordet og bestod af hjemmebagt, groft Rugbrød og Sigtebrød og saa et Sulefad, „æ Gammelmadsfad“, med Kød, Flæsk, Pølse og hjemmelavet Ost. Det overvejende Kød var vel nok Faarekød og som en Lækkerbidsken, naar den Tid var, røget Helt, desuden Smør og maaske Svinefedt og hjemmebrygget Øl samt den dengang uundværlige Brændevinsflaske. Saa var Bordet dækket, og Gæsterne satte sig omkring Skiven. Enhver tog for sig af Retterne efter Behag. Var det i Slagtetiden, kunde det jo træffe, at der var kogte Rygrade eller andre Dele med lidt paasiddende Kød, som Gæsterne saa tog mellem Fingrene og maaske med deres egen Foldekniv afpillede og puttede i Munden til Smørrebrødet. Dertil blev saa nydt nogle Dramme.

Ovenstaaende kan belyse, hvordan det gik til, da P. Knævver ved en saadan Lejlighed skar et Kors i sin Næse. Han sad jo med sin Kniv og afpillede Kød og puttede det i Munden med den Haand, hvori han holdt Kniven, og derved kom han til at skære sig paa langs i Næsen, saa Blodet begyndte at pible frem. Saa var der en af Bordfællerne, der

saa Blodet og sagde, henvendt til ham: „Du haar skor dæ i di Nejes, Per“. — Uden at udvise den nødvendige Forsigtighed med Kniven aftørrede Per saa Blodet med et rask Tag tværs over Næsen med de Ord: „Man har vel Lov til at skære i sin egen Næse“. Men under denne Manøvre kom han til at skære sig paa tværs af Næsen, saa der blev et Kors. Saa kan det nok være, Selskabet morede sig, og siden havde man den Talemaade: „Man har da Lov til at skære i sin egen Næse, sa' han, Per Knævver“. Det er ogsaa fortalt, at da han skulde giftes, og Præsten lyste i Kirken, kom det til at lyde saadan: „Hermed lyses til Ægteskab for Ungkarl Peder Knebber i Knebberholm“, hvortil han bemærkede, at det var et Knæbber for meget, og det var det ogsaa, for Knæbber var et Øgenavn.

Svenning Remme var noget af en Original. Hvordan hans Barndoms- og Drengaar formede sig, ved jeg ikke. Han var voksen, da jeg var Dreng. Han talte nærmest Rigssproget, men var noget snøvlede i sin Udtale. Han lod Skægget vokse uberørt af Kniv eller Saks, hvilket var sjældent dengang. Skægget var sort og naaede ham næsten til Bælttestedet. I sin Alderdom bar han det inden for Skjorten mod det bare Legeme. Han sagde, det varmede. Allerførst jeg mindes ham, gik han rundt i Landet og handlede med Hornskeer. Han kom ofte i mit Barndomshjem og købte Hornskeer af min Fader. Han var godmodig, ærlig og redelig, men man mente om ham, at han ofte lod sig narre i Handelen. Naar han havde tjent nogle Penge, rejste han til København og gjorde Indkøb paa Assistenshusets Auktioner. Det var jo uindløste Panter, saa det var mange forskellige Ting; der var Klædningsstykker, Bøger, Porcelæn, gamle Ure, Sølv- og Guldsager. Naar han saa syntes, at han havde faaet sammenkøbt en passende Mængde Varer, rejste han herhjem med det hele for at faa det solgt igen. I den første Tid efter sin Hjemkomst solgte han ud af det fra sin Bopæl, og Resten lod han saa sælge ved Auktion. Derefter indkøbte han nogle Hornskeer, som han saa rejste rundt i Landet med. Naar han

kom hjem fra København med et Lager, fremviste han det stolt med Ordene: „Her er alle mulige forskjellige Slags Gjenstande!“ — Min Fader købte tit noget Kram af ham, foruden Klædningsstykker ogsaa Bøger og Blade med mange Billeder. Det var ret kærkomment for os Børn. Desuden købte han gamle Ure, som han selv reparerede; thi han var meget fingernem. Naar man hist og her i Hjemmet kunde se en aparte Genstand, og man spurgte om dens Ophav, blev der gerne sagt: „Det er noget af Svennings Sager“. Der blev sagt om ham, at han efter den Tids Forhold en Tid var velhavende, men saa kom han vist i Forbindelse med Kortspillere og blev forfalden til stærke Drikke, men som nævnt var han godmodig, og han kunde med sit sære aparte Sprog og Udtale faa Folk til at more sig. — Engang i sine Velmagtsdage var han nær druknet i Storaen, men han var en dygtig Svømmer, og derved reddede han sig; han havde dog med sig en Del Genstande og Smykker af Sølv og Guld. De sank til Bunds og blev først efter mange forgæves Forsøg fisket op igen. Det fortaltes, at da han havde overstaaet Livsfaren og var kommen op igen, sagde han: „Jeg har sejlet over de store Verdenshave; skulde jeg saa drukne i saadan en Pisrend!“ — Han syntes, at det var et lumpent Endeligt, som han næsten ikke kunde være bekendt. De store Verdenshave, han havde sejlet paa, var Kattegat og Storebælt. Rejse-lysten blev ved at sidde ham i Blodet, ogsaa da han blev gammel. Han kunde sige paa sin morsomme Vis: „Hvis jeg havde Penge, som jeg har Mad, saa vilde jeg rejse Roden klundt; jeg vilde se Hyænen, det er et farligt Rovdyr, som graver døde Mennesker op paa Kirkegaarden og spiser dem ganske levendes. Haa! Haa! Haa!“ — Han er død for mange Aar siden som gammel Ungkarl næsten glemt af de ældre og ukendt af den unge Slægt.

Om Svenning tilføjer Alfred Kaae: Han boede en Tid i Halvtredserne i Nørmarksgaard i Ulfborg. Man sagde, at der var ikke det Land, hvor han ikke havde været. Han skal have haft baade Strudsæg og Elefanttænder i

sit Lager. Han var desuden en morsom Mand, der lod Munden løbe og anbefalede sit Varelager med stor Tungefærdighed. „Det er vist, det er vist“, bedyrede han. En af hans Anbefalinger lød saadan: „Her ser I Holger Danske, en mægtig Kejser fra Oldtiden. Det er vist. Han faldt ned fra Grejs Korsgaards Hyldebord og slog sine Ben i Stykker. Det er vist, det er vist. (Fra Dansk Folkemindesamling. Medd. af St. Steffensen).

I det Hus, hvor jeg nu har boet siden 23. April 1880, boede der i min Barndom en Mand, der hed Niels Trane, med Øgenavnet „æ Ilder“. Af hvilken Grund han havde faaet dette Navn, ved jeg ikke, men der var det ejendommelige ved ham, endskønt han var en fattig Mand, at han altid saa stort paa Tingene og paa sine Ejendele. Naar man hørte ham omtale sit eget, fik man altid Indtryk af, at hvad han havde, det var det bedste af det bedste. Paa hans lille Ejendom kunde der til Nød holdes en Ko. Han var, skønt meget halt paa det ene Ben, Murer og Fisker, og om Vinteren lavede han Skeer. Konen var Væverske, men gik ogsaa stundom ud paa Arbejde. Traf det sig saa, at de begge skulde arbejde ude paa eengang, sagde Niels med Værdighed: „A skal hen, aa Johan' skal hen. Hvem skal saa pas æ Høwder.“ Koen benævnedes altid „mi stower broge Kow“, og om Redskaberne hed det: „Bare a haaj hat mi stowr Føldgrev“ eller „mi stower beslaaen Skowl“. Det lød næsten altid, som han udtrykte sig i Flertal, selv om han kun havde en af hver Slags, og det var det, der morede Tilhørerne. Som nævnt var han Murer, men vistnok ingen stor Mester. Naar han var færdig med et Stykke Murerarbejde, kunde han udbryde triumferende: „No vil a nok seje, om di ka' gør 'et bejer, bode Laust Ruste aa all di anner stower Mestere“.

Han flyttede hertil først i 1850'erne og byggede et lille Hus her ved Siden af Vejen. Taget med Spær og Lægter var af et gammelt Hus, hvor der var en Lyre eller Hul i Taget i Stedet for Skorsten, saa Røgen drev over hele Huset, før den trak ud. Følgen blev, at alt Træværket blev saa gennem-

røget, at det ikke kunde angribes af Orm, og nogle af disse Spær er endnu her i Huset og er friske, efter at de har staaet her i 70 Aar. Det meste af Huset blev opført, hvad Væggene angaar, af Stolper og klinede Vægge, men da det var høj og tør Sandjord, Huset blev bygget paa, gravede han, af hvilken Grund vides ikke, Jorden væk en halv Alen under Overfladen, hvor Ydermuren skulde opføres. Da det nu var saa nær ved den alfare Vej, kom der jævnlig vejfarende til for at se, hvordan Niels vilde bygge sit Hus. Niels kom saa gerne frem med sin Byggeplan og gav Forklaring derover, og det interessanteste af det hele var, naar han bemærkede: „Anner di dæmmer dje Hus op, men a grawer min ned“. Men naar den gamle Skjælm, Søren Hede, som var Tømrer, hørte det, hviskede han til vedkommende: „Vis, vis, de' hør' jo den Slaws Dyrer til“.

I gamle Dage var det ikke sjældent, Folk foretog Rejser paa Hesteryg, og dette gav vel nok Anledning til, at enkelte blev dygtige Ryttere. Manden i Nr. Kirkegaard var særlig dygtig til at ride en Hest. Han døde i første Halvdel af 1840'erne. De gamle, som var hans samtidige, fortalte mange morsomme Historier om hans Ride- og Køreture og om hans Forvovenhed. Engang havde han en Ridehest, som var dresseret til at bruges ved hans stundom vilde Ridt. Der var et langt Dige Øst for Gaarden, og det morede ham at ride i fuldt Firspring oven paa dette Dige, frem og tilbage. Engang han var ude at ride, havde han sin Hest indstaldet paa Ulf-sund, mens han selv var inde hos Herskabet, hvor han foruden god Mad ogsaa nød nogle Dramme, saa han var noget omtaaget, da han atter kom til Hest. Men han var saa øvet en Rytter, at han nok kunde klare sig, selv om han var noget beskænket, men lige som han af hjælpsomme Hænder var hjulpet til Rette i Sadlen, var der en af Hjælperne, som uden at Rytteren opdagede det stak en tør Rokke op under Halen paa Hesten. Han gav den derefter et godt Slag paa Rumpen med den flade Haand, saa Rokken med de spidse Pigge kom til at sidde godt fast. Af Rædsel og Smerte sprang

Hesten frem og fo'r som et vildt Dyr ud af Gaarden, og i den Dur gik det et langt Stykke hen ad Vejen, men heldigvis tabtes Rokkehalen, og saa blev Manden klar over, hvad der var gjort ved hans Hest. Han vendte da resolut om og red tilbage til Ulfsund. Folkene der var dog paa det rene med, at deres Plan ikke var lykkedes, saa da Rytteren kom tilbage til Gaarden, var alle Døre lukkede, og ingen var at faa i Tale. Engang var samme Mand kørende til Bøvling, og baade paa Hen- og Hjemvejen skulde han gennem Vandet et bestemt Sted ud for Aaens Munding. Det kaldtes Kørestedet. Det var før Sundbroens Tid. Paa Hjemvejen tog han i Nattemørket fejl af Vejen og kom ud i Fjorden. Da han mærkede sin Fejltagelse, havde han Aandsnærværelse nok til at skære Skaglerne over, saa Hestene blev fri af Vognen og reddede sig i Land. Manden pakkede sig godt ind i sit Rejsetøj og sad paa Vognen, til det blev Dag; saa vadede han selv i Land. Hestene gik i bedste Velgaaende oppe i Ulfsund Hede, og Manden selv kom ind paa Ulfsund og blev styrket og varmet efter den kolde Nat. Fruen sagde da til ham: „Det er mærkeligt, at du ikke gaar hen og sætter Livet til“. „Nej, for jeg er saa grysselig forsigtig“, var Svaret, men det var jo ellers den Egenskab, som ikke kunde ses af hans Færd. De gamle kaldte ham gale Krarup, vel nok fordi han havde den originale og halsbrækkende Maade at færdes paa.

Jørgen Lundgaard var Gaardmand og boede nær ved Kirken. Jeg husker ham fra min tidligste Barndom. Han var en livlig Mand, var klædt i kort Trøje og Knæbenklæder og havde en halvhøj sort Hat paa Hovedet. Naar han kom og var i lidt løftet Stemning, kunde han synges: „Helt og Smelt de gaar i Dans, bagefter saa kommer Karusser, og naar de gamle de blywer te' Bar, saa blywer de nower forunderle Tudser“. — Naar der var Lejlighed til det, vilde han gerne vise sin Dristighed til at gaa til Vejrs. Han kunde staa paa Hovedet paa Kirkens højeste Tag, men saa brugte han jo nok et Stykke Tøj som Underlag.

Jørgen Lundgaards Søn, Peder Skau, var Husmand og Tækkemand. Han var jo af den gamle Skole, stod op med Solen og gik i Seng ved Solnedgang. Hvor han skulde arbejde, vilde han gerne møde, inden Folkene kom op, men de blev jo efterhaanden klar over, at naar de skulde have ham paa Arbejde, blev der ikke Ro til nogen Morgensøvn. Naar han saa som Tækkemand fik begyndt paa Taget, lød der stadig Tilraab til Opstikkeren, som tog imod Naalen, trak Simen til sig og stak Naalen ud igen. Det skulde gaa hurtigt og alligevel laves paalideligt, saa Naalen skulde sættes ud paa de bestemte Steder. Kunde Opstikkeren ikke gøre ham tilpas, kunde man høre Raabene: „Bæjer aap mæ æ Aaj“ eller „Bæjer o æ Latt“, eller „Wags o æ Klører, fort mæ æ Naal, sover du“. Trak man Simen med een Haand, lød det: „Saa-dan malder de Faar i Straasø“ og lignende opmuntrende Tilraab Dagen lang.

Klaus Brink var Husmand. Han var meget lille af Vækst, men ualmindelig rask til Bens. I sine yngre Dage havde han været Kreaturdriver og været med til at drive Stude ned i Sønderjylland og helt op i det holstenske. Han fortalte, at vel havde han aldrig været i Hamborg, men han havde været Staden saa nær, at han havde set dens Taarne. Det var jo lange Rejser at tage til Fods paa saa korte Ben. Han var livlig i sine Bevægelser og slagfærdig i sin Tale, saa man kunde ikke lade være at more sig over hans pudsig Maade at udtrykke sig paa, men han kunde jo ikke tage Del i alt forefaldende Bondearbejde. Han var Nabo til Ulfund, og der arbejdede han i Høsten med at kratte Stubmarken med en da almindelig brugt stor Stubkratte med Jerntænder i. Saa en Stubkratte, som Arbejderen slæbte efter sig, kaldte man „døw Mæt“. Saa en Dag, mens Klaus gik og spadserede med „Døw Mæt“, kom Manden paa Ulfund, som hed Lind', hen til ham og sagde: „Du kunde da gerne rykke nogle Straa op engang imellem; du har jo ikke ret langt til Jorden“. Da svarede den slagfærdige Klaus: „De' ka' vær', te Di ett haar hør', te en stakke Pind er war aa

byw ind en laang“. Samme Klaus vilde desværre ogsaa gerne tage sig en stor Dram og havde ogsaa lidt Smugkro. Han hentede sin Brændevin hos Høkeren, som ogsaa solgte Brændevin, selv om han ikke havde Bevilling til at forhandle denne Vare. Men naar Klaus var ene Kunde i Butikken, forlangte han uden videre sin Brændevin. Hvis der derimod var andre til Stede, forlangte han Olie, saa vidste Høkeren, hvilken Slags Olie, Klaus ønskede. Saadan var Forholdene dengang.

Min Fader var født 1820. Han fortalte om en Mand, som hed Niels Smed og boede i Vogntoft. Han var en kraftig Mand, men han var fattig, og der var mange Børn at skaffe Føden til, saa det var nødvendigt, at de levede tarveligt. Det ejendommelige ved deres tarvelige Maaltider var, at Niels altid sad med den store hjemmebagte Rugbrødskeg under Armen og afskar Brødet til de mange Munde, men ikke en Bid mere, end der blev spist til dette Maaltid. Hans Kone hed Valborg og var spæd i Røsten, mens han i Mod-sætning dertil var hul og grov i Røsten, saa det lød morsomt, naar Niels med sin hule Røst sagde: „Vil du ha' mejer, Waalborre?“ og hun saa med sin spæde Stemme svarede: „Ja, en bette Bej“. — En gammel Mand her fra Nees, Lars Emtkjær, har fortalt mig et andet Træk om Niels Smed. Lars tjente i sine unge Dage i Møborg Præstegaard, og en Dag skulde han og Niels Smed ud i Heden for at grave Hedetørv. Heden var langt borte, saa de matte have Mad med til hele Dagen. Da de saa fra Morgenstunden kom ud i Heden, vilde de hvile sig lidt, før de tog fat paa Tørvegravningen, men da Lars tog fat paa Gravningen, blev Niels liggende. Man regnede det for en Dags Arbejde at grave 10 Læs a $7\frac{1}{2}$ Snese, i alt 1500 Tørv. Det blev den Tid, da de skulde spise deres Formiddagsmellemmad, men da den var spist, lagde Niels sig atter til at sove, og han sov, til de skulde have deres Middagsmad. Derefter skulde de jo have deres Middagssovn. Da Lars var færdig med den, stod han jo op og begyndte at grave. Han undrede sig over Niels' Søvnig-

hed. Hvordan vilde dette her ende, for Niels blev stadig ved at sove indtil Kl. 5, da de skulde have deres Eftermiddagsmellemmad, som jo var det sidste Maaltid. Men da de var færdige med at spise, trak Niels af alt Tøjet undtagen Skjorten. Saa havde han et stort rødt strikket Tørklæde; det bandt han om Laaret, hvor han skulde sætte Spadens Skaft imod. Saa gav han sig til at grave Tørv, saa det betød noget, og til Fyraften havde han gravet sine 1500 Tørv. Den Smule Arbejde vilde han dog ikke staa og drysse med en hel Dag. I ca. 3 Timer havde han udført, hvad der ellers var Dagsarbejde for en Mand. — Det kan tilføjes, at han havde 4 Sønner, hvoraf de 3 var med i Trearskrigen, og alle blev dekoreret med Dannebrogskorset for udvist Tapperhed.

Jeg kan jo ikke faa optegnet alle mine Barndomsminder, kun nogle af de mest karakteristiske til Belysning af den Tids Forhold baade ude og hjemme. I min Ungdom gik der mange Betlere, omvandrende Mænd og Kvinder, som gik fra Hus til Hus og bad om en Almisse. Det var mest Fødevarer, som de bad om og fik. De førte gerne Poser med sig af forskellig Størrelse, beregnede baade til Mel, Gryn, Æg, Sulevarer og Brød, og i Faareklipningstiden tiggede de Uld. Der kom sjældent en Betler i mine Forældres Hus, uden de fik en Almisse af det, vi havde. Enhver gav af sin Fattigdom til de andre. Mine Forældre følte og forstod Fattigdommens trykkende Byrde, derfor kunde de glade give en Gave til den, der var mere trængende, og takke Gud for, at de havde Hus og Hjem.

¹⁾ Ejer af Ulf Sund 1831—58.

EN ULØST GAADE

Af N. C. Søby.

I Rind kirke, Hammerum herred, findes der en mindetavle over de seks soldater fra Rind sogn, der faldt i de to slesvigske krige.

Navnene på de seks unge mennesker, som gav deres liv for fædrelandet, nævnes her i den rækkefølge, de står på tavlen:

1. Thomas Olesen, Kølkjær, 1849.
2. Jens Nielsen, Koustrup, 1850.
3. Peder Christen Christensen, Nør Vejen, 1850.
4. Peder Pedersen, Gunnerup, 1864.
5. Niels Christen Jensen, Fjederholt, 1864.
6. Nicolaj Pedersen, Skjoldborg, 1864.

Beretninger om de faldnes liv og virke har været offentliggjort, dels i dagblade og dels her i årbogen³, med undtagelse af nr. 3, Peder Christen Christensen, hvis endelige skæbne endnu den dag i dag henligger i mørke.

Jeg vil i det følgende berette, hvor langt jeg er kommet i mit arbejde med at kaste lys over denne soldats mystiske endeligt.

Peder Christen Christensen, Nør Vejen, er født i 1827 i Nør Vejenhus ved Orneborg i Rind sogn. Han er søn af glarmester og blikkenslager Christen Caspersen og hustru Else Sophie Pedersdatter.

Ved folketællingen i 1834 var der følgende personer i husstanden i Nør Vejenhus:

1. Christen Caspersen, 35 år, husfader, glarmester.
2. Else Sophie Pedersdatter, 34 år, husmoder, hans kone.
3. Casper Christensen, 13 år.
4. Mette Christensdatter, 10 år.

5. Peder Christen Christensen, 7 år.
6. Christiane Christensdatter, 5 år.
7. Grethe Christensdatter, 3 år.
8. Anna Kirstine Christensdatter, 1 år.

Husfaderens navn og håndtering kunne tyde på, at han hørte til de såkaldte keltringer eller natmændsfolk, uden at jeg dog kan bevise det.

I 1840 er familien flyttet til Fejerskovhuse i Rind sogn, og der er kommet 2 børn til i husstanden. Her finder vi også familien i 1845, men Christen Caspersen er nu blevet enke-mand. Han opgiver, at han ernærer sig ved en liden jordlod og ved strømpebinding samt ved nogen understøttelse af fattigvæsenet. Peder Christen Christensen bor ikke hjemme mere, men han kom ud at tjene, så snart han var fyldt 14 år.

I 1850 er familien flyttet til et hus i Gunnerup i Rind sogn. Christen Caspersen har giftet sig igen. Hans nye kone hedder Mette Kirstine Andersdatter. Hun er 37 år og er født i Dejbjerg sogn. Sønnerne Casper og Peder Christen angives at være borte i krigen.

Casper, der var 29 år gammel, har uden tvivl gjort hele krigen med; men Peder Christen blev først 22 år i 1849 og mødte derfor på session for dette år. Han tjente da i Øster Høgild. Ved sessionen målte han $67\frac{3}{4}$ tommer, ikke så lidt over middelhøjde. Da han ingen skavanker havde med undtagelse af en ubetydelig blodårebrok, og da han ellers var rask, stærk og sund, så blev han udskrevet til infanteriet og mødte den 5. januar 1850 ved eksercerskolen i Aalborg, hvor han gennemgik en kort og hastig uddannelse. Krigen truede jo med at blusse op igen.

I slutningen af april 1850 er uddannelsen endt, og han afgår til sin afdeling, det vil sige 9. bataillon' 4. kompagni, der lå i Viborg. Han fik nr. 61, men som det var skik dengang, så blev hans fødested knyttet til hans nummer. I tjenesten blev han derfor som regel kaldt Nørvejenhus.

Det kan vi se i 9. batl.' stabsrapportbog, der går fra 1. april 1850 til 31. marts 1851. Der står her følgende under

den 23. april 1850: Fra eksercerskolen i Aalborg er rekrut Nørrevejenhus tildelt kompagniet (4) og er indført i det nævnte som nr. 61. Han er forplejet ved eksercerskolen med lønning og bespisning til den 25. ds. incl. samt med brød til den 20. ds. incl.

Peder Christen Christensen, Nør Vejenhus, er altså nu optaget blandt de kampklare tropper som menig nr. 61 af 9. batl. 4. kompagni, og vi kan se i ovennævnte rapportbog, at han opfører sig godt, idet der ikke findes nogen vedtegning ved hans nummer.

I juli måned 1850 trækker 9. batl. ned i egnen omkring Flensborg. Tiden for Istedslaget nærmer sig. I dette slag engageres 9. batl. allerede den 24. juli i og ved Stenderup skov, hvor bataillonens lider meget følelige tab.

Hvordan gik det nu Peder Christen på denne blodige dag? Han kom sandsynligvis slet ikke til at deltage i slaget. I ovennævnte rapportbog står der nemlig følgende under 20. juli 1850: Nr. 61, 4. kompagni, menig Nørrevejenhus, er sygemeldt og indlagt på lazarettet i Flensborg. Han er forplejet med alt indtil den 19. ds. incl.

Vor soldat er altså afgået til Flensborg den 20. juli 1850, men er han ankommet til lazarettet? Ja, det er han. Han har i hvert fald meldt sig. Flensborg lazaret var lige blevet indrettet med hovedafdeling i borgerforeningens store sal, og i lazarettets sygeprotokol, der går fra 20. juli 50 til 11. januar 51 står der under 20. juli:

„9. bataillon, 4. kompagni, nr. 61, Nørrevej . . .“, hvorefter hele linien er overstreget. Hvordan skal nu det forstås? Man må her huske på, at man hver dag kunne vente et stort slag med mange sårede, og derfor havde man oprettet filialsygestuer rundt om i byen, f. eks. på Harmonien og flere andre steder. Det må derfor sikkert forstås således, at den syge soldat har stået med sin indlæggelsesseddel i hånden og er lige blevet skrevet ind i protokollen af sygepasserne. Så er en læge kommet til og har sagt, at han ikke ville have ham på hovedafdelingen, men henvist ham til en af filialerne.

Soldaten er så trasket videre til den angivne filial, men hvilken får vi intet at vide om. Ved gennemsyn af de endnu eksisterende protokoller fra disse filialer finder vi ham nemlig ikke.

Denne sygeprotokol bringer det sidste livstegn, vi har af soldaten. Hvad der er hændt ham efter den 20. juli 1850, er en gåde, som indtil nu ikke er blevet opklaret. I rapportbogen kan vi se, at han aldrig er vendt tilbage til sit kompagni, ligesom han heller ikke er meldt død eller savnet. Han er pludselig forsvundet fra jordens overflade.

9. batl. opgiver også snart at finde ham. I 4. kompagnis stambog (1849-58) står der:

Nr. 61, Peder Christen Christensen, Nørrevejenhus, indrulleret 5. januar 1850. Ud for hans navn er der senere tilføjet med blyant „Udført“, det vil sige udgået af kompagniets styrke, men hvad der er blevet af ham, melder bataillonens intet om.

Naturligvis pintes soldatens pårørende i Rind sogn af uvisheden om hans skæbne, og lægdsmanden (sognefogeden) rykker derfor 9. batl. for nærmere oplysninger om den forsvundne.

9. batl.s svar kan vi se i lægdsrullen for Rind sogn, 29. lægd. Her står der følgende under sessionen for 1852: Peder Christen Christensen, Nørrevejenhus, soldat 1850, mødt 5. januar, er ifølge 9. batl.s skrivelse udført af nr. ved samme. Han er formentlig død. Dødsfald ubevist.

Ved sessionerne fra 1853—1860 incl. står der stadigvæk ved hans navn: Dødsfald ubevist. Endelig i 1861 er alt håb om hans tilbagevenden ude, og han slettes helt af rullen.

I Rind sogn tog man derefter skrivelsen fra 9. batl. til efterretning og betragtede ham som død, og han kom derfor naturligvis med på mindepladen over de faldne, der blev opsat i kirken nogle år efter 1864.

Da jeg heller ikke trods arkivstudier har kunnet føre bevis for soldatens død, må det vel være tilladt at forsøge ved

Det gamle Skolehus ved Rind Kirke

fantasiens hjælp at kaste lys over denne pålidelige og trofaste menige soldats sidste dage.

Den berømte 9. bataillon var oprettet af Frederik III i 1658 under navn af Feltherrens regiment, som med hæder forsvarede København under svenskernes storm på byen den 10.—11. februar 1659.

I 1848 lå 9. batl. på Sølvgades kaserne. En af bataillonens smukkeste dage var den 3. april 1848, da den under befolkningens endeløse jubel afgik til Sønderjylland for at tage kampen op mod oprørerne.

Den kom til at deltage i alle de store slag: ved Slesvig 23. april 1848, ved Fredericia 6. juli 1849 og ved Isted den 24.—25. juli 1850. Under våbenstilstanden 1849—1850 var den garnisoneret i Viborg, hvor den havde trænet hårdt for at lære at eksercere som en jægerbataillon og derved opnå større hastighed i terrænet.

Sidst i april 1850, da krigen truede med at blusse op igen, gik marchen sydpå. Først til Vejle, hvor der blev et langt

ophold. Endelig den 16. juli blev det alvor. Marchen ind i Sønderjylland begyndte. Det foreløbige mål var egnen syd for Flensborg.

Det blev en lang tur, hvor der marcheredes ca. 120 km på 3 dage. Vejret var trykkende og kvælende hedt. Under den brændende juli-sol gik den lange kolonne frem, indhyllet i en tæt støvsky. Mange segnede under byrden af den tunge oppakning. Ofte måtte lægerne i virksomhed for at tage sig af de besvimelede.

En mængde efternølere kastede sig i grøfterne, men under nattens kølighed indhentede de fleste deres afdeling igen.

Den 19. juli ankom 9. batl.s hårde kerne frisk og kampdygtig til sit bestemmelsessted og lagde sig i bivuaak syd for Flensborg. De fleste efternølere nåede først frem den 20. juli.

Man kan let tænke sig, at denne march har været for hård for vor soldat, så han har været så medtaget, at han har måttet på lazarettet. Han havde jo kun været soldat i få måneder og havde slet ikke nået den træning, som de gamle besad, folk, der havde været soldater både 3, 4 og 5 år. Han kan naturligvis også have fået en eller anden sygdom, f. eks. tyfus, den mest almindelige soldatersygdom dengang.

Men 3 dage efter hans indlæggelse begyndte det blodige Istedslag, og en mængde sårede strømmede til lazarettet, hvor de døde snart hobede sig op.

Det er derfor min opfattelse, at Peder Christen Christensen er afgået ved døden i disse hektiske dage. På filial-sygestuen, hvor ingen kendte ham, har man på grund af den umenneskelige travlhed og personalets træthed ikke nået at få hans død registreret.

Det ligger endvidere nær at antage, at han den 28. juli er blevet begravet sammen med de øvrige faldne i kæmpegravnen på Flensborg gamle kirkegård.

Lad mig her til slut citere, hvad Otto Vaupell i sin bog „Kampen for Sønderjylland“ skriver om denne begravelse: De faldne bragtes til Flensborg. Den gribende ligfærd fandt sted den 28. juli. I og rundt om Flensborg gravkapel lå side

om side de 48 faldne officerer, 47 underofficerer og 750 menige, der havde flettet hæderens krans om Danmarks pande. Klokkeren 4 om eftermiddagen bevægede toget sig med de faldne til kæmpegravnen. Såvel købstad — som landbefolkning fra hele Nordslesvig havde indfundet sig og sluttede sig til det militære følge. Forrest gik Livgardens musikkorps; så kom et matroskorps med sænkede flag, derpå de faldne, båret af deres kammerater i flåden og hæren gennem en firedobbelt række af kvinder, der som et stort sørgeflor dryssede en blomsterregn over de dyrebare ofre.

N. C. Søby, viceskoleinspektør.

Tilføjelse:

Jeg kan meddele, at min farfar, Niels Nielsen Kaae af Toustrup i Dallerup sogn, tjenende i 2. jægerhær, var med blandt de udkommanderede ved denne store begravelse på Flensborg kirkegård. Han havde været med i kampene ved Isted, og bagefter var han med til at samle de døde og sårede, både danske og oprørere. Om begravelsen fortalte han, at feltpræsten først kastede jord på de faldne oprørssoldater. Og før han forrettede den egentlige jordpåkastelse her, sagde han:

„Her ligger I nu, alle I skurke, som har svoret, at I ville tjene den danske konge, men som har sveget Eders ed.“

Så fik de tre skovfulde jord og ordene:

„Af jord er I kommen, til jord skal I blive, af jorden skal I igen opstå. Amen.“

Bagefter holdt han en smuk tale over de danske faldne. Min farfar fortalte tit om den begivenhed, når han kom ind på krigen. Han tilføjede altid, at han syntes, det var en lovlig hård ligttale; for nu var de jo døde, og så skulle vi ikke hade dem.

Alfred Kaa.

- Kilder: 1. 9. batl.s protokoller. Hærens arkiv.
2. Flensborg lazarets sygejournal. Hærens arkiv.
3. Folketælling og lægdsrulle. Rigsarkivet.
4. Soldaterlæsning. 9. batl.s historie. Kgl. Bibliotek.

NOTER

Niels Overgaard: En hedeopdyrkers skæbne. H. A. 1932, pag. 24 flg.

N. C. Søby: To brødre fra Rind sogn. Herning Folkeblad, 23. apr. 1955.

N. C. Søby: Constabel Peder Pedersen, Gunnerup.

Herning Folkeblad, 9. april 1957.

N. C. Søby: Korporal Niels Christen Jensen, ·

Herning Avis, 7. april 1959.

N. C. Søby: Infanterist Nicolaj Pedersen.

Herning Folkeblad, 12. april 1958.

OM STUDEHANDEL I 1849

Af A. E. M. Tang.

Om Forbindelse mellem Danmark og England ved en regelmæssig Dampskibsfart og om den jyske Studehandel, holdt 1849 af A. E. M. Tang til Nørre Vosborg, Justitsråd og p. t. Rigsdagsmand.

Efter den til mig skete Opfordring skal jeg ikke undlade at meddele den ærede Forsamling, hvad der i Vestjylland hidtil er skeet for at knytte en i mange Aar attraaet Forbindelse med England; men før jeg gaaer over hertil, maa det maa-skee være mig tilladt at føre mine Herrer ind paa en kilden Materie, nemlig ind paa den jyske Studehandel, en Handel, der vel ei har noget godt Ord paa sig, eller som har givet dens Dyrkere noget Renome, men imidlertid er det dog just denne Studehandel, der i en Række af Aar gav Jylland sin bedste Indtægt, og som vist endnu den Dag i Dag vil spille en Hovedrolle, (naar vi tænke paa en Forbindelse med vore stolte Naboer hiinsides Havet, tænke paa ved denne Forbindelse at drage Nytte af Englænderens Forstand og Snildhed, Kundskab og Rigdom.

Det var da Studehandelen, jeg først vilde tillade mig at omtale. At vise dens Oprindelse formaaer jeg ei, thi vi kan gaae mange Aarhundreder tilbage i Tiden for at høre den omtale, aldrig som noget Nyt, men altid som noget Gammelt, som en gammel Hovernæring for Jylland, den man i Krigstider maatte søge at beskærme, og, naar Freden kom, kunde belægge med betydelig Skat eller Told for derved at bidrage til igjen at bringe de ved Krigen forfaldne Finanser i nogenlunde Orden. Aarsagen til, at Studehandelen eller Salget af de jyske Stude blev en saa betydelig Indtægtskilde for Landet, er den, at den jyske Stud, fornemmelig den

lille, kortbenede, sortbrogede platte Race, her har sit Hovedhjem rundt omkring den vestlige Limfjord, bærer et Stykke Kjød paa sin fede Krop, der i Kraft og Velsmag langt overgaaer de fleste andre europæiske Kvægracers. Trevlerne i Kjødet er nemlig fine og jævne, Fedtet trænger sig ind ved hver af dem i Kjødmassen og lægger sig som enkelte Smaa-beholdninger i tynde Lag mellem Musklerne, men ikke, saaledes som Tilfældet er med andre Racer, udenpaa som et Lag Flæsk, under hvilket et tørt og seigt Stykke Kjød ofte findes. Det var derfor ei besynderligt, at vore Naboer allerede flere Hundrede Aar tilbage i Tiden fik Smag paa det jydsk Studekjød, og søgte at tilforhandle sig det. Den jydsk Studehandel gik da tvende Veie, den ene giennem Slesvig og Holsten til de rige Hansers mægtigste Stæder, og man trak her Toldlinier over det smalle Land, ei alene ved Landets Grændse, men ogsaa tvers over Jylland ved Kongeaaen, ja Sagnet siger endogsaa, at der i gamle Dage har været Toldlinier paa andre Steder, hvor en Strøm gjorde det muligt at standse Overgangen; og finder man saaledes Steder, der bærer Navn af Toldsted, saasom Toldsted i Jordkjers Sogn, Vesten for Apenrade, hvor man fortæller, at Studetold i gamle Dage har været oppebaaret. Dog den rigtige Told hævedes ved Kongeaaen paa Grændsen mellem Sønder- og Nørre-Jylland, den saakaldte Store-Øxen-Told, som i gamle Documenter ogsaa benævnes „Kronens-Told“ eller „Store-Tolden“, der til forskjellig Tider er erlagt med forskjellige Summer, eftersom Landets Fornødenheder vare, fra $1\frac{1}{2}$ til 3 Specier pr. Stk. I Ribe fortæller et Sagn, at en derboende Handelsmand ved Navn Mogens Grave, skal have opfundet Ideen om Toldgrændsen eller Studetolden ved Kongeaaen, der som bekjendt gaaer en Miil Norden for den gamle jydsk By Ribe, og at Kongen til Belønning for denne snilde Idee gav ham selv Frihed for Told for alle de Stude, han udførte, og som vare fedede paa hans egne Gaarde; man fortæller endvidere, at Mogens Grave skal have misbrugt dette sit Privilegium, i det han angav næsten alle Studene,

som gik over Kongeaaen for sine, for at skaffe dem, der havde betalt ham derfor, frie for Told, og skal Kongen tilsidst i denne Anledning have sagt til Mogens Grave: „Mogens, Mogens, nu bliver Du mig for grov!“ — En lignende Historie fortælles ogsaa om den bekjendte fyenske Biskop, Jens Beltenak, der som bekjendt var en stor Studehandler og som saadan fortjente mange Penge. Men Tolden er ældre end nogen af disse Mænd; thi en Forordning af 1475 omtaler allerede Oxetolden. — Den anden Hovedudførsel af Jyllands Stude gik over Nordsøen til de da saa mægtige Hollændere, der nok ogsaa havde Lyst til et Stykke af det jydsk Oxekjød. Studene bleve dertil opkjøbte i Landet selv af hollandske Slagtere, og blev udskibede i Smaafartøier, fornemmelig fra Ribe, Hjerting og Ringkjøbing, hvilket sidste Sted dengang havde et bedre Farvand end nu, fornemmelig fra den dengang gode, men nu forsandede Vinterhavn ved Haurvig paa Holmslands Klit, hvorfra Studene altid udskibes. Det var nu vistnok en besværlig Sag, at føre Kreaturer i Jagter eller høist i Smaagaleaser over det urolige Vesterhav; men at dette kunde lade sig gjøre, og gjøre med Fordeel, gennem flere Aarhundreder, er vistnok det tilstrækkeligste Beviis for, at den nu paatænkte Seillads med Dampskibe vil kunne gaa langt bedre. Studene bleve dengang stuvede ned i Lasten, tæt paa hverandre, med Bjælker under Bugen, saa de ei kunde lægge sig, men maatte staa i et fast sammenskruet Geled, og maatte Røgteren krybe under Bugen paa dem, naar han skulde give dem deres Æg, der bleve stukne dem ned i Halsen, og hvilket var den eneste Føde de fik underveis. Dog var det meget sjældent, at nogen Stud omkom, idetmindste har jeg aldrig hørt min gamle Bedstefader, der selv havde drevet megen Handel med Stude med Hollænderne i sin Ungdom og ofte fortalte derom, nogen Tid beklagede sig over et saadant Uheld. — Handelsretten med Studene her hjemme har til forskjellige Tider ogsaa havt mange Indskrænkninger, idet det blev Privilegium for enkelte Stænder, fornemmelig for Kjøbstadboerne, der

en Tid ene havde Ret til at føre Studene til fremmede Markeder, hvorimod Adelen og Prælater kun maatte føre dem til Torvs i Kjøbstæderne, hvilken Bestemmelse dog nok ikke længe overlevede Christian II, der havde indført den. Derimod vare Herregaardene i en Række af Aar i Besiddelse af Eneretten til Studedefningen, den saakaldte „Staldret,“ og det blev saaledes den jyske Adelsmand, der skulde drive sin Handel med den plumpe hollandske Slagter, der aarligen kom over for at afkjøbe ham hans mest indbringende Varesort, hans Stude. Det var dengang som nu i Jylland; naar Studekjøbmanden kommer, da skal han bænkes paa den blødeste Hynde, drikke af det bedste Kruus og underholdes med den venligste Tale, og det har været et besynderligt Syn at see den hollandske Slagter i den stolte Adelsmands bedste Gemakker og høre ham smigret af ham. Men Hollænderen gjorde Fordring paa galant Behandling, fik han ei den, blev han vred; og blev han først vred, da var Pokker løs, thi da købte hverken han eller hans Kammerater for Eftertiden Gaardens Stude, og Herremanden blev nødt til for Fremtiden at holde Køer, hvilket ei gav ham den halve Indtægt. Man har endnu i min Egn mange Fortællinger om saadanne Begivenheder, hvoraf de fleste vidne om Hollændernes store Plumshed og næppe lade sig fortælle for høviske Øren. En historie skal jeg dog give til et Exempel. En Hollænder kom paa Studehandel til Baron Juel paa Ryssensteen, blev som sædvanlig bænket og skjænket paa det allerbedste. Da han om Aftenen havde kastet sig i Bedstemoders Lænestol ved Kakkelovnen med sin lange Kridtpibe i Munden, strakte han sin Fod ud mod Baronens og gryntede paa sit Hollandsk: „Nehm mig mal de Stebeln ab.“ Da kom Baronens adelige Blod i Kog, dog greb han Hollænderens Støvle og trak den af; men efterat han havde gjort den Gjerning, gav han Hollænderen med Støvleskaftet En under det ene og En under det andet Øre og sagde: „Reis Du nu hjem til Dit Holland og fortæl Dine Landsmænd at en dansk Adelsmand har trukket Dine Støvler af.“ Men hvad blev Følgen heraf. Hol-

lænderen reiste straks, og Baron Juel kunde fra den Tid af aldrig sælge Stude til Hollænderne, men maatte afskaffe disse og holde Køer istedetfor.

Ogsaa af vor Holberg, der har givet os saa mangt et klart Billede af Livet i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, ville vi finde Fremstillinger af Hollændernes Studehandel i Jylland der endmere belyse det Tidsforhold.

Senere gik den hollandske Studehandel over paa Mellemandleres Hænder, idet Hollænderne selv bleve hjemme og lode sig de jyske Stude tilføre af Kjøbmænd, der igjen lode Staldstudene opkjøbe paa Herregaardene. Denne Handel gik ogsaa ret godt i nogle, dog ei mange Aar; thi den blev snart besværliggjort af den hollandske Regjering, der ansaae det jyske Kjød for en Luxusartikel og derfor søgte at drage stor Fordel af den til Staten. Og ligesom den hollandske Regjering belagde Studehandelen med Indførselstold, saaledes blev den af den danske Regjering belagt med Udførselstold. Endnu et nyt Band blev lagt paa Handelen i Holland. Det blev nemlig formeent de danske Kjøbmænd at holde til Marked med deres Stude, hvorimod de alene maatte bortsælges ved Auction, og denne Auction blev ei engang afholdt saaledes som vi her afholdt Auctioner, ved Bud og Overbud; men man gik ned ad med Opråbet, saaledes, at naar man først opaabte en Stud for 80 Gylden, uden at dette Bud blev antaget, satte man den ned i 79, 78, 77, indtil Liebhaber raabte: „min,“ hvorpaa han straks fik Hammerslaget. Uagtet disse store og betydelige Indskrænkninger betalte dog Den hollandske Studehandel sig endnu ret godt, saavel for Producenten som for Mellemandleren, indtil den (jeg troer det var i Aarene Sytten Hundrede og Nogle og Halvfjerds) blev aldeles forbudt, og var det derefter i en Række af Aar til 1824 eller 25 aldeles formeent at føre jysk Slagtekvæg ind i Holland. Den jyske Studehandel maatte fra den Tid allene føres over de slesvigske og hollandske Markeder og tabte derved meget af sine Fordele.

De fede Staldstude, der hidtil vare gaaede til Holland, tabte meget ved den lange Drift til Husum, saa at de, naar de kom der og blev kjøbte af Marskbønderne, kunne godt trænge til igjen at komme paa deres fede Græs, og saaledes gik det for Fremtiden; thi ingen Staldstud blev nu mere ført direkte til Kjødmarkedet, men fik stedse først en til to Maaneder Græs i Kogene. At stalde Studene afkastede paa den Tid langtfra den Fordeel, som den hollandske Handel havde afgivet. Den hollandske Studehandel havde holdt Herregaardene i en efter den Tid høi Priis, og det paa en Tid, da andre Produceter stode meget lavt, og Bonden paa Grund deraf var forarmet. Vel vare magre Stude eller de saakaldte Fødestude, forsaavidt de ei vare blevne opkjøbte til Herregaardene, gaaede til Slesvig og Holsteen, men de vare der kun daarligt blevne betalte og maatte erlægge en uforholdsmæssig høi Told ved Kongeaaen, forsaavidt de ei der blev smuglede over, hvilket dog som oftest var Tilfældet. Imidlertid fandt de slesvigske og holsteenske Marskbønder sig vel tjente med de fede Staldstude, og da der i det kommende Aar blev Krig i Europa, og Levnetsmidler trak godt, kom der mere Liv i Handelen, og Marskbonden spillede nu samme Rolle, som Hollænderen fordem, og reiste fra Gaard til Gaard i Jylland for at opkjøbe Stude. Men denne ret gode Periode for Studehandelen stod heller ikke længe; Marskbonden blev ei meer saa gridsk paa Studene; han uleiligede sig ei mere selv til Jylland for at opkjøbe dem; Mellemlandere optog hans Plads, uformuende Mænd opkjøbte ofte store Partier af Stude, betalte ikke en Skilling paa Haanden, førte dem til Markederne i Husum og Itzehoe, og lode det komme an paa Markedslykken, om de skulde have lille Fortjeneste, om Sælgerne herhjemme kunde erholde den Sum, de havde lovet ham ved Handelens Afslutning, eller om han maatte lade en Deel af den belovede Sum staae Aar og Dag paa Kridt, for engang, naar Lykken atter føiede sig, at faae Restancen betalt, eller, hvis ei, at komme til at slaae en Streg over den. Hertil kom nu, at Markedspriserne i

Itzehoe og Husum aldeles ikke rettede sig efter Kjødprisen eller noget rimeligt Handelsforhold; hvad der derimod gjorde Prisen høi eller lav, var alene Forholdet imellem Kjøber og Vare. Græsset i Marsklandet skal besættes med Kvæg, naar det har naaet en vis Vækst, ellers bliver det for stærkt og stivt og ædes ei af Kvæget. Græssets Vækst i Marsken beroer der mere end noget andet Sted paa Foraarsveirliget; var altsaa Græsset vokset frem til de første Markeder indtraf, og Markedet ei var forsynet med et betydeligt Antal Stude, da bleve Studepriserne høie, thi Marskbonden forglemte da alt Broderskab, og den Ene overbød den Anden, for at faae fat paa de Stude, der vare ham nøvvendige til hans Græs. Indtraf der derimod kolde Dage før Markedet, og Markedet var vel forsynet med Kvæg, da kunde Marskbonden, om saa skulde være, opsætte sit Indkjøb til næste Marked; da viste Broderskabet sig imellem Bønderne, de sloge sig sammen, og da maatte den arme jyske Pranger undgjelde.

Saaledes stod Handelen paa de slesvigske og holsteenske Markeder fordem; saadan staaer den omtrent endnu; og det er derfor ei at undres over, at Jyden seer sig om efter bedre Markeder, og søger at gjøre sig fri for Marskbondens Tyranni ved at stille ham en solid Concurrent ved Siden. Vel har Studeopdrættet og fornemmelig Studestaldningen eller Fedningen i de sidste Aar meget aftaget, og Køerne have paa de fleste Gaarde i Jylland fordrevet Studebesætningerne, men i de Egne, hvor den fortrinlige Kvægrace findes, i de Egne, hvor Bonden og Proprietairen ere opvoksede som Studehandlere med de gyldne Minder i Hovedet, jeg mener i Egnen omkring Limfjorden, der vil Studebedriften ikke vel forglemmes, skjøndt Kostalden afkaster en større Fordeel.

Det er dette Billede af Studehandelen i Jylland fordem og nu, jeg har villet tillade mig at udkaste for mine Herrer, for at tydeliggjøre dem, hvad Betydning en directe Forbindelse med England vilde have for Jylland og fornemmelig for Vestjylland; thi det er Englænderen, der med sin sæd-

vanlige Forstand og Dygtighed skjelner bedst mellem Vare og Vare, og det er først og fremmest ham, der veed at gjøre Forskjel mellem godt Kjød og slet Kjød; thi han vil i sine Retter have det Solide, han vil smage det, der giver Legemet sin Næring, han lader sig ei bedrage af Saucen, der bedækker Kjødet. — Da Dampskibsfarten derfor noget over en halv Snese Aar siden blev saa fuldkommen og saa almindelig, at selv de mindre Stæder ved Hav, ved Flod eller Sø bleve forbundne ved Dampskibsfart, var det naturligt, at Jyderne med Længsel skuede ud over det blaae Vesterhav og tænkte: hvorlænge skal den Kyst, der har den bedste Beliggenhed for Handelen i Europa, savne de Fordele, en directe Forbindelse med Verdensmarkederne giver, hvorlænge skal det vare, inden vi see det rygende Dampskib med vore Stude og med vore Producter ombord skyde sig over til Kysten her ligeoverfor! Saaledes tidt tænkt og tidt talt, satte Translateur og Landvæsenscommissair Claudi paa Grysbek pr. Lemvig og jeg os i Aaret 1842 i Spidsen for en Indbydelse til ved Actier at oprette en directe Forbindelse over Nord-søen fra Agger Kanal. Vi begyndte Sagen med, at jeg i Viborg Avis lod indrykke nogle Artikler, for at vise, at nu var Tiden kommen for os til at gjøre noget ret alvorligt for vor Provinds; hvilke Artikler gik over i flere andre Blade. Derefter søgte vi at gjøre os bekendt med Dampskibe og Dampskibsfarten saavel her i Landet som fornemmelig i Udlandet og indledede i denne Anledning Correspondence med kjøbenhavnske, engelske, franske og hollandske Huse. Dernæst reiste vi igjennem de Dele af Landet, hvorfor Dampskibsforbindingen isærdeleshed vilde være fordeelagtig, for at stifte personlige Bekjendtskaber og give vore Ideer Indgang hos Mænd, der havde Villie og Evne for den Sag, der nu var bleven os dobbelt kjær, idet det var blevet os klarere, hvor stor Indflydelse den vilde have paa vor Provinds's Opsving saavel i den ene som i den anden Retning, og endelig indbøde vi til et Møde i Nykøbing paa Mors, hvor vi fremlagde en Udvikling af Projectet og et Prospect, der var gennem-

gaaet af Handelskyndige og Dampskibskyndige, saavel i Kjøbenhavn som i Holland, og som lovede et særdeles godt Resultat. Det var dengang, at man i Aalborg arbeidede for en Dampskibsforbindelse mellem denne By og Kjøbenhavn, der senere kom istand ved Dampskibet Iris. Aalborgenserne have aldrig kunnet glemme det Tab, deres By led ved Aggerkanalen, idet Kjøbstæderne og Landene omkring Limfjordens vestre Dele derved gjorde sig uafhængige af Aalborg, deres gamle Handelsstad, og førte nu Handelen directe gennem Aggerkanalen paa Norge, Hamborg og England. Deres Plan var derfor først at faae Aggerkanalen, der gennembrødes ved Stormfloden 1825, men først blev seilbar nogle Aar senere, tilstoppet; men nu var Planen ved den nye Dampskibsforbindelse, at lokke Vestlandets Beboere igjen til Aalborg, ved at forbinde disse Egne ved Smaadampskibe med Aalborg og Hoveddampskibet; og vor Plan, der gik ud paa en endnu mere directe Fart gennem Aggerkanalen til Udlandet, var derfor en Torn i deres Øine. Dette lagde de heller intet Skjul paa, hvilket kan bevises ved de Breve, Commiteen for Dampskibet i Aalborg tilskrev Claudi og mig, og havde de derhos faaet en Deel af Beboerne paa Mors og i Thye til at gaae ind paa deres Planer og kalde det hensigtsmæssigere at opgive Vestfarts-Planen og derimod at knytte sig til Aalborg. — Ved Forsamlingen i Nykjøbing gjorde disse Hensyn sig for endeel gjældende fra Thye og Mors, hvorimod Limfjordens sydlige Side, Holstebro- og Lemvig-Egnens Beboere, saavel som Sallingboerne indsaae det aldeles uhensigtsmæssige i en Fart mod Østen, hvilket Erfaring ogsaa senere har viist, og talte derimod med Enthusiasme den store Vestfarts Sag. Ideerne vare imidlertid herved blevne delte; Sagen var svækket, en Sag hvortil de samlede Kræfter havde været nødvendige; Thyboniterne og Morsboerne vilde kun i en høist utilstrækkelig Grad indlade sig paa Actietegningerne, og vi maatte saaledes henlægge Sagen som endnu ei moden, haabende, at de kommende Aar skulde bringe os bedre Lykke. Efter nogle Aars Forløb frem-

kom en ny Idee til Udførsel af Jyllands Fedeqvæg. Det var Kammerherre Mylius, der i denne Anledning havde skrevet et lidet Skrift, hvori han udviklede en Plan til en Forbindelse med Frankrig, og navnlig til Paris, hvor han meente, at det bedste Marked dengang skulde være for vort Slagteqvæg. Vort landoecomiske Selskab, hvorfor jeg dengang var og endnu er Secretir, der fik denne Sag til Bedømmelse, kunde ei rigtig komme til at gaae ind paa nævnte hans Plan og ønskede Sagen nærmere undersøgt af en med Vestegnen og dens Studehandel nøiere bekendt Mand; og da jeg derefter i Aaret 1846 gjorde en længere Udenlandsreise og paa Hjemreisen kom til at besøge Paris og Amsterdam, blev det mig overdraget at undersøge Forholdene paa disse Steder for at erfare, hvorvidt de egnede dem til at modtage vort Fedeqvæg. I Paris havde jeg megen Assistance af vor Generalconsul, Geheime-Legationssecretair Delong, gjorde Bekjendtskab med adskillige Commissionairer for Qvægmarkederne i Soue og Pontoise og maatte der forundre mig over de maaelige Varer, hvoraf Markederne for endeel bestod, saa jeg deraf kunde faae en nogenlunde tydelig Idee om Mysterierne i den franske Kogekunst, og jeg kunde efterat have prøvet Sagen paa det omhyggeligste ei komme til det Resultat, at Paris skulde være Afsætningsstedet for vore fortrinlige Fedestude. I Amsterdam opsøgte jeg ligeledes Studemarkederne. Jeg havde gjort mig meget Haab om, at den gamle hollandske Handel der i sin Tid havde bragt Jylland saa stor Fordeel, skulde kunne lade sig fornye; thi Tilladelsen til at indføre Qvæg var igjen tilstede, og Hollænderen lever endnu paa sit gamle Hollandsk og ynder solid Kost. Jeg fandt vel det saakaldte Ossenmark, men jeg fandt ingen Stude på Markedet; det var kun den gamle Titel, det havde beholdt, imedens Markedet nu kun var besat med Køer, og man havde saaledes ladet være i Holland at spise Oxekød, fordi der ingen Indførsel var, og fordi det ei lønnede sig paa Hollands egne udmærkede Græsgange at opfede Stude. Efterat have anstillet Undersøgelser i flere Retninger, hvorved

General-Consul Bolsen var mig særdeles behjælpelig, fik jeg det Resultat, at Overførselen af jydsk Qvæg til Holland muligen vilde kunne betale sig, men ei mere; og nogen stor Fordeel var ei at forudsee, hvorimod en betydelig Resiko. En anden Mulighed var vel tilstede, den nemlig, at naar det jydsk Qvæg kom paa det hollandske Marked, vilde Hollænderen komme sin gamle Nydelse ihu og betale det jydsk Kjød, ligesom i fordums Dage, betydelig høiere end andet Kjød. En saadan Mulighed kunde gjerne grændse til Sandsynlighed og maatte da komme an paa et Forsøg, der maatte resikeres, men naar Landmanden har en jevn, sikker Afsætning eet Sted, resikerer han nødvendig et andet Sted, om endog-saa muligen en større Fordeel kunde tilflyde ham.

Jeg reiste derefter til Hamborg; her var jeg, som jeg saa tidt har været, ude paa det Hamborgske eller Altonaiske Qvægmarked ved der Schullerblatt, og her fandt jeg, hvad man altid finder, en stor Samling af det fortrinligste Fedeqvæg, fornemmelig de i Marsken fedede jydsk Stude, hvis Kjød ogsaa almindelig koster en lybsk Skilling mere end andet Kjød. Her traf jeg og gjorde jeg Bekjendtskab med engelske Qvæghandlere, der i den senere Tid stadig havde opholdt sig hos Olde paa Schullerblatt og indkjøbte Qvæg, fornemmelig jydsk Stude, for at sende til England, hvilken Handel den Tid gik godt og livlig. — Det fornøiede mig at se, hvorledes Englænderne, naar de fik en jydsk Stud fat, lode deres Fingre løbe hen ad Siderne paa den for at føle efter Benstykkerne. Jeg havde nemlig for adskillige Aar siden modtaget en Forespørgsel fra Regjeringen, hvori den forlangte Oplysning om, hvad Grunden var til, at den jydsk Studefedning ei betalte sig som forhen, og hvad der igjen kunde bringe den i Opkomst. Jeg svarede da, at det fornemmelig var de franske Sauce, der havde fordærvet Fedningen, og det vilde blive den engelske Beuf, der igjen skulde ophjælpe den. Naar man nemlig paa fransk Maneer laver hundrede forskjellige Retter af eet Stykke Kjød ved Sauce, krydrede og sammensatte paa uendelig mange forskjellige

manerer, da smager man kun Saucen, men Kjødet, som ligger nedenunder, og som egentlig er det, der skal give Næring, mærker man ei om er slet eller godt, og Kjødet paa fin gamle Maneer, bag efter Suppen, er jo bandlyst fra ethvert honet Bord. Hvad derimod den engelske Beuf angaaer, da skal hertil Kjød, og godt Kjød; thi i denne Ret spiller Kjødet Hovedrollen, og jeg følte mig overbeviist om, at naar Englænderne først fik Smag paa det jyske Kjød i deres Beuf, hvortil det særdeles egner sig, da skulde nok hele Studen blive vel anseet i England og godt betalt. Det var nu endeel Aar siden jeg havde næret det Haab, og da jeg saae den engelske Studekjøbmand lede Beufstykkerne op paa den jyske Stud, tyktes mig mit Haab halvt at være gaaet i Opfyldelse.

Ved nærmere at samtale med Englænderne og ved at gjøre mig bekendt med Forholdene der, hvorved de Hrr. Pontopidan & Vestenholt vare mig særdeles behjælpelige, maatte jeg indsee, at det rette Marked for vore jyske Stude hverken var Frankrig eller Holland, men England. Efter at være kommet tilbage til mit Hjem foredrog jeg mine Undersøgelser og deres Resultater for Ringkjøbing Amts landøkonomiske Selskab, der var enig med mig i, at England var og blev det Marked, vi skulde søge, og overdroges det mig i denne Anledning at indlede Underhandlinger med det nu i London dannede Selskab til Indførsel af fremmede Slagteqvæg, for at høre, om de vilde indlade sig med Vestjyden, og da paa hvilke Betingelser. Paa Grund heraf tilskrev jeg en dansk Kjøbmand i London, Hr. Møller, der i længere Tid havde interesseret sig for en Handelsforbindelse mellem England og Danmark, eller fornemmelig mellem Jylland og London, for gjennem ham at underhandle med nævnte Selskab, og jeg modtog snart det Svar fra ham, at Selskabet vilde være villigt til at sende os Dampskibe ind paa Limfjorden gjennem Aggerkanalen, hvorimod de Intet vilde have at bestille med selve Qvægghandelen, den vi maatte lade besørge ved Commissionærer i London og paa Smithfields-Markedet.

Jeg maa her tilføie den Bemærkning, at det fornemmelig altid har været Farten paa den vestlige Deel af Limfjorden og Aggerkanalen, hvorfor vi have arbeidet, ei alene paa Grund af, at vi boe i denne Egn, og det saaledes vilde være den beqvemmeste Plads for vor Handel, men fornemmelig af den Grund, at det er den Egn, hvori de fortrinligste studeracer findes, at Eggen er et godt Kornland og fortrinlig Græsland og har saaledes Midlerne til Fedning; Mors, Thye og Sallings frugtbare Enge ere nok som bekendte, og det er om Salling det gamle Riim siger:

„Var Salling hed (havde Ildebrændsel)

Som den er fed,

Saa var der intet bedre Land i Christenhed.“

Dertil kommer den dybe Limfjord, der med sine mange Bugter og Grene snoer sig ind rundt omkring i Landet og giver for hele Eggen nære og gode Udskibningssteder. Hvad der derimod vanskeliggjør Farten paa den vestlige Limfjord, er Aggerkanalen, der paa Havstokken og paa Fjordgrunden kun har lidet over 7 Fods Vand, hvorfor almindelig dybtgaaende Dampskibe, ei ville kunne passere den, men egne Dampskibe maatte hertil afbenyttes, hvilke imidlertid ogsaa ere at erholde og meget godt lade sig bygge. Vi havde saaledes i sin Tid et Tilbud fra det nederlandske Dampskibsetablisement i Rotterdam om et Jerndampskib, der skulde have kostet 40.000 Specier, som særdeles egnede sig til denne Fart, hvorfor Etablisementet vilde indestaae og tilbagetage Skibet, hvis det fandt sig, at det ei til enhver Tid kunde gaae over Brændingerne gennem Aggerkanalen ind i Fjorden. Andre Steder paa Vestkysten findes ingen Anløbssteder før ved Hjerting, da Ringkjøbing Fjords Indløb i de senere Aar er blevet saa forsandet, at Farten derigjennem som oftest standses en stor Deel af Aaret. Ved Hjerting kunde med nogen Bekostning indrettes en meget god Havn; men her er man langt ude af den egentlige Studeegn, og da Kreaturet, der her fedes paa enkelte Steder ved Møller og Brænderier, ere almindelige store grove Kjørestude, der ikke ere gode

Varer og tjene til at recommandere vort Qvæg i England. Paa Østsiden af Jylland findes vistnok flere gode Anløbssteder, men Østjylland har fornemmelig i det sidste halve Aarhundre holdt Kobesætning. Studeracen der er ei så fiin som den paa Vestegnen, og Skibene havde et betydeligt længere og farligere Stykke at passere, idet de skulle omkring Ska-gen. Der er derfor neppe noget Spørgsmål om, at hvis en Egn i Jylland skulde foretrækkes for en anden, vil Limfjordsegnen være berettiget til at blive foretrukket, og Vanskelighederne ved Aggerkanalen ville vistnok ei lægge betydelige, i det mindste ei uovervindelige Hindringer iveien.

Vi troede nu, at vi allerede havde vort gamle Ønske fyldestgjort, og saae i Tankerne allerede de engelske Dampskibe ved vore Kyster, men vi bleve dengang skuffede, og det var vistnok Aggercanalens Skyld. Min gamle Bundsforvandte, Translateur Claudi havde nogen Tid, efterat jeg tilskrev Møller i samme Anledning, tilskrevet Mr. Mellordi, der var Secretair i Selskabet til fremmede Qvægs Indførsel i London, og havde ogsaa af ham modtaget Løfte om et Dampskibs Sendelse til Limfjorden; men da Claudi i et andet Anliggende nogen Tid efter kom til London, blev Skibet ham foreviist, der laae paa Stabelen, det man havde tiltænkt os, men fandt Claudi, det ganske uskikket til denne Fart, fornemmelig fordi det stak for dybt til at gaae gjennem Aggerkanalen, og fordi det i det Hele var for stort. Det maatte vistnok forundre saavel Claudi som os Andre, at en saadan Feiltagelse var indløben, da vi ganske tydelig i vore Breve havde meldt, at kun Dampskibe, der stak 7 Fod, kunde gaae igjennem Aggerkanalen, hvorimod det os tiltænkte stak 9 Fod. Der blev da i Selskabet til fremmede Qvægs Indførsel sammenkaldt en Generalforsamling, som Claudi blev indbudt til at overvære; men inden Forsamlingen blev afholdt, havde flere af Selskabets Medlemmer søgt Underretning hos Folk, der ei havde nogen egentlig Kundskab om Aggerkanalen og dens Beskaffenhed, hvorved de var bleven mistænkelige mod Farten paa Kanalen, hvilket de udtalte i

Generalforsamlingen, der derved kom til det Resultat, at Selskabet ei vilde bygge noget Skib til denne Fart uden paa det Vilkaar, at Vestjyderne garanterede dem fuld Fragt i flere Aar efter en Priiscourant, der i Generalforsamlingen blev vedtaget, og som var meget høi, elier mod at Jyderne toge de halve Actier i Dampskibet. Efterat vi hjemme havde modtaget denne Efterretning, afholdtes en Forsamling i Lemvig, og blev man der enige om aldeles at forkaste det første Tilbud, da det vilde være umuligt for noget Selskab i Vestjylland at kunne indestaae for fulde Ladninger i Rækker af Aar. Hvad det andet Tilbud derimod angik, da blev dette meget omdebatteret; men efter fuldendt Discussion var dog en stor Majoritet af den Mening, at man aldeles ikke burde indlade sig med det engelske Compagni. Omkostningerne ved et Dampskib, passende til Farten paa Aggerkanalen, vare af Compagniet calculerede til 9000 Pund eller circa 40,000 Specier, hvoraf altsaa det Halve eller 20,000 Specier maatte indsamles ved Subscription i Vestjylland, og naar Interessen for denne meget lovende Fart blev almindelig, vilde man i en Tid, som den, vi da havde, da Landmanden og Handelsmanden havde betydeligt Overskud af deres Bedrift, let kunne tilsammenbringe denne Sum. Men var Interessen almindelig, forment man omtrent med samme Lethed at kunne tilveiebringe en dobbelt saa stor Sum, og da var det iøinefaldende bedre selv at være Herrer over Dampskibet og Farten, end at være i Compagni med Englænderne, der alene kunde have Interesse ved høie Fragter og ved Farten paa London, hvorimod vor Hovedinteresse var en god Afsætning af vore Producter, hvad enten de gik til England, Holland eller andre Markedspladser, naar det kun conveeneerte. For at fremme Sagen ved at oplive den almindelige Interesse herhjemme, og da jeg, hvem denne Sag hidtil var betroet af det landokonomiske Selskab i dets Navn som dets Secretair, og som ene havde havt med Sagen at bestille, fandt det uoverkommeligt ene tilstrækkelig at virke for Sagen, blev der udnævnt en Committee, for i Forening med Ring-

kjøbing Amts landøkonomiske Selskabs Direction at virke for Sagen og blev dertil udnævnt de Hrr. Translateur Claudi, Proprietair Petersen til Ryssensteen og Proprietair Breinholt til Søndervinkel. Just som Subscriptionsindbydelsen ved denne Committee skulde tage sin Begyndelse, modtog man atter et Brev fra Mr. Mellordi, hvori han formeente at et Dampskib, passende til Farten, kunde leies som et Forsøg, og da dette fandtes at være det sikreste blev atter en Generalforsamling sammenkaldt i Lemvig tæt ved Julen 1847. Ved denne Forsamling blev vedtaget at sætte Supskriptionen til et eget Dampskib i Bero og derimod lade Subscriptionsindbydelse udgaae for at Landboere og Kjøbmænd kunde tegne sig til Forsendelser med det leiede Dampskib næste Foraar. Dette Foretagende havde imidlertid ingen Lykke; thi Subscriptionen kom for seent ud, Landmændene vare ikke indrettede paa Kreaturer, passende til at sendes til England. Handelen gik dengang endnu rask paa Hamborg, og de slesvigske og holstenske Mellemlandere havde opkjøbt Partier af de bedste Stude, og derhos kunde Fragt og Omkostninger ved Skibet ei saa nøie bestemmes. Saaledes stod Sagen, da Krigen udbrød ved Oprøret i Holsteen og Slesvig; da havde man vel ønsket at kunne have havt et Dampskib til Forsendelse af det Qvæg, som nu ei vilde gaae den gamle Vei, men det var ei muligt paa saa kort en Tid at skaffe et saadant tilveie. Imidlertid havde det Dampskib, der af Compagniet for fremmede Qvægs Indførsel til London var os bestemt, allerede i Efteraaret 1847 anløbet Hjerting, hvor det havde faaet en Ladning af Qvæg, der imidlertid paa den Maade, hvorpaa det blev samlet, ei kunde love nogen god Fordeel, hvilket det heller ikke gav, idetmindste ikke for en Deel af afsenderne. I Foraaret 1848 kom Dampskibet atter til Hjerting, men ogsaa disse Toure gik mindre godt; Omkostningerne vare for høie, saaledes for Qvæg, jeg afsendte, pr. Stk. 40 Rbdlr.; og Smitfields Marked var sidste Aar meer end almindeligt flaut. I Efteraaret kom Dampskibet atter til Hjerting og gjorde et Par Toure, men da det var kort før jeg

drog herover, og Ingen af min Egn havde Qvæg med Skibene, veed jeg ei, hvad Resultat det har bragt.

Af ovenstaaende sees, at de Forsøg, der hidtil have været gjorte paa England, ei ganske have svaret til Forventningen, hvilket dog imidlertid maa tilskrives særegne Conjunctioner og vel ogsaa for endeel, at man endnu ei er bleven saa ganske bekjendt med Fordringerne paa de engelske Markeder; ogsaa maa vel en Deel af Skylden bæres af Commissioairerne. Jeg kan derimod anføre et ikke enestaaende Exempel, der vistnok vil bevise, at Afsætningen af vort Fedeqvæg til England under almindelige Forholde vil være Jyderne til stor Fordeel. Jeg, der i flere Aar har haabet, at Handelen paa England snart vilde komme igang, havde derfor indrettet mig paa denne Handel, idet jeg havde udsøgt det smukkeste Qvæg og gjort dem overordentlig fede. Da den directe Fart imidlertid ei kom istand, afhændede jeg et Parti fede Stude, saa fede som de hidtil ei paa vor Egn vare sete, for 60 Rdlr. Courant = 96 Rbdlr. pr. Stk., og man lod dem derefter drive til Hamborg Marked, circa 44 Mile. Ved Afgangen fra Vosborg bleve nogle Stk. af dem veiede og ligeledes igjen veiede ved Ankomsten til Hamborg, levende, og fandtes det da, at de havde afsat 160 Pd. paa Reisen, hvortil de havde brugt 3 Uger, og som havde kostet circa 10 Rbdlr. pr. Stk. i Omkostninger. Paa Hamborg Marked bleve de solgte fra 80 til 87 Rd. Cour. pr. Stk., alle paa een nær til engelske Kjøbmænd, der fra Hamborg førte dem pr. Dampskib til London. Der behøves ei megen videre Forklaring, end dette Exempel, for at bevise, hvad en directe Fart under almindelige Conjunctioner vil være for Jylland. Men sidste Aars Erfaring viser tillige, at denne Handel, som enhver anden Handel, maa drives med Forstand og kun gives i Hænderne paa erfarne og solide Folk. Det er vistnok Studehandelen, der maa give Hovedimpulsen til Forbindelsen mellem Jylland og England; men det er dog langtfra alene denne Vare-sort af jydsk Production, der egner sig for det engelske Marked; Limfjordsegnens store, fede Beder, samme Egns

Mængde af Gjæs, Smaakreaturer i det Hele og Æg, ja selv Korn naar Dampskibene ei kunne tage fordeelagtigere Last, ville kunne indføres i England med Fordeel.

Der har været sagt, at Jyllands Qvæg ei kunde udføres til England; fordi det ei var fedt, men først maatte til Marsken i det Slesvigske og Holstenske for at fedes. Men dette er ikke Tilfældet. De saakaldte Staldstude ere Fedestude; naar de kunne slagtes paa Stedet eller føres directe fra Stedet, er det fedt og godt Slagteqvæg; Hollænderne forlangte dem i sin Tid ei federe; men det er naturligt, at naar de efter en Vandring af nogle og fyrgetyve Miil komme til Marsken, de da igjen kunne trænge til en liden Recreation paa en 3 á 4 Uger, før de gaae videre til Slagterbænken. Desuden er der Mange, der i Jylland og det fornemmelig i de senere Aar have lagt sig efter at fede fuldstændigt, hvilket naar Forbindelsen med England først kom istand, vilde blive aldeles almindeligt og være den langt fordeelagtigste Maade at afsætte saavel sit Qvæg som sit Korn paa, og ved den forøgede Gjødningskraft igjen virke tilbage paa Landbruget til Jyllands sande Opkomst.

En anden Indvending der har været gjort mod Qvæggets Afsættelse directe til England og som idetmindste hidtil har været begrundet, er den, at Jylland kun til visse Tider af Aaret har fedt Qvæg, fornemmelig de 3 Foraarsmaaneder, og noget lidt ind i Efteraarsmaanederne fra de bedste Græsgange. Dette har vistnok hidtil forholdt sig saaledes: Landmanden sætter i Almindelighed sit Qvæg ind til Fedning om Efteraaret og feder med mer eller mindre Kraft om Vinteren, indtil Foraaret kommer, da han vil have sit Qvæg afsat i Foraarsmaanederne. Denne Skik kan og maa imidlertid forandres, thi man kan godt tage Fedeqvægget fra Stalden og føre det paa Græsset og fortsætte Fedningen, naar man understøtter Græsset, ved at give Kreaturet tillige Kornskraa en 3 á 4 Gange om Dagen, og saaledes vil man til enhver Tid af Sommeren have Fedeqvæg, ligesom man har det om Vinteren.

EN GAMMEL BRYLLUPSVISE

*Efter C. Klitgaards Manuskript ved J. Søndergaard Jacobsen
Familien Nyegaard fra Resen Præstegaard.*

26. April 1701 blev Peder Nielsen Nyegaard kaldet til Sogpræst i Resen og Humlum, og i dette Kald døde han den 16. Marts 1719. — I Wibergs Præstehistorie¹⁾ faar han det Skudsmaal, at han var „en yndig og kærlig Mand, hvis Omgang ikke gav tilkende, at han havde været under Linien, hans anden Hustru ligesaa yndig og kærlig“.

Han var født i Ribe i Februar 1666 som Søn af Borger der, Niels Pedersen Nyegaard (død i Resen 1715) og Cathrine Susanne Hansdatter; og nævnte Borger, der var født o. 1631, var Søn af Peder Nielsen, der var Fæster af Bolet Nygaard i Durup Sogn i Salling.²⁾

Sognepræst Peder Nielsen Nyegaard er Stamfader til en stor og fremragende Slægt, og idet der iøvrigt henvises til nævnte Bind af „Patriciske Slægter“, skal her anføres, at han 1689 blev Student privat, 1691 Bakkalaur og derefter cand. theol., hvorpaa han 1694 blev Skibspræst paa Ostindiefareren „Charlotte Amalia“. Antagelig har han derefter i nogle Aar været Præst ved den danske Koloni Trankebar, og her blev han gift med en Enke, der angives at have været Guvernørdatter, men hvis Navn ikke kendes. Hun døde paa Hjemreisen til Danmark, og Nyegaard ægtede derpaa i Kristiansand 27. Juli 1701 Gjertrud Lisbeth Jersin, f. 10. November 1680, død i Barselseng 8. August 1716 i Resen. Hun var Datter af Biskop over Kristiansands Stift Jacob Jensen Jersin og Alhed Hansdatter Borchardsen. Nyegaards Navn med Aarstal 1694 læses paa Foden af en Messehagel med Sølvkrucifiks i Humlum Kirke.

Hans første Ægteskab var barnløst, men i andet Ægteskab havde han 12 Børn, af hvilke vi her skal anføre følgende:

1. Catharina Susanna, f. 1703, d. i Dessau 1792, gift 1732 med Sognepræst i Slaglille og Bjernede (Sjæll.) Jørgen Hansen Hammer, f. 1676, d. 1744.
2. Birthe Sofia, f. 1704, d. 1739 paa Dronninglund, gift ca. 1735 med den bekendte Storkøbmand og Direktør for den grønlandske Handel, Godsejer Jacob Scavenius til Dronninglund m.m., f. i Sæby 1691, d. 1753 paa Dronninglund, Søn af Byfoged Søren Nielsen og Birgitte Ottesdatter.
3. Jacob Jersin Nyegaard, f. 1707, d. 1770, Sognepræst i Norge, gift 1737 med Martha Elisabeth Köpche, f. 1698, d. 1770.
4. Niels Pedersen Nyegaard, f. 1709, d. i Hals 1763; først Købmand i København, og undveg 1741 fra sine Kreditorer som Fallent, blev derefter Skoleholder i Hals og 1762 Sogndegn der. Gift 1737 med Christine Raakjær, der døde i Hals 1758. Blandt deres 7 Børn var Jacob Severin Nyegaard, f. 1746 i Hals, d. 1818 i Alkmaar i Holland; forliste som Søkaptajn med sit Skib, men blev reddet og bosatte sig i Alkmaar, hvor han forandrede sit Navn til Nieuwenhuis. Gift 1775 i Alkmaar med Maria Gertruide Scholl, f. ved Aachen 1745, d. 1810. Fra dem nedstammer den ansete dansk-hollandske Slægt Nieuwenhuis. Af Hals-degnens øvrige Efterkommere skal her kun nævnes den fremragende Topograf og Personalhistoriker, Arkivar H. S. A. Nygaard, f. 1769.
5. Anna Kirstine, f. 1711, d. 1743 i Bergen. Gift 1. G. 1730 med Biskop over Bergens Stift Marcus Müller, f. i Holsten 1684, d. 1731 i Bergen efter et rigeligt Østersmaaltid; gift 2. G. med Lektor Theol. i Bergen Edvard Londemann, adlet Londemann af Rosenchrone til Nøragergaard i Jylland og Stamhuset Rosendal i Norge, f. paa Island 1680, d. i Bergen 1749.

6. Gjertrud Elisabeth, f. 1712, d. 1767 i Sorø, gift med By-skriver, Postmester og Købmand i Sorø Marcus Mathiesen, f. 1711, d. 1768 i Sorø.
7. Helvig Johanna, f. 1715, d. efter 1771, gift med Sognepræst i Hals Laurits Hansen, f. 1711, d. 1768.

* * *

Hr. Peder Nielsen Nyegaard i Resen havde vist kun een Broder, og Søstre kendes ikke. Broderen kalder sig ganske vist 1701 „yngste Broder“; men det kan være en digterisk Frihed (*licentia poetica*). Han hed Hans Nielsen Nyegaard og var født 24. Juni 1682 i Ribe. Efter 1704 at være bleven Student fra Kolding og det følgende Aar Bakkalaur blev han som en god „vocal Musikus“ ansat som Kollega og Kantor ved Helsingør Skole. 1711 blev han theologisk Kandidat, samme Aar under Pesten blev han Hjælpepræst ved Frue Kirke der og 1712 ligeledes i Helsingør, hvor begge Præster var døde; men allerede om Efteraaret blev han kaldet til Sognepræst i Kregome og Vinderød og 1724 i Højby i Ods Herred, hvor han døde som Provst 11. Febr. 1748. Han blev 1706 i Helsingør gift med Marie Arendrup, f. 1684, d. 1771 i Næstved, Datter af Birkefoged Rasmus Arendrup og Karen Sørensdatter. Ogsaa Hans Nyegaard, der som ung synes at have været ganske vittig, havde mange Børn: 10, af hvilke en Søn, Peder Nicolaus, blev adlet 1763 i Sachsen ved Navnet von Gartenberg og naturaliseret i Polen som Baron von Gartenberg Sadagovsky. Han er født i Kregome 1714 og var 1758, da han blev Friherre, kursachsisk Generalbjergkommissær. Hans Dødsaar kendes ikke, men han var gift med en Professordatter Juncher fra Halle og havde en Datter, Charlotte, der var gift med Grev C. A. van der Fritsch. Af Provst Nyegaards Døtre blev 3 gift med Præster, og en Søn, Rasmus, døde o. 25 Aar gl. paa Rejse til Kina 1756, da Skibet forliste.

* * *

Ved at søge efter et Lejlighedsdigt fra o. 1700 om Skagen i Universitetsbibliotekets Additom Nr. 167 i Folio, traf jeg

tilfældigt Side 654 over nedenstaaende Bryllupsdigt, der vist ikke forhen har været trykt, men som forekommer mig ganske kvikt, selv om det er ret blottet for den seksuelle Kolorit, som Tiden omkring 1700 satte saa stor Pris paa, naar Digtet oplæstes ved Bryllupsbordet.

Selv om man næppe tør regne med, at den ukendte Afskriver af Digtet i det her omhandlede store Bind „Blandinger“ har gengivet Forfatterens originale Stavemaade, har man dog valgt at bibeholde Afskriften, fordi den ret nøje følger Datidens — også i Inkonsekvens.

* * *

Dend lange Reyse til Ost-Indien

Forkortet ved

Een Nye Bestick i Norge

udfunden

Da den Hæderlige og Meget vellærde Mand

Hr. Peder Nielsøn Nyegaard

Vel-meriterede Sogne Præst til Resen og Humlum

Meenigheder i Nørre Jylland.

Brudgommen

ved een christelig Ægteforbinding holt Brølups-Høitid med

Den

Ædle, Gud Høit-Elskende og meget Dyd-Ziirede

Jomfru Giertrud Elisabeth Jersin

Bruden

Udi Christiansand d. 27. Julii Anno 1701

af Brudgommens og Brudens yngste Broder³⁾)

Hans Nyegaard

Du Jydebatte from! Om du vilt Riigdom vinde,

Thi nu er Indien blant Norges Skiær at finde,

Men tag smør-Esken med, jeg meener dit Compas,

Deel Vagten efter dit det rigtig Timeglas,

Læt Anker! Gaa til Seils! Sæt til alt hvad kand trække

Du kand med denne Vind best Havets Bølger brække.

Soo recht Zeil by de Wint mit hooger hieve Mast⁴⁾)

Det er snefrt (= snævert) at gaa igiennem Kattegat.

Ey meget om de Ost, thi det dig lider baader
Ey meget om de West, thi det dig meget skader,⁵⁾
Forfalder du for langt hen ved den Fleckerøe,⁶⁾
Brorlild! du har endda saa Marre ingen Nøe.
Men anker ikke der, hvor du saa lidet henter,
Og du forgiæves Guld og Diamanter venter,
Gak inden-Skiærs og kast dit Lod dog stundom ud,
Thi faar dit Skib et Lek, da trøste dig din Gud.
Du slap, det saa jeg ved Kren Krensen,⁷⁾ han fik Glæde,
Bror Peir⁸⁾ hand hopper om og kund saa hale qvæde,
Fordi dend rumme Søe hand har for Bug og Stafn,
Da drikker Skaalen paa hans søde Lischens Nafn.
Gui gjør di Hjat⁹⁾ saa let, som a ska Schaalen giøre,
Skuld a ick' giøre ret, jo, de ska hvær Mand spørre.
A dricke vil te bond, a under dei saa wal,
Olt var de bester viin, a de dog dricke skal.
Men dette er kun skiemt, nu vil jeg Alvor skrive,
Og ved i hvad, der skal til dette Verk mig drive?
Det er en Jyde, som er nylig kommen her
At hente sig en Brud blant Norgis Sand og Skiær,
Han før i Indien for Præst har ladt sig bruge,
At hand den Klinte af Guds Ager kunde luge,
Dog grof han vel iblant efter dend Indisch Skat,
Den hand omsider og fornøvelig fik fat.
Der gaf dend store Gud een yndig Egte-Mage,
Som med ham got og ont vel vidste at fordrage,
Men Gud paa Reysen tog fra hannem hende hen,
Den fattige Jyde blev alleene da igien.
Dog see, han var vel værst, han vidste, hvad der feilte,
Saa snart hand kom til Land, han til en Nymphæ beilte.
Før hand en Enke tog, een Jomfru nu hans tro
Hand gi'r, saa kiender hand forskiel paa begge to,
Men kiære Jyde, vil du ikke derpaa ankke,
Jeg spørge maa, hvordan du kommer i den Tanke?
At Linien i Nord saa læt passeris kand
Foruden Skade paa din Helbred og Forstand.

Har du og noget lært paa forrig' lange Reyse,
 Hvordan at Skibet skal mod Bølge-Bakken deise,
 Naar Høiden tages best, kanske og din bestik,
 Har du Land-Kiending? Vedst du alt til Punct og prik?
 Vedst du, hvad Zillien i din Compas¹⁰⁾ betyder?
 Forstaar du hvad det er, naar man med Stokken¹¹⁾ skyder
 De Nat-Planeter, som Pers Pick og Marie Rock,¹²⁾
 Nordstiernen, Venus, Mars med fleere udi Flok?
 Misviisning tag i Agt, din Peil-Compas dig tiener,
 At du ei gaar forkert, naar du det rette meener,
 Og naar du naar den Hafn, du længe ønskede dig,
 Da gif de Seile op og ankre sikkerlig.
 Skyd bort, lad Boyen staae, hvor Ankeret det hviler,
 Fortøy og see saa til, hvor Touverk ei skaffiler.¹³⁾
 Nu er det rette tid, lad Kokken lafve til,
 Du uden ald fortræd kand skaffe,¹⁴⁾ naar du vil.

* * *

Votum

Til Lykke, I Jyder,
 Hvad Himlen nedgyder
 Jer Levnet og Dage,
 Omsider dend Krone
 Gud self maa behage
 For Jer i sin Trone
 Vor Brudgom og Brud,
 Det give Jer Gud
 Mangfoldige Aar,
 Saa ved jeg, I faaer,
 Som Gud har bereed,
 Der samles jeg med.

¹⁾ Bd. III. S. 597.

²⁾ Th. Hauch-Fausbøll og R. H. Hiort-Lorentsen: „Patriciske Slægter“ III, 168 ff.

³⁾ Naar Forfatteren kalder sig Brudens Broder i Stedet for Svoger, er det en ret hyppigt forekommende Foreteelse i en Tid, da Svoger almindeligt betød Svigersøn.

⁴⁾ Hollandsk eller frisisk og kan vist tydes som „med lidet Besvær“.

- 5) Udtales paa Jydsk „skaader“.
- 6) Ø ved Indsejlingen til Kristiansand, bekendt Ankerplads for Havarister.
- 7) Vel Skipperen.
- 8) Brudgommen.
- 9) Hjerte. Digtet er her i jydsk Folkemaal.
- 10) Vel en forsiret Kompasnaal.
- 11) Vel Maaling af en Stjernes Højde med en Pejlestok.
- 12) Peders Pig = de 3 Stjerner i Orions Bælte og nævnes almindeligt sammen med Maries Rok = Stjernebilledet Orion.
- 13) Skamfile er et Sømandsudtryk for stærkt Slid paa Tovværk og Sejl.
- 14) Spise.

Malermester Niels Henningsen, Bøvling.

EN MINDERUNE

ved Nicolaj Henningsen, Bøvlingbjerg.

At skrive om sin Slægt og om sin Far kan blive en vanskelig Opgave, men naar man tænker paa Ordene: „Vort eget Liv er kort, men Slægtens lang“, saa er det godt at faa stedfæstet til Papiret, hvad man nu som ældre gemmer af Minder og historiske Træk.

Bogen „Min Far“ indledes med Helge Rodes skønne Digt, hvor han skriver: Nu er jeg ældre, end min Far var, da han gik bort fra denne Jord saa tidligt.“ Disse Ord mindes jeg og vil gaa ud fra, da de passer til den Minderune, jeg her vil riste over min Fars Liv og Gerning, samtidig mindes jeg dem, der blev hans Lærlinge.

For snart 100 Aar siden var der i Gaarden Goderum i Sahl 3 Brødre, som alle var Malere, idet de 2 yngste havde lært hos den ældste Broder. De 2 af Brødrene gik under Navnet Hougaard, den ældste Søren Chr. Hougaard og den yngste Marinus Hougaard, hvor imod den mellemste kom til at føre Slægtsnavnet Henningsen.

De 3 Brødre fik alle, som det var Tidens Skik, Faderens Fornavn til Efternavn, bag efter de gamle Slægtsnavne Hougaard og Henningsen, og da han hed Niels Sørensen Hougaard, fik alle Brødrene Efternavnet Nielsen. Efter Loven af 1. April 1905 fik Niels Henning Nielsen Slægtsnavnet Henningsen ifølge Navnebevis underskrevet af Dommer Berenth i Lemvig den 22. Sept. 1905. De 2 andre Brødre har bevaret det gode, gamle Slægtsnavn Hougaard, som kan føres tilbage i Matr. Nr. til 1664, da det staaer for Svenstrup Houffgaard.

De 3 Brødrers Farfar, som blev min Oldefar, giftede sig ind i Gaarden, som min Oldemors anden Mand, den 5. Februar 1801. Hans Navn var Søren Nielsen Haubo, han stammede fra Hjerm.

Da Børnene fra dette Hjem, den store, gode Gaard, skulde sætte Bo, var der ikke megen Velstand. Statsbankerotten og Pengekrisen gik hen over Landet i disse Aar.

Gaardmandssønnen, Niels Sørensen Hougaard, min Farfar, blev gift med en Datter fra Skave Kro, Juliane Mathilde Henningsen; hendes far, Niels Henningsen, havde fra 1796 til 1804 Hagebro Kro ved Karup Aa, som han bortbyttede med Holmegaard i Dommerby.

Det var vanskelige Aar omkring Statsbankerotten, han solgte derfor Gaarden og købte Skave Kro, hvor min Farmor, Juliane Mathilde, blev født 1815. Hun blev gift 1840 med Sønnen fra Svenstrup Hougaard, og de satte Bo i Kjeldsmark i Borbjerg. Niels Sørensen Hougaard var en svagelig Mand, han døde meget ung og efterlod sin Enke og 3 smaa Drenge.

Det var en tung Lod for en ung Kone at sidde uden Forsørger. Der var paa den Tid ingen Hjælp at faa uden almindelig Fattighjælp. Der var ingen Forsorgslove, hvorefter der kunde faas Hjælp til Enker med Børn. Den frie Fattigkasse og Hjælpekasse kom mange Aar senere.

Den bedste Hjælp, en Enke kunde faa paa den Tid, var at finde sig en ny Mand, som vilde gaa ind som Forsørger for Enken og Børnene. Saaledes gik det ogsaa for Juliane Mathilde, som til anden Mand fik Kresten Yllebjerg. Hvornaar han er gaaet ind i Slægten, har jeg ingen Dato for; men der er sikkert ikke gaaet lang Tid. Hendes første Mands Mor, min Farfars Mor, sad kun Enke paa Svenstrup Hougaard fra 30. Nov. 1800 til 5. Febr. 1801, da hun i Sahl Kirke blev viet til sin anden Mand. Hun har sikkert været eftertragtet, fordi hun havde en god Gaard. Svigerdatteren i Kjeldsmark i Borbjerg havde ikke noget stort Jordegods, men en ret god Ejendom paa den gode Jord i Borbjerg Sogn. Da Sønnerne

voksede til, og den ældste Søren Chr. Hougaard var blevet gift og bosat paa en mindre Gaard, Nr. Goderum i Sahl Sogn, byttede de med Kjeldsmark og fik Jattrup i Sevel, Naboejendommen til Sønnens Gaard i Sahl.

For Kristen Yllebjerg, der var et Friluftsmenneske, var stærkt optaget af Jagt og Fiskeri, blev Byttet en stor Vinding. I Borbjerg, paa den gode Jord, var der ikke saa store Muligheder for hans Fritidssyssel som i Sevel med sine mange Søer, Flyndersø, Mørksø og Stubbergaards Sø, omkranset af Skov og Hedestrækninger; da var der aabent Land, hvor nu Hjerl Hede er anlagt som en Mindepark med sine vidtstrakte Skove og Hedearealer. Hvilken Naturskønhed og storslaaet Rigdom var der ikke her for en naturelskende Jægersmand. Men han blev ingen gammel Mand. „Han knap nok naaede Støvets Aar“, staar der i et Mindedigt om ham, hvor der ogsaa nævnes: „Vi Børn han var i Faders Sted, vi mindes ham med Kærlighed“.

Stedsønnen Niels Henningsen var født i Kjeldsmark i Borbjerg den 14. Januar 1853. Han fik sin Skolelærdom i Ryde Skole, og han har haft en god Lærer¹⁾, for han var vellært og gik ud af Skolen med gode Karakterer. Han var i sin Ungdom paa det nu nedlagte Emdrupborg Højskole ved København.

Han er blevet konfirmeret i Handbjerg Kirke den 14. April 1867 af Pastor G. N. Bugge, som i Ministerialbogen har givet ham mg⁺ for Kundskab og mg for Opførsel.

Han er flyttet fra Kjeldsmark i Borbjerg paa sin 16 Aars Fødselsdag den 14. Januar 1869, da Forældrene flyttede til Jattrup i Sevel.

Han er flyttet til Broderen i Sahl den 20. Novbr. 1870, hvor han var i Malerlære fra 1. April 1868 til 1. April 1873. At lære Malerfaget i gamle Dage var ikke som Nutidsmalerne kender Faget, da alle Farver kan faas olierevet i Daaser og Tuber.

En Lærling maatte paa den Tid staa Dag ud og Dag ind for at rive de tørre Farver ud i Olie med en „Løber“ paa en

flad Stenflise, for at Mesteren og Svendene kunde faa de finere Farver sammensat. For de grovere Farvers Vedkommende blev de revet paa en lille haanddreven Oliemølle, hvis Valser og Jernriller kunde gøre de tørre Farver, som blev revet i Fernis, bløde og smidige for Penslerne.

De fine Farver til Vogne, og særlig til disses Staffering, maatte rives meget fint paa Stenflisen med de dertil beregnede Løbere og Mortlere.

Disse Ting er nu Museumsgenstande, som kan gemmes til Minde om en svunden Tid.

Søren Chr. Hougaard havde meget Arbejde og kom helt ned i Salling. For 100 Aar siden laa Forholdene helt anderledes end med Nutidens Trafikmidler. Det var særlig de større Gaarde, som havde Brug for Malerne. Bønderne fra Salling kom kørende de lange Veje for at hente Mesteren og hans Folk, samt alle deres Ting. Det er noget af et Særkende ved Malerfaget, at Mesteren selv har alle sine Redskaber og Materialer med til Arbejdets Udførelse.

I gamle Dage fik man malet Lofter, Vinduer og Døre, Lofterne var Bjælkeloft. Det var strengt Arbejde at male alle de store Trælofter, men tit gik det under Sang til Penselstrøgene mellem Bjælkerne. Far sang tit de korte Verslinjer: „Han, som kan Stormen binde og lede Bølgen blaa“, hvor Linjerne passede til Penslens Fart mellem Bjælkerne.

Væggene i Stuerne var paa den Tid hvidkalkede. Senere, da de blev meget glatte af de mange Gange Kalkning, blev de tapetserede, først op imod vor Tid, da jeg kom i Lære først i det 19. Aarhundrede, kom Moden med tapetserede Vægge. Gulvene var hvidskurede i alle Gaarde paa den Tid.

Malerne havde deres Arbejde i mange Sogne, for naar et nyt Stuehus en Gang var blevet malet af en Fagmand, holdt det Slægtens Levetid ud.

Da Far var udlært, gav hans Læremester ham følgende Skudsmaal: Niels Henning Nielsen har været hos mig som Malerlærling i 5 Aar fra 1. April 1868 til 1. April 1873. I

den Tid har han varetaget sin Gerning med Trofasthed og Orden og iøvrigt udvist en rosværdig Opførsel.

Goderum, den 1. April 1873. *Søren Chr. Nielsen.*

Slægten Hougaard.

Malermester Søren Chr. Hougaard var gift med Margrethe Eriksen, de fik 6 Børn, 3 Sønner og 3 Døtre. Af Sønnerne fik den ældste Niels lært Faderens Haandværk og var Maler i Struer, men 27 Aar gl. tog han ind til Læreruddannelse og blev senere den kendte Seminarielærer i Haslev¹⁾. Mange ældre Lærere vil mindes ham fra hans bedste Aar. Han havde 4 Sønner, hvoraf de 3 gik i Faderens Spor og gik Lærervejen.

To andre af Søren Chr.s Sønner gik Seminarievejen og blev Lærere. Peder Chr. i Tange Skole²⁾, Anton i Skærbæk³⁾. Af Døtrene blev Mathilde en fremragende Personlighed inden for Frelsens Hær.

Der kom en Maler til Vestjylland.

Kun 20 Aar gl. kom Niels Henningsen til Bøvling den 23. April 1873. Han var kommet paa Besøg hos sin Kusine og hendes Mand, Dorthea og Jens Chr. Villensgaard i Nr. Villensgaard, og blev af dem opfordret til at komme til Bøvling som Maler; de vilde stille et Udhus til hans Raadighed — der, hvor nu den nye Bilgarage er bygget.

Nr. Villensgaard var paa den Tid meget stærkt beboet. Foruden Dorthea og hendes Mand, som var Enebarn. Han havde derfor faaet Gaarden efter gammel Skik med Forældrene paa Aftægt. Desuden havde han sin Kones Forældre boende paa Gaarden. De havde i sin Tid den 2000 Td. Land store Flyndersø Møllegaard, hvor min Fars Morbroder, Hans Nicolaj Henningsen, født i Hagebro Kro den 13. Januar 1798 som Søn af min Oldefar. Oldefar blev gift med Enken i Flyndersø Mølle Aaret 1838. Brylluppet stod i Estvad Kirke. Han blev hendes tredje Mand. Datteren Dorthea var født den 2. Sept. 1839 i Flyndersø Mølle, som hen-

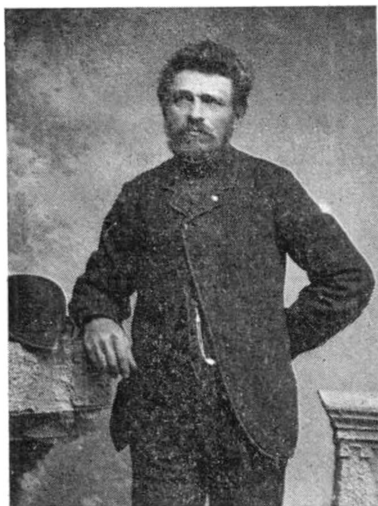
des Far bortbyttede med Kjældige i Bøvling 1848. Ogsaa disse 2 gamle, som Livet var gaaet imod, boede i deres sidste Aar i Nr. Villensgaard.

Nicolaj var optaget af at hugge i Sten. Som gammel Mand huggede han Døbefonten til Bøvling Valgmenighedskirke, da han var i sit 76. Aar. Det var hans Gave til den i 1875 opførte Kirke. Det var en god Egn, den unge Maler kom til, da han nedsatte sig som næringsdrivende i Sognet, for der var ingen Malere paa Landet i hele Lemvigs Opland.

Det havde været hans Ønske fra Ungdomstiden af at gaa Lærervejen, men der var ingen Penge til Seminarieophold, derfor blev han Maler og kom derigennem til at udføre en Læremesters Gerning, idet mange af Egnens Malere gik ud fra hans Lærested, saa han igennem sin Gerning kom til at sætte sit Præg paa Egnens Malerliv. Jeg nævner i Flæng nogle af disse Malere, som er udgaaet fra Niels Henningsens Lærested. De er nu alle døde, men mange af Forretningerne bestaar:

Malermester Christian Skaanning, som var født i Trans Sogn, var hos sin Mester i 6 Aar. Efter et Højskoleophold i Vallekilde bosatte han sig paa Bøvlingbjerg. Han var en solid Mand, en meget fin Maler. Efter hans Død solgtes hans Hus og Forretning til Malermester Juhl Fjordside fra Bonnet. Den flyttedes til større Lokaler og blev solgt til Maler Holger Olesen, Vinderup, som drev den i flere Aar. Ved hans Bortrejse tilbage til Vinderup blev Forretningen nedlagt.

En anden Lærling, Niels Henningsen Theodor Hansen, var Søn af Fætteren Hans Peder Kjær, han lærte hos sin Fars Fætter og var hos ham i 13 Aar, fra 1890 til 1903, da ogsaa han nedsatte sig paa Bøvlingbjerg, hvor Byen, efter at Valgmenigheden var blevet stiftet i 1874 og Kirken bygget samtidig, voksede op omkring Kirken. Hans Peder Kjær var en ældre Mand, en noget skægget Herre, han var Veteran fra 1848 og var i flere Aar med Far paa Arbejde. Det skete ofte, at man antog ham for at være Mesteren i Stedet for den meget unge Mand, denne Forveksling morede dem begge.

*Malermester
Niels Henningsen
som ung*

Niels Hansen var en karsk og livlig Natur, en sangglad Mand, som skabte Liv omkring sig. Han fik en stor Forretning og Kunder i et stort Omraade. Han var rask til sit Arbejde og kom over meget. Hans yngste Søn lærte Malerfaget i Herning. Efter sin Fars Død kom han hjem og fortsatte sin Fars Forretning fra det Hus og de Lokaler, hvor den i mange Aar havde været drevet.

Af andre Malere af Fars Lærlinge kan nævnes Anders Tofting i Ferring. Han var en oplyst Mand, stærkt politisk interesseret. Efter sin første Hustrus Død i et barnløst Ægteskab blev han atter gift og gik over til Landbruget, idet han købte Gaarden Nr. Tofting i Fjaltring. I dette Ægteskab blev der flere Børn; efter sin Hustrus Død kom han til at bo hos en Datter og Svigersøn i Makhholm i V. Toftum, Resen.

Forretningen i Ferring solgte han til sin Læremesters ældste Søn, Christian Henningsen, som 20 Aar gl. nedsatte sig som selvstændig næringsdrivende, han flyttede Forretningen til Vølund i Dybe. Da han 23 Aar gl. kom til Krabbesholm Højskole for at tage Forberedelsen til Lærer og senere blev uddannet paa Haslev Seminarium, hvor Fætterten, Niels Hougaard, fremdeles var Lærer, overgik Forretningen til

*Malermester
Niels Henningsen*
Et Billede fra hans sidste Aar

Malermester Chr. Andreassen, der var barnefødt i Dybe, men havde faaet sin Uddannelse andet Sted. Han flyttede Forretningen til Dybe Mejeriby, hvor han byggede sig en stor Villa, hvorfra han drev en omfattende Forretning. I de senere Aar har han knyttet Landbrug til sin Virksomhed.

Af Fars Lærlinge kan nævnes afdøde Malermester Kr. Madsen, Nr. Nissum, som var af Mors Slægt. Desuden bør nævnes Farbror Marinus i Sevel, som blev gift med Mors Søster og bosat i Jatrup i Sevel, hvor min Farmor, Juliane Mathilde og hendes anden Mand, Kr. Yllebjerg, gik paa Af-tægt. To af Marinus Hougaards Sønner, Niels og Christian Hougaard, har drevet Malervirksomhed i Mejrup ved Holstebro, hvor de fremdeles bor.

En af Fars Lærlinge var Laurids Kirkegaard, han var barnefødt i Bøvling, men bosatte sig i Herning, hvor et langt Skilt mellem 2 Huse fortalte, at bag dette var Laurids Kirkegaards Værksted. Han var en fin Malermester. Hjemmet blev ramt af megen Sygdom, saa han blev ikke af de helt store i Hedebyen, der var i stærk Vækst. En anden Bøvlingbodreng, som kom i Lære, var Sønnen i Nr. Villensgaard, Christian Villensgaard. Han rejste som ung til Ame-

rika for at bryde sig en Livsbane derovre. Han fik en Forretning derovre og blev gift, men af økonomiske Grunde opnaaede han aldrig at komme tilbage til Danmark, hvor hans Forældre i deres lange Levetid ventede efter ham med stor Længsel. De havde kun 2 Børn, og den anden Søn rejste ogsaa som ung til Amerika, men naaede ikke hjem mere.

Meget har forandret sig med Aarene. Da Far var ung Malermester, var det en staaende Regel, at naar der blev bygget et nyt Stuehus ved en af Gaardene paa Lemvigs Vesteregner eller i et af de sydlige Sogne, blev der sendt Bud til Maleren i Bøvling. Han maalede mange Gaarde i Sognene Ferring, Vandborg, Hygum og Houe og i Sognene op langs Havet til Møborg og Nees. Naar han med sine Folk skulde ud paa et større Arbejde, kom der Vogn efter Malerne og deres Ting, deriblandt Farvemøllen, Flisen og Løberne. Det var saa store Ting, at Bønderne fra de mange Sogne gerne vilde hente Malerne for at faa dem derind. Ofte var det saadan, at de flyttede fra Gaard til Gaard paa den samme Egn, saa en hentede dem, og en anden kørte dem hjem.

Et af de Steder, hvor der var meget Arbejde, var hos Jens Chr. Jensen, kaldet J. Chr. Smed, i Vandborg, som paa den Tid var en meget kendt Vogn- og Beslagsmed. — To af hans Børn blev den kendte Planteavlsmænd Kr. Jensen, Brændgaard i Vandborg og Fru Petrine Bjerre paa Bovbjerg Badehotel.

Jens Chr. Smed sendte ikke Vogn efter Malerne, saa de maatte gaa, 2-3 Mand, med fuld Oppakning den lange Vej fra Bøvling til Vandborg Smedeby. De gik nordpaa ind over Heden til Fladhede i Ramme. Nord for denne Gaard ligger der den Dag i Dag nogle Kæmpehøje, paa disse holdt de fast Hvileplads. Det gjorde godt at faa Ranselen af Ryggen og faa noget Mad. Fra disse Høje, var der paa den Tid en vid Udsigt ud over Eggen, som den Gang ikke hindredes af de mange Plantager og Skelplantninger, der nu findes. Ejheller Klosterhedeskoven og Bøvling Aktieplantage hindrede for Synet. Det var dejligt en Sommerdag at kunne strække sig i

Lyngen og faa en lille Blund. Tiden den Gang var ikke paa Timelønsbetaling, man kunde gøre Dagen lang og derved rette den Tid op, der var gaaet tabt. Paa dette Punkt stod Mester og Svende paa lige Linje, de var hinandens Medarbejdere, de var Venner og Kammerater.

At en ung Malermester morede sig ude paa Landet uden at have Næringsbrev, tog Malermestrene i Lemvig ingen Notits af, men da han ogsaa fandt Vej ind i Lemvig By, hvor han bl. a. malede det store Boligkompleks paa Hjørnet af Storegade og Gangstien i Lemvig, det, som den Dag i Dag kaldes Kvisgaards Gaard, bygget af Mads Chr. Kvisgaard, og omtrent ved samme Tid tog Arbejde i Struer ved den nye Realskole, saa maatte den unge, driftige Mand løse Borgerbrev. Borgerbrevet, som er tildelt Malermester Niels Henning Nielsen af Lemvig, har følgende Ordlyd:

Ole Vorm Smith, Borgmester, Byfoged og Byskriver i Lemvig Købstad samt Herredsfoged og Herredsskriver i Skodborg Vandfuld Herreder, Ridder af Danebrog, Gjør vitterligt: at Aar 1884 den 25. September mødte her paa Borgmesterkontoret Malersvend Niels Henning Nielsen, kaldet Niels Henningsen, af Bøvling Sogn og begjærede sig meddelt Borgerskab som Maler her i Byen, og da han godtgjorde at være født i Borbjerg Sogn under Hjerm Herred 14. Januar 1853 og ikke er straffet samt i det hele opfylder de efter Næringsloven nødvendige Betingelser, saa meddeles ham herved det begjærede Borgerskabsbevis paa stemplet Papir til Takst 4 Kroner og mod det befalede Gebyr 12 Kr.

Til Stadfæstelse under min Haand, Lemvig By og Skodborg Vandfuld Herreds Kontor, den 25. Sept. 1884.

O. V. Smidt.

Allerede inden den Tid havde Far faaet eget Hjem med Hustru og Børn. Det havde været hans Ønske at komme til at bo paa Bøvlingbjerg. Selv om der den Gang kun var nogle Huse og en Kro paa den Plet, hvor Bøvlingbjerg nu ligger,

var det Sognets Midtpunkt med den nybyggede Valgmenighedskirke.

Han havde været saa uheldig at laane sine Penge ud til en Mand, der ikke kunde betale dem tilbage, men han kunde faa en lille Ejendom, „Skovskjær“, i Bøvling østre Kjær. Det tog han imod og fik den byttet med en Ejendom paa Kjældige Mark ude i Brørup i Bøvling Sogn. Den laa nærmere ved hans tilkommende Hustrus Hjem. Mor var Datter af Murermester Chr. Jensen Saxkjærgaard fra Nørtoft i Nees, han var almindelig kendt under Navnet Kr. Brændgaard, han var med i Krigen 1848—50. Hans Sønneson er fhv. Sogneraadsformand, Tømrermester Jens Brask Christensen, Bøvlingbjerg.

Hvad gamle Skøder fortæller.

Den 28. Februar 1879 har Anders Frederik Hansen af Brørup i Bøvling Sogn afgivet Skøde paa Matr. Nr. 10 e af Brørup, af Hartkorn 1 Skp. 2 Fdk. 1 Album, og gl. Skat 1 Rigsdaler 77 Skilling, omregnet i Penge efter Datiden den Gang 2 Kr. 77 Øre, til Maler Niels Henning Nielsen, kaldet Henningsen, for 3300 Kr.

Man faar af dette Indtryk af, hvor smaa Penge man arbejdede med for over 80 Aar siden. Eller rettere man ser deraf de rede Penges store Værdi, der maa dog samtidig bemærkes, at Ejendommen var i en meget daarlig Forfatning, og Jorden var i daarlig Kultur. Hele Huset bestod af 1 Stue, 1 Køkken og et Faarehus. Det første, Far foretog sig, var at faa bygget et Hus med et Par Stuer, 1 Gang, 1 Køkken, Bryggers samt efter den Tids Skik en rummelig Bageovn bag den aabne Skorsten.

Far gik med Aarene mere og mere over til Landbruget. Hans store Lyst var at arbejde i den friske Luft. Han fik tilkøbt mere Jord. Af gamle Skøder ses, at han den 11. Oktober 1881 af Gaardejer Jens Rønn Nielsen, Klitsgaard, har købt Matr. Nr. 6 d skyldsatsat for 1 Fdk. 1 Album, gl. Skat 67 Øre, for 300 Kr. Den 13. Juli 1903 har Gaardejer Mads

Kr. Jensen (Dalgaard) fra Vester Klitsgaard solgt en Hede-parcel, Matr. Nr. 5 i af Hartkorn $1\frac{3}{4}$ Alb. Gl. Skat 31 Øre, for 112 Kr. 50 Øre.

Disse Jordlodder var meget smalle og var op mod 2 km lange. De er nu skaaret over og tilhører 3 Ejendomme, hvoraf Langtoft er bygget paa det midterste. Det er nu god, vel-dyrket Jord.

Far blev grebet af Husmandsbevægelsen og blev Medstifter af Bøvling Husmandsforening, hvis første Formand han var. Det blev en god Støtte for Hjemmet, at Jorden kom under Kultur, da Børneflokket blev stor. I 1899 fik han sin første Hest. Det blev ham en stor Lettelse, for nu behøvede han ikke mere at vandre med Ranslen paa Ryggen og Staven i Haand fra Sted til Sted. Nu kunde han tage sine Farver og Pensler med i Vognen og køre ud til sine Kunder i et stort Opland. — Og i Fritiden kunde han spænde sin Hest for Ploven og med Digteren Mads Hansen sige: „Jeg synger bag ved Ploven og under Leens Klang, saa Bakkerne og Skoven gi'r Genlyd af min Sang.“ — Far blev Præmiehusmand paa sine ældre Dage. Han fik ogsaa Præmie for Plantning, men alle hans Træer har maattet vige for Ploven, saa det nu ligger som dyrket Jord.

I det offentlige Liv fik Far mange fremskudte Stillinger. Han var Smaafolks Ven, deres Hjælper og Raadgiver. Far var en sangglad Mand, som selv havde en poetisk Aare og var Forfatter til mange Lejlighedssange. I en af disse staar der:

„Og Børnene fra dette Hjem
har vist i deres Færden,
at de sig kækt har kæmpet frem
til hver sin Plads i Verden.“

Disse Ord skrev han om sine Venners Børn, men de kan ogsaa passe paa hans egen store Børneflokk.

Ved Siden af sin Malervirksomhed og sit Landbrug begyndte Far i 1879 at lave Strygespaaner til Leer. Det var saa rart i Vintertiden at være beskæftiget. Far kendte ikke

til Arbejdsløshedsunderstøttelse og Fagforeningerne. Hans Strygespaan blev en god Salgsvarer, han vandt sig Navn og Ry. Den aarlige Produktion laa i mange Aar mellem 30 og 40.000 Stk. hver Vinter. Der var blot den Hage ved Foretagendet, at de skulde ligge paa Lager i 3 Aar, inden han turde sende dem ud med det kendte Stempel: „Garanteret holdbare i Dug og Vand“.

For Fuldstændighedens Skyld maa jeg oplyse, at jeg i 1904 — kun 13 Aar gammel — og inden jeg blev konfirmeret, kom med Far ud som Maler. Det blev til 16 Aars godt Samarbejde. Og det faldt i min Lod, 6 Dage før Fars Død, at overtage det gamle Hjem og Virksomhederne.

Jeg fortsatte som Mester for andre fra 1920 til 1951, da Forholdene medførte, at jeg maatte holde op, og den gamle Forretning blev nedlagt.

Under Verdenskrigen kom jeg i Samtale paa en Rejse ned ad Østkysten med en ældre Mand. Vi stod ved hver sit Vindue i Togets Gennemgangsvogn; vi nød Synet af de bronzefarvede Efteraarsskove. Jeg sagde til min Medrejsende, at en saadan Farvepragt kunde vi ikke vise frem i Vestjylland. Han fik at vide, at jeg var fra Bøvling, og at jeg var Maler. Jeg fik derved at vide, at han var godt kendt paa Egnen. Det var Malermester Schaumann fra Aarslev paa Fyn, som har malet i mange Skoler og Forsamlingshuse. Han har ogsaa malet Bøvling Valgmenighedskirke og Forsamlingshus.

Vi talte om de under Krigen fremkomne Erstatningsvarer for Fernis, hvortil han bemærkede, at disse vilde han ikke bruge. Jeg er nu 68 Aar og har aldrig malet med andet end ren Fernis, saa jeg vil ikke have mit Navn ødelagt i de sidste Aar, jeg lever. — Malermester Schauman er død i Vinter, 94 Aar gammel.

Jeg tænker paa det gamle Motto inden for Malerfaget, som siger: Naar Grundtonen er ægte, bliver Glansen holdbar. Det stemmer saa godt med Fars Liv og Gerning. Hvad

han lovede, det holdt han. Hans Arbejde og Gerning stod efter ham og gav ham et godt Navn i Eftermælet.

En reel og solid Haandværker erhverver sig med Aarene Ry og Anseelse og vinder sig et godt Navn. Et Navn og et Minde, der er værd at bevare for Børn og Slægt.

Ved at skrive denne Minderune om Far og alle de gamle Malermestre, der er gaaet til Hvile paa de forskellige Kirkegaarde, har mine Tanker øst af Mindernes Kilde og har for mig været som et forfriskende Bad. Derfor vil jeg gerne slutte med et Vers af Jeppe Aakjær, for det, han der skildrer, har vi alle Brug for at mindes.

„Hvad var vel i Verden det fattige Liv
med al dets fortærende Tant,
om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv
vort Hjerte i Skælvinger bandt!
Om ikke vi drog fra det yderste Hav
for bøjet og rynket at staa
og høre de Kluk,
de Mindernes Suk
fra Bækken, vi kyssed' som smaa!“

Vi har alle godt af at se tilbage, saa „Fædrenes Minde sit Tempel kan finde i Barnets Bryst.“

Som Kilden har sit Udspring fra et Bakkevæld, har vort Liv sit Udspring fra det Hjem, vi er udgaaet fra. Om det har været stort eller lille, er ikke det afgørende; det, der er det afgørende i Livet er, at Grundtonen er ægte.

Nicolaj Henningsen.

¹⁾ Chr. N. Bech, Lærer i Ryde 1858—88, kendt Kalligraf.

¹⁾ N. Hougaard 1871—1943. Dim. Ranum 1902.

²⁾ P. C. Hougaard 1877—1953. Dim. Nr. Nissum 1905.

³⁾ Anton Hougaard, f. 1888. Dim. Haslev 1916.

FRIVILLIGE MENIGHEDSRAAD I RINGKØBING AMT

Af F. Elle Jensen.

Den Kommission, Regeringen 1853 lod nedsætte til at udarbejde et Forslag til en Kirkeforfatning, naaede ikke frem til nogen fælles Indstilling, men man var dog fra alle Sider enig om, at Lægfolket burde tilsikres en vis Indflydelse, og at dette formentlig bedst kunde opnaas ved Dannelse af lokale Menighedsraad. Kulturminister A. S. Ørsted vilde imidlertid ikke fremsætte Lovforslag alene herom, men hans Eftermand, C. C. Hall, saa gerne Sagen fremmet og mente desuden, den kunde ordnes helt uden om Rigsdagen ad Frivillighedens Vej, og Følgen var, at han den 24. Sept. 1856 gennem et Cirkulære til Biskopperne opfordrede Landets Præster til — eventuelt efter Forhandlinger paa deres Konventer — hver i sit Pastorat at søge oprettet frivillige Menighedsraad, om man dér maatte ønske det.¹⁾

Det hedder i Cirkulæret,²⁾ at saadanne vil stemme med den Vækkelsestid, man nu var inde i, og at det kunde haabes, de vilde blive et væsentligt Led i en kommende Kirkeforfatning. Deres Opgave maatte ellers være at danne et Mellemlid mellem Gejstlighed og Lægfolk, men iøvrigt overlodes deres Virksomhed til den frie Udvikling. Dog pegedes der på, at de kunde være Præsterne til Støtte i deres Gerning og eventuelt deltage i deres Sjælesorg og i Kirketugt, idet de med Formaninger og Paamindelser søgte at bringe de vanartede paa andre Tanker, og, om det ikke hjalp, da sammen med Præsterne overveje deres Udelukkelse fra Nadveren, ja, endog maaske af Kirkens Samfund. Ligeledes maatte de have Lov til at fremkomme med Betragtninger og Erklæringer om kirkelige Anliggender og til

at stille Forslag f. Eks. om Indførelse af ny Salmebog, ændret Gudstjenestetid, Efteraarskonfirmation o.s.v. Valgmaaden overlodes til lokal Afgørelse, om der skulde være fri Afstemning eller Præsterne — i alt Fald første Gang — udpege Medlemmerne, eller man vilde gaa en Mellemsvej. Biskopperne skulde approbere Valgene. Endvidere henvistes der til, at alt dette egentlig ikke var noget nyt, men sluttede sig historisk til den gamle, af Christian IV oprettede Medhjælperinstitution, der ogsaa havde til Opgave at hjælpe til med Kirketugten, men som aldrig fik nogen Betydning, selv om den adskillige Steder paa Papiret vedblev at bestaa til langt ind i det 19. Aarhundrede.³⁾

Den ministerielle Henvendelse fik en venlig Modtagelse blandt Præsterne, for saa vidt som de fleste anerkendte dens gode Hensigt at vække og styrke det aandelige Liv i Sogne, og mange af dem søgte da ogsaa ivrigt at føre Cirkulærets Tanker ud i Virkeligheden. — Men der var mindst lige saa mange, som frygtede for, at dette ikke lod sig gøre som Følge af Befolkningens Umodenhed, og som derfor enten straks henlagde det eller efter at have sondret Stemningen i deres Menigheder opgav at arbejde videre med det. — Nogle var der ogsaa, som var absolutte Modstandere af det, enten fordi de havde principielle Indvendinger mod dets Indhold, eller fordi de syntes, det røkkede ved det gamle patriarkalske Forhold mellem Præst og Menighed, og derfor meget vilde have sig frabedt, at andre nu skulde kunde komme og blande sig i deres kirkelige Regimente. Til de sidste hørte f. Eks. Pastor Christiansen i Skarrild, der tilskrev sin Provst, at man i hans Sogne var enig i ikke at oprette Menighedsraad, „da jeg med mine brave Sogneforstandere nok endnu som forhen kan drage Omsorg for, at baade den kirkelige og verdslige Orden bliver iagttaget, hvilket herved tilkendegives!“ (d. 22. febr. 1857.⁴⁾

Nedenfor skal der nu paa Grundlag af de i Bispearkivet henliggende Præsteindberetninger berettes om, hvorledes Cirkulæret, som varmt anbefaledes af Biskop Daugaard i

Ribe, blev modtaget i Ringkøbing Amt. Som Regel hører vi kun om de Pastorater, hvor Menighedsraad blev oprettet, idet Præsterne, hvor det ikke skete, mundtligt kan have meddelt deres foresatte dette, eller de har — hvad jo ogsaa var rigtigt — betragtet den ministerielle Opfordring som en blot privat Henstilling, og derfor ment sig berettiget til ikke at svare paa den.

Søndre Provsti (N. Horne, Bølling og Hind Herreder)⁵. Mens det vistnok ellers har været almindeligt, at Provsterne, naar de samledes med deres Præster til Drøftelse af Cirkulæret, da har omtalt det i pæne Ord, selv om de ikke troede det gennemførligt, tog Provst Jungersen, Dejbjerg, paa et Konvent i Ringkøbing d. 10. Decbr. 1856 afgjort Afstand fra det, ligesom han i Forvejen havde sendt Biskoppens Anbefaling ud til Præsterne uden nogen egentlig Følgeskrivelse, da han ikke vilde paavirke hverken i den ene eller anden Retning. Hans af grundtvigske Tanker paavirkede Standpunkt var, at alt aandeligt Liv i Menighederne maatte komme indefra, ikke gennem en Institution, thi saa blev det Form uden Indhold, og at den Støtte, en Præst kunde faa fra levende Kristnes Side, bedst gaves i Frihed og Kærlighed uden offentlige Valg, Arbejdsplaner og Indberetninger, der let blev til en tom Skematiseren, Ejheller troede han, Menighedsraadene kunde danne Grundlag for en Kirkeforfatning, som han ogsaa var Modstander af, da den blot vilde føre til et Flertalsregimente til Skade for de kristelige Minoriteter. Statsmagtens Indgriben i det kirkelige havde ofte vist sig at have uheldige Følger.

Disse Grundbetragtninger, som Jungersen fremsatte paa Konventet, vandt Tilslutning hos de fleste af Provstiets Præster, om end nogle, mest yngre, hverken frygtede udnævnte Menighedsraad eller Statens Indgriben, som ikke altid behøvede at være af det onde. Derimod blev hans Optræden meget unaadigt optaget af Biskop Daugaard, der baade bebrejdede ham en uheldig Vending — Jungersen havde sagt „det af Biskoppen meget anbefalede Cirkulære“ — og at han

havde modarbejdet baade ham og Ministeriet. Menighedsraadene vilde sikkert blive til Velsignelse, bl. a. i Kampen mod Sekterne, og en kirkelig Forfatning var et ofte tidligere udtalt Ønske, som Jungersen selv ved sidste Landemode havde været stemt for.⁶⁾

Jungersen svarede herpaa med en ydmyg Afbigt for sit uheldige Udtryk, og han forsikrede, at han nærede baade Højagtelse og Hengivenhed for sin Biskop, saa det smertede ham, om han havde paadraget sig hans Uvilje. Som Bod tilbød han at lade Biskoppens Reprimande cirkulere blandt Præsterne uden nogen Kommentar, ja, at nedlægge sit Provsteembede, paa den Betingelse ganske vist, at han maatte have Lov til at forsvare sig offentligt, thi hvad Sagen angik, stod han fast, og han kunde ikke indrømme at have været ulydig mod sin foresatte ved at deltage i Forhandling om en Sag, der jo kun var henstillet til Overvejelse. Det var sandt, at han havde stemt for en Kirkeforfatning, men det var under andre Forudsætninger; nu frygtede han for dens Følger og for, at en forhastet Indførelse af den ved fortravlede Præster let kunde føre den ind paa et forkert Spor.

Det viste sig, at det var Provsten, der bedømte Menighedernes aandelige Standpunkt rigtigst, thi det var kun meget faa Steder i de tre Herreder, hvor man ønskede at benytte sig af Cirkulærets Tilbud, ja, det blev endog i Almindelighed mødt med aabenlys Uvilje; kun i N. Omme og Holmslands Pastorater opnaaedes der Resultater.

Fra det første Sted indberettede Pastor Bjerrum (d. 7. Sept. 1857), at der baade i Hovedsognet og Annekset (Brejninge) var oprettet Raad, hvert bestaaende af en Lærer og fire Gaardmænd, og at man, hvad Planen angik, vilde holde sig til Cirkulærets Anvisninger, fremme Sædelighed og Kirkelighed og modarbejde eventuelle Sektdannelser. Man havde allerede énstemmigt vedtaget at benytte den ny Salmebog (Roskilde Konvents) og vilde indføre Efteraarskonfirmation.

Paa Holmsland laa Sagen lidt tungere, da Befolkningen efter Pastor Seidelins Skøn stod helt fremmed overfor den. Men der var heller ingen egentlig Opposition, saa da Præsten ved nogle Møder og fra Prædikestolen havde anbefalet og forklaret den, idet han bl. a. pegede paa den Ret, der her tilbødes Menighederne, blev alt ordnet til hans Tilfredshed. Valgt blev derefter til Raadene 4 fra det ene og 2 fra det andet Sogn af de 12 og 6 Mand, som Seidelin foreslog. Man vilde samles 4 Gange aarlig og føre Protokol over Møderne. (Indb. d. 27. Febr. 1857).

Derimod glippede det ganske for Pastor Møller i Torsted, der mødte saa megen Uvilje mod Cirkulæret, at han ikke turde sætte noget i Scene (d. 20. Dec. 1856). I S. og N. Bork vilde man heller ikke vide af Menighedsraad at sige, de bragte kun Ufred og var ingen Nytte til; desuden var de ikke paabudt ved Lov. I andre Sogne mødte de ogsaa Modstand, saa man maatte i alt Fald vente og se, hvad der skete andetsteds. Pastor Jørgensen var egentlig af samme Mening, thi da Oprettelsen af Menighedsraadene var frivillig, vilde det stride mod Aanden i Cirkulæret, om man, som Forholdene var, fik dem indført nu. Man maatte oppebie andre Tider (d. 2. Jan. 1857).

Nordre Provsti (Skodborg, Vandfuld og Ulfborg Herreder.⁷) Heller ikke her var Høsten stor, og man forstaa af en Skrivelse fra Provst Krarup i Hygom (d. 3. Marts 1857), at et Præstekonvent havde været temmelig forbeholden overfor Menighedsraadene, idet der baade herskede Tvivl om deres Hensigtsmæssighed og om Befolkningens Interesse for og Trang til dem. Let vilde det heller ikke være at finde de rette Medlemmer, og man maatte i det hele, om noget skulde opnaas, gaa frem med megen Varsomhed.

I Vinding-Vind blev af flere af Pastor Blicher foreslaede til Menighedsraadsmedlemmer valgt henholdsvis en Lærer og en Gaardmand plus en Gaardmand, hvad Præsten var vel tilfreds med. Man vilde følge Cirkulærets Anvisninger og som en særlig Opgave søge at faa Folk til at støtte de fatti-

ges Kasse, særlig i Vind, hvor man kun lunkent efterfulgte Skriftens Ord om Barmhertighed. Kassen burde ogsaa have en anden Ledelse (d. 15. Dec. 1856).

Pastor Kaarsberg meldte den 13. Juli 1857, at der efter tidligere afholdt Møde nu var blevet foretaget Valg i Skolen af to Gaardmænd til et Menighedsraad for Nørlem. Nogen Arbejdsplan kunde han ikke foreslaa, den maatte komme af sig selv, men man vilde maaske samles hveranden Maaned; første Gang vilde han pege paa forskellige Problemer, som laa for, f. Eks. Katekisationen, som de unge svigtede. Hvad der ellers er sket, ved man ikke, men Nørlem findes ikke paa den af Biskoppen til Ministeriet indsendte Fortegnelse over Menighedsraad; maaske har de valgte fortrudt deres Kandidatur, og det hele er derefter blevet til ingenting.

I Harboøre-Engbjerg holdt Pastor Møller nogle velbesøgte Møder om Sagen, som han forklarede for Folk, og skønt de efter hans Mening ikke rigtig forstod, hvad det drejede sig om, sluttede de sig dog til hans Forslag om Menighedsraad og valgte af dem, han udpegede, i Harboøre tre Gaardmænd og en Klitopsynsmand, i Engbjerg to Gaardmænd til Medlemmer. I Harboøre stemte 88 Husfædre, men i Engbjerg kun 16. Pastor Møller troede, de vilde blive ham til Hjælp i hans Gerning, fordi de bedre kunde tale med Menigmand end Præsten, „hvis Embede det jo var!“ Derimod mente han, at et Menighedsraads Deltagelse i Kirketugt var en Fremtidsopgave, som først kunde tages op, naar det aandelige Liv havde naaet en højere Udvikling. Man skulde samles 3-4 Gange aarligt (d. 9. Juni 1857).

Pastor Fogh, Tørring-Heldum, havde helst set, at Menighedsraadene var blevet paabudt ved Lov, og han gjorde da heller ikke megen Brug af Frivilligheden i sine Sogne. Efter forudgaaende Tale fra Prædikestolen og Bekendtgørelse valgte han selv dem, han ønskede til Medlemmer, fra Tørring to Gaardmænd og en Husmand og fra Heldum en Lærer og en Husmand, og der var ingen, som protesterede der-

imod. Ligeledes udformede han uden særlig Hensyntagen til dem det Arbejdsprogram, der skulde følges, og som de erklærede sig indforstået med. Man forpligtede sig til at henvende sig til Gaardmændene om at holde deres Tyende til Kirkegang ialt Fald hver anden Søndag, hvad heller ikke Husbonden maatte forsømme for Eksemplets Skyld, ligesom man vilde henlede Opmærksomheden paa, at Nadverens rette Brug var afhængig heraf. Folk burde ogsaa formanest til at overvære Barsedaaen, da det gav Anledning til at overveje, om man selv havde overholdt sin Daabs Løfter, og til at tænke paa, at den er et stedsevarende Middel til Dyds og Gudfrygtigheds Befordring, som der staar i Balles Lærebog S. 106 — hvilket maaske kan være blevet overset (d. 25. Juni 1857).

Østre Provsti (Hjerm, Ginding og Hammerum Herreder).⁹⁾ Her indbød Hardsyssels Konvent Provstiets Præster til et Forhandlingsmøde om Sagen paa Holstebro Raadhus d. 10. Decbr. 1856, dog uden at særlig stor Tilslutning opnaaedes.⁹⁾ I Almindelighed saa de forsamlede med Velvilje paa Menighedsraadene, omend en enkelt ytrede Frygt for, at de vilde indskrænke Gejstlighedens Indflydelse, men om deres Opgaver herskede der adskillig Uklarhed. Det gjaldt især Spørgsmaalet om Medlemmernes Deltagelse i Kirketugt og Sjælesorg, som man var noget betænkelig ved, ligesom der var forskellig Opfattelse af, hvem der burde have Valgret, herunder om denne kunde udstrækkes til Tyendet — det kunde maaske føre til, at det visse Steder kom i Flertal! Spørgsmaalet var saa, hvordan Menighederne vilde stille sig. Der findes ingen Indberetning i Bisparkivet om, hvordan det gik i Holstebro-Maabjerg, men af Biskoppens Opgørelse til Kulturministeriet ses, at der er blevet oprettet Menighedsraad disse Steder. — Det samme gælder Rind-Herning. — I Mejrup lykkedes det Pastor Fog ved et talrigt besøgt Møde at overbevise de forsamlede om, at et Raad kunde være en Præst til stor Hjælp, især naar han som her boede i Holstebro, hvorefter han med deres Tilslutning udpegede tre Hus-

fædre til det. Nogen særlig Plan kunde han ikke straks fremlægge, men han tænkte, skrev han, at drøfte de aandelige Forhold i Menigheden med dem, og han mente, man skulde have Opsyn med Kirkegaardens og Kirkebygningens Tilstand (d. 14. Marts 1857).

Heller ikke i Naur og Sir blev der Vanskeligheder, saa man valgte de Mænd, Pastor Groth foreslog, en Møller og en Gaardmand plus 2 Gaardmænd. Egentlig var, mente Præsten, et Menighedsraad overflødigt, da der var god Kirkegang og Ærbødighed for Kristendommen, om end ikke noget særligt aandeligt Liv, men det kunde maaske faa Betydning i Fremtiden. Nogen egentlig Arbejdsplan havde han ikke, men han og to af Medlemmerne sad i Bestyrelsen for Fattiggassen (d. 22. Jan. 1857).

Menigheden i Vejrum godkendte ligeledes de to Gaardmænd, Pastor Lind ønskede valgt, og med hvem han vilde samles, naar det var nødvendigt, til Samtaler om kristelige Spørgsmaal, saa Medlemmerne efterhaanden kunde blive en kristen Kerne i Befolkningen. Man vilde ellers følge Halls Vejledning, og man havde allerede overtaget Ledelsen af Fattiggassen. Raadet skulde være selvsupplerende (udateret).

Ogsaa Pastor Tram, Ølby, fik sine Menigheders Tilslutning til de to Mænd fra hvert af Pastoratets tre Sogne, som han ønskede valgt ind i Menighedsraadet. Man vilde følge Cirkulærets Anvisninger, og det var hans Haab, at denne Institution maatte faa Betydning med Hensyn til Kirkens fremtidige Forfatning.

Paa samme Maade gik det til i Hjerm-Ginding, hvor Pastor Tranberg fra Prædikestolen nævnte Navnene paa de to, han mente bedst egnede, og da ingen protesterede, ansaa han dem for valgt. Man vilde modarbejde Sekter og Mormoner og iøvrigt følge Cirkulæret (d. 21. Marts og 10. April 1857).

Derimod gik Pastor Møller i Borbjerg forsigtigere frem, idet han med sine Sognebørns Billigelse fik to Mænd til privat at mødes med sig i Præstegaarden til Samtaler om forskellige Ting, der var af Betydning, hvis der senere skulde

oprettes et Raad (d. 4. April 1857). Det blev der, idet der fra 1858 findes en Indberetning, der oplyser, at man har forhandlet om de kirkelige Partier, Kirkeforfatningen og Sekterne, og at Medlemmerne har været meget interesserede. Præsten mener ogsaa, det skyldes dem, at Mormonerne er forsvundet fra Sognet, og han oplyser, at man tænker paa en Forskønnelse af Kirkegaarden (d. 11. April 1858). Om Menighedsraadets Sammensætning høres der intet.

Provst Bøtcher i Sevel havde ved et Møde i Skolen søgt at vise, hvor stor en Velsignelse et Menighedsraad, der blev mødt med Tillid og bestod af de rette Mænd, kunde være for Sognet, men mødte ikke den Tilslutning, han havde ventet, idet kun et Par Mænd støttede ham; en tredie sagde, at et saadant Raad var unyttigt, og de øvrige forsamlede forholdt sig tavse. Bøtcher mente dog, der var nogen Stemning for hans Forslag, men da mange var fraværende, vilde han vente 14 Dage med at træffe nogen Afgørelse. Han forstod nok, at der var en ikke ubetydelig Modstand mod ham og mod Sagen, men paa den anden Side mente han ikke, man havde Lov til at forhindre ham og hans Meningsfæller i at oprette et Raad; han troede heller ikke, at nogen havde noget personligt mod de Mænd (to Gaardmænd, en Boelsmand og en Smed, som han var kommet overens med sine Venner om, og som ingen havde protesteret imod (d. 1. April og 15. April 1857).

I Sahl, Estvad og Ryde var der ingen Interesse for Menighedsraad, saa der blev intet oprettet; formentlig har den heller ikke været stor i Haderup, hvorfra Pastor Restrup d. 8. Januar 1857 melder, at han har „etableret“ et paa tre Medlemmer, hvad Menigheden har bekræftet. Det synes, som det er ham, der har ordnet det hele før sin Afrejse fra Sognet uden Medvirkning af andre.

Pastor Boesen, Aulum, mente efter baade offentligt og privat at have ført Sagen frem, at den maaske nok kunde føres ud i Livet, men af Frygt for at faa uskikkede valgt, foreslog han fra Prædikestolen dem, han ansaa for de bedste,

idet han nævnte et større Tal end nødvendigt, saa der var nogle at slaa af paa. Paa den Maade kom de to Raad til at bestaa af fire Gaardmænd for Aulum og en Gaardmand og en Husmand for Hodsagers Vedkommende. Meningen var saa at samles mindst 4 Gange aarlig til Forhandling i Cirku-lærets Aand, værne om Helligdagens rette Brug, Gudstjene-stens Værdighed og de unges Deltagelse i den og i Katekisa-tionen, men modarbejde aabenlys Forargelse, ulovlige Kroer og Spillehuse, især dem i Nærheden af Kirkerne, del-tage med Varsomhed i Kirketugten samt besøge syge og be-kymrede. Disse Møder skulde for saa vidt være offentlige, saa ogsaa andre kunde faa Lov at overvære dem, hvis ingen af Medlemmerne havde noget derimod. Forhandlingerne skulde indføres i en Protokol (d. 27. Febr. og 6. Marts 1857).

I Ørre-Sinding var der, skrev Pastor Pontoppidan, kun een Mening om Menighedsraadene, nemlig at de vilde være til Velsignelse, saa det gik dér let med at faa dem sammensat af to Gaardmænd og en Sognefoged det ene og to Gaard-mænd det andet Sted (d. 30. Jan. 1857). Ligesaa i Vildbjerg-Timring-Nøvling,¹⁰⁾ hvor der paa 5 Aar valgtes to fra hvert Sogn, to Gaardmænd plus en Gaardmand og en Forpagter (Lawetz, Møltrup) plus to Gaardmænd (Pastor Langhoff d. 2. Marts 1857). I Gjellerup-Sunds „etablerede“ Pastor Aa-gaard uden Indsigelse Menighedsraad med to Gaardmænd og to Husmænd; han haabede ved dem at kunne styrke det kristelige Liv paa Eggen og paatale, hvad der stred derimod (d. 4. Februar 1857).

„Paa Grund af Sognets Lidenhed“ mente Pastor Henriksen ogsaa, at to Medlemmer var nok i Bording, og baade dette og at det alene burde tages blandt de gudeligt vakte, blev godkendt ved et Menighedsmøde. Fattiggassens Ledelse blev hurtigt overdraget til Raadet, hvis Arbejdsformer iøvrigt, skrev Præsten, maatte afhænge af Omstændighederne (d. 6. Januar 1857). Heller ikke i Ikast blev der valgt mere end to, begge Gaardmænd, der skulde samles med Pastor Blicher 4 Gange aarligt; havde Menigheden da en eller anden Sag, den

ønskede til Behandling, kunde den henvende sig til dem derom, og de vilde saa efter eventuel Konference med højere Vedkommende tage Stilling til det forelagte Spørgsmaal (d. 4. Marts 1857).

„Var jeg straks begyndt at arbejde for Sagen, vilde det utvivlsomt være gaaet som andre Steder, at Menigheden havde frabedt sig den,“ skrev Pastor Teilmann, S. Felding. Men nu indskrænkede han sig til af og til at tale med Folk om den, og derved fik han dem lidt efter lidt omstemt, saa det endte med, at han fik de Menighedsraadsmedlemmer, han ønskede, valgt, i Hovedsognet en Gaardmand og en Husmand, der tidligere havde været Lærere, i Annekset Assing to Gaardmænd, begge forhenværende Sogneforstandere, den ene Formand for Fattigkassen, samt Kirkeværgen (d. 9. Marts 1857).

Afgjort Modstand mødte Pastor Blume, Snejbjerg-Tjørring, hos Flertallet af sine Sognebørn, da han fremlagde sine Planer om Menighedsraad for dem; ikke mindst Vækkelsesfolkene gik stærkt imod, antagelig her som andre Steder, fordi de mente, at den skarpe Kirketugt, de krævede, ikke vilde blive gennemført. Da imidlertid alle Modforestillinger fra Præstens Side var forgæves, og man erklærede ikke at ville døltage i nogen Afstemning, besluttede Blume at negligere Oppositionen og tage Sagen i sin egen Haand, idet han støttet paa et Mindretal alligevel bekendtgjorde Afholdelse af Valg. Hans Meningsfæller overlod dette til ham, og han udpegede da tre Gaardmænd og en Husmand i Snejbjerg samt en Gaardmand og en Husmand i Tjørring til Medlemmer, idet han tog Hensyn baade til de vakte og de ikke vakte, men dermed var Sagen ikke endt, idet nogle og fyrrer Mænd skriftligt tilstillede ham en skarp Protest mod hans Handlemaade, som, erklærede de, han vist selv maatte kunne indse, ikke vilde faa glædelige Følger for ham i Fremtiden. Et Menighedsraad vilde skabe Uro i Menigheden, og de bebudede en Klage indsendt over hans Optræden, hvis han ansaa den af ham trufne Afgørelse for endelig. Blume tog

dog intet Hensyn til Protesten, da han hverken mente, Cirkulæret forbød ham at vælge Medhjælper eller troede, en Splittelse i Menigheden vilde vare ret længe, saa han samlede Medlemmerne hos sig i Præstegaarden og enedes med dem om at melde Biskoppen, at de vilde tage Cirkulæret til Rettesnor for deres Arbejde, selv om man endnu ikke kunde fremlægge nogen fast Plan, men man vilde bl. a. søge at tilskynde Ungdommen til flittig Kirkegang og Deltagelse i Katekisation (d. 4. April og 6. April 1857). Trods deres unægtelig noget ejendommelige Oprettelsesmaade blev Menighedsraadene approberet af Biskoppen.

Af Ringkøbing Amts 62 Pastorater blev der kun oprettet og approberet frivillige Menighedsraad i 20, et langt fra imponerende Tal, der imidlertid ikke kunde ventes større, naar man ser hen til den Uvilje, der mødte dem de allerfleste Steder, og som ogsaa lejlighedsvis spores i Indberetningen fra de Sogne, hvor de blev dannet. Nogen Begejstring for dem har der utvivlsomt aldrig været, og hvis en Præst melder om en énstemmig Tilslutning, turde det skyldes en fuldstændig Misforstaaelse af Situationen, idet han har ment, at enkeltes Ja var det samme som alles. At Præsterne i Reglen selv udpegede de Medlemmer, de ønskede valgt, vidner jo heller ikke om nogen synderlig Tillid til deres Sognebørns Interesse for Sagen.

Det er imidlertid ikke vanskeligt at give en Forklaring paa denne almindelige Uvilje. Den skyldtes en svækket sognekirkelig Sans, som Myndighederne selv havde fremkaldt ved efterhaanden at berøve de brede Lag enhver Indflydelse paa Administrationen. I Tiden efter Reformationen var det anderledes, thi da havde Menighederne i Almindelighed Ret til selv at kaare deres Præster, ligesom de, saa længe Tienden blev anvendt efter sin Bestemmelse, kunde være ret sikre paa, at den gik til at holde deres Kirker i forsvarlig Stand. Men ved Enevældens Indførelse gled Præstevalget helt over til Kongen og de Herremænd, der havde Patronatsret, og Kirkerne blev, fordi Riget fattedes Penge, i Massevis solgt til

Proprietærer, der lod dem forfalde, fordi de betragtede Tien- den som en privat Indtægt og glemte, at der med den fulgte Forpligtelser. Til Almuen var der ingen, der tog Hensyn, og det var derfor ikke underligt, at dens Interesse for det, den nu intet Ansvar havde for, efterhaanden svækkedes, og at den tilsidst kom til at mene, at saadan som Forholdene var blevet, skulde de jo ogsaa nok være. Derfor saa den med Mistro paa det ministerielle Cirkulære, der forekom den at være noget uvant og farligt, som man helst burde holde sig fra — man vidste, hvordan man havde det, men ikke hvad det nye kunde føre med sig.

Paa samme Maade syntes det Folk højst mærkeligt, at de nu skulde til at hjælpe Præsten i det kirkelige Arbejde, som han hidtil havde bestridt alene, og især var der en dybt- gaaende Uvilje mod, at nogle af deres Bysbørn som en Slags Embedsmænd i Kirketugtens Navn eventuelt skulde kunne blande sig i deres Privatliv. Det var vistnok navnlig her, Skoen trykkede, og man tør roligt gaa ud fra, at Menigheds- raadenes Medlemmer overalt selv har været meget betænke- lige ved dette Hverv, ligesom man har Grund til at tro, at det var det, der bevirkede, at saa mange kviede sig ved at lade sig vælge.

Men naar den almindelige Stemning var saadan, og de oprettede Menighedsraad kun skyldtes Beboernes venlige Eftergivenhed overfor Præsten deres Tilblivelse, vil man for- staa, at der ikke kunde ventes meget af dem. Det var da og- saa Præsterne, der helt prægede dem, der kom i Funktion, og naar det undertiden i Arbejdsprogrammerne — i Reglen for- kortede Gengivelser af Cirkulærets Indhold med eventuelle Allusioner til de lokale Forhold — hedder, at „vi“ vil gøre dette og hint, er det klart, at det alene er ham, der taler. Menighedsraad af denne Art kunde ikke vente nogen lang Levetid — hvad de heller ikke fik.

Hertil bidrog ogsaa, at de faktisk intet havde at bestille. Nogen virkelig Myndighed over noget som helst havde de ikke, saa naar de — med Øvrighedens Sanktion — havde

ordnet de Smaating, Cirkulæret gav Anvisning paa, var der egentlig ikke mere for dem at gøre, fordi der ikke var givet dem bestemte sognekirkelige Opgaver at varetage, og Følgen maatte da naturnødvendigt blive, at man intet havde at samles om, saa Møderne efterhaanden ganske stille ebbede ud.

Noget bestemt om, hvornaar det skete, kan ikke siges, men visse Fingerpeg kan man ogsaa hente i Biskop Daugaards til 1859 foreliggende Visitatsoptegnelser fra Ringkøbing Amt, som han besøgte 1858 og 1859, thi Menighedsraad bliver kun omtalt i Hjerm, Naur, Vejrum og S. Felding, men ikke i Holstebro, Mejrup, Ølby, Aulum, Ørre, Vildbjerg, Snejbjerg, Bording, Ikast, Gjellerup, Holmsland og N. Omme, hvilket maa betyde, at de i de sidstnævnte Sogne allerede er gaaet ind, maaske oven i Købet uden at have været i Funktion. 1860'erne har formentlig ellers været de egentlige Forfaldsaaer, saadan som det var Tilfældet i den øvrige Del af Landet, selv om det naturligvis ikke er udelukket, at de et og andet Sted kan have bestaaet længere paa Papiret — paa lignende Maade som tidligere Medhjælperinstitutionerne.

Den almindelige Udvikling kan maaske tildels afspejle sig i, hvad der synes sket paa Holmsland. Herfra udsendte Pastor Seidelin d. 22. Marts 1858 gennem Provsten en Indberetning om, hvad Menighedsraadene hidtil havde udrettet, og udtaler derunder sin Glæde over deres Nidkærhed og Selvstændighed. De uddeler Ny Testamenter, forhandler om Efteraarskonfirmation og Katekisation, undersøger Mulighederne for Bygning af en Kirke for de fjernest boende, har faaet den gamle Skik med en Bordsalme ved Gilderne genindført og givet Stødet til, at man i Nysogn har lært Melodierne til Messesvarene; i Gammelsogn kendte man dem. Efter dette synes man at staa overfor et Par virkelystne og arbejdende Menighedsraad, hvad ogsaa Provst Jungersen i en Følgeskrivelse anerkender, men det underlige er saa, som ovenfor anført, at Biskoppen, der var en varm Ven af det Hallske Cirkulære, ikke nævner dem ved sin Visitats i 1859.

Det kan umuligt skyldes en Forglemmelse, saa Grunden er sikkert den, at de ikke har svaret til Præstens højstemte Skildring, der mere har været en Frugt af hans Forhaabninger end i Overensstemmelse med de virkelige Forhold. Det er ham selv, der har været den drivende Kraft i alt, hvad der foretoges, og som har sat Medlemmerne i Arbejde — men saa har han spændt Buen saa højt, at den er bristet (jævnfør hans Indberetning 1857, at Folk ikke har videre Forstaaelse af Sagen), og Menighedsraadene har indstillet deres Virksomhed. —

Det Hallske Cirkulære var vel ment, men lidet gennemtænkt, fordi det paa den ene Side gik ud paa, at Befolkningen var i Besiddelse af en Udvikling, den ikke havde, og paa den anden alligevel ikke turde lægge nogen virkelig Myndighed i dens Haand. Det var, som det vil ses af det foranførte, kun en Del Præster, der gik ind for det, mens Menigmand i gunstigste Tilfælde stillede sig passivt overfor det; selv de vakte Kredse vendte sig i Reglen mod det, Forsamlingsfolkene fordi de mistvivlede om Effektiviteten af den Kirketugt, det antydede, og Grundtvigianerne fordi de baade frygtede for en Kirkeforfatning og Flertalsregimente i kirkelige Anliggender. Paa Baggrund af alt dette var Cirkulærets Skæbne paa Forhaand afgjort; det fik ingen Betydning, og den kirkelige Oplivelse, Hall havde ventet af det, udeblev ganske.

Først I. C. Christensens Menighedsraadslov af 1903 greb Tingene an paa den rigtige Maade ved at henlægge bestemte Opgaver til Menighederne og dermed give dem Pligter og Rettigheder, som de ikke før havde, og da nu samtidig Befolkningen i den mellemliggende Tid var blevet en anden, langt mere oplyst og aandelig moden end for 50 Aar siden, var Betingelserne til Stede for, at den baade blev vel modtaget og benyttet paa rette Maade. Alle ved, at dette ogsaa er blevet Tilfældet, og der kan ingen Tvivl herske om dens Betydning for Udviklingen af den sognekirkelige Interesse overalt i Landet.

- 1) Glædemærk: Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danmark, S. 310 ff og 362 ff.
- 2) Gejstlige Love og Ekspeditioner vedr. Kirke- og Skolevæsenet, S. 259 ff.
- 3) H. F. Rørdam: D. Kirkelove III, S. 142 ff, Kirkehistoriske Samlinger, VI-5-444 ff.
- 4) Ribe Bispearkiv: Indk. Breve fra Ringkøbing Amts østre Provsti, 1857 (Landsarkivet, Viborg).
- 5) Indk. Breve fra Ringkøbing Amts søndre Provsti, 1857.
- 6) Ribe Bispearkiv: Kopibog 15. jan. 1857 (Landsarkivet).
- 7) Ribe Bispearkiv: Indk. Breve fra Ringk. Amts nordre Provsti, 1857.
- 8) do. fra østre Provsti, 1857.
- 9) Hardsyssel Aarbog 1949, S. 11 f.
- 10) Timring blev 1900 et selvstændigt Pastorat.

PROVSTEVISITATSER FRA ULFBORG HERRED 1766

Af Georg Hansen.

Efterfølgende Visitatsberetninger fra Provst Kynde i Holstebro findes i Ribe Bispearkiv under Miscellanea ad. Reg. 7 Capsa 63, Pakkerne 43-46. Disse Pakker indeholder en Række fortrinlige Provstevisitatser fra forskellige Dele af Ribe Stift fra Midten af det 18. Aarhundrede. De er saa meget mere værdifulde som Visitatser fra dette Tidsrum er sjældne, dertil er de interessant Læsestof og giver gode Oplysninger. Her meddeles de fyldigste fra Ulvborg Herred, de er fra 1766. Fra et Par foregaaende og nogle senere Aar er der ogsaa bevarer Visitatser fra dette Herred, men mindre fuldstændige. De giver et Billede ganske overensstemmende med det, der her fremtræder. Ved Udgivelsen har jeg ikke fulgt det 18. Aarhundredes inkonsekvente Skrivemaade.

Visitatsliste for Ulvborg Herred Ao 1766.

Ao 1766 d. 17. Aug. om Formiddagen visiterede jeg i Vind Kirke, hvor de unge, nogle få undtagne, svarede kun maadeligt. Skoleholderen Christen Stephanssøn Trekkeris, som er et ungt Menneske, blev formanet til Flittighed under Bøn og Guds Ords Betragtning. Sognemændene havde intet at klage over Præsten, men gav ham et godt Lov. Kirken blev synet, saaledes som Synet viser Nr. 5. I Omgangsskolen havde været sidste Vinter 23 Børn.

Samme Dags Eftermiddag visiterede jeg i Vinding Kirke, hvor en Del af Konfirmatis svarede nogenledes, de øvrige kun maadelig, hvilket blev undskyldt med Sommertiden. Det var endnu lige nær med Omgangsskoleholderen i Sognet. Jeg befalede Degnen¹⁾ efter Skolefundatsen at fremstille en

bekvem Person dertil, Præsten og Medhjælperne at give Anvisning paa, hvad Steder samme Person skulde holde Skole og have Kost og Sognemændene efter Skolefundatsen at betale ugentlig Skoleløn etc. til hans Underholdning og Belønning. Jeg har og siden hørt, at det er kommen i Skik til denne Vinter²⁾. Præsten³⁾ klagede ellers over, at Degnen havde rejst bort ham uafvidende, hvilket blev ham forbudet at gøre efterdags.

Kirken var i god Stand, som Synet Nr. 3 viser. Skolehuset ogsaa forsvarligt. Misbrug deraf, som Synet Nr. 4 viser, blev Degnen forbudt. Sognemændene sagde, at de havde ingen Klagemaal over Præsten; thi dette, at han var tunghørende, var Guds Gerning. I Vinding Degneskole havde kun været 7 Børn. 6 af de fra Vajsenhuset allernaadigst henlagte Katekismusforklaringer⁶⁾ blev Sognepræsten Hr. Dorcheus leveret til Uddeling iblandt fattige Børn i begge Sogne.

Ao 1766 d. 19. Aug. visiterede jeg i Felding og Tviis Menigheder, dog skete Visitatsen alene i Feldinge Kirke, fordi at Tviis Kirke stod under Reparation. Formedelst Høstens Sendrægtighed var faa forsamlede, dog var de tilstedeværende ret bevægelige ved, hvad som blev talt. Ungdommen svarede nogenledes vel. Præst og Menighed havde ingen Klagemaal. Synet blev forfattet over Kirkerne og Skolehuset, som følger under Nr. 1 og 2. I Felding Degneskole havde været 8 Børn og i Tviis Omgangsskole 30 Børn. Til disse 2 Menigheder blev Sognepræsten Hr. Knudsen⁴⁾ 6 Katekismusforklaringer leveret.

D. 21. August visiterede jeg i Idom Kirke, hvor en stor Del Ungdom var forsamlet, som og svarede meget godt. Ingen Klagemaal var der imellem Præst, Degn og Sognefolk uden aleneste, at Præsten⁵⁾ meldte lidet om nogle faa, som lod deres Børn forsømme Skolen, hvilke blev formanede og underrettede om, at de efter Skoleforordningen kunde afholdes fra Nadverens Sakramente, om de fremturede derudi.²¹⁾ Syner blev taget over Kirken og Skolehuset, som ses under

Nr. 6 og 3 Katekismusforklaringer⁶⁾ blev Sognepræsten Hr. Erichsen leveret til Uddeling iblandt fattige.

D. 27. August Formiddag visiterede jeg i Raasted Kirke, hvor faa var forsamlede, som dog svarede vel. Ingen Klagemaal var der. Syn blev taget over Kirken, som ses Nr. 8. Jens Toft havde i Vestersognet været Omgangsskoleholder og haft 11 Børn sidste Vinter, Christoffer Nielsen for Mellesognet haft 13 Børn og Chresten Stephansøn i gl. Raasted for Østersognet haft 11 Børn.

Samme Dag om Eftermiddagen visiterede jeg i Ulvborg Kirke, hvor en hel Hob var forsamlet, af unge og gamle. Ungdommen svarede smukt. Ingen Klagemaal var her, og Syn blev taget over Kirken, Skolen og Begravelsen, som ses Nr. 7. 5 Forklaringer blev Sognepræsten Hr. Schou⁷⁾ leveret til Uddeling i begge Sogne. Udi Ulvborg Skole havde været 43 Børn og i Sønderkjærs Skole 14 Børn.

Ao 1766 d. 24. August Dom. 13 p. Trinit.²²⁾ visiterede jeg i Staby, hvor Sognepræsten Hr. Vindelin⁸⁾ prædikede ganske opbyggeligt, hans Ungdom svarede og godt. Ingen Klagemaal var der over Præsten, Degnen⁹⁾ eller Menigheden. Syn blev taget over Kirken, som ses under Nr. 9 og Degnen formanet til at reparere sin Degnebolig og holde den i god Stand, hvilket han og lovede.²⁰⁾ 3 Forklaringer blev her leveret til Uddeling. I Degneskolen havde været 20 Børn. I Omgangsskolen 29 Børn.

D. 25. August Formiddag visiterede jeg i Nissum, hvor Ungdommen svarede nogenledes. I Henseende til Skoleholdet i Nissum blev talt om, at siden Sognet var adspredt, kunde Skoleholderen bekvemmest være 6 Uger om Vinteren i Østersognet, 6 Uger i Fjand og 12 Uger i Skolehuset, Fjandboerne havde haft ham 8 Uger sidste Vinter, som blev dem disputeret af de øvrige i Sognet, da Østersognet havde lige saa langt til Skolen som Fjand. Dette var nu moxen aftalt i Mindelighed; men i det samme gik Fjandboerne bort uden at ville høre nogen endelig Aftale, hvorudover ingen anden Slutning kunde gøres, end at det skulde blive lige

efter Fundatsen, nemlig at Skoleholderen skulde holde Skole i Skolehuset, men indfinde sig i Fjand eller Sønderklit en Gang om Ugen.

Kirken og Skolehuset blev synet, saaledes som Synene Nr. 11 og 12 udviser. I Nissum Skole havde Skoleholderen Søren Jensen¹⁰⁾ haft 42 Børn og desuden i Fjand 21 Børn.

Samme Dags Eftermiddag visiterede jeg i Husby, hvor Ungdommen svarede bedre end i Nissum. Ingen Klagemaal var her. Degnen¹¹⁾ havde læst for 42 Børn i sin Skole sidste Vinter. Kirke- og Skolesyn blev taget, saaledes som Nr. 10 viser. 5 Forklaringer blev leveret Sognepræsten, Magister Schougaard, til fattige Børn i begge Sogne.

Ao 1766 d. 26. August visiterede jeg i Madum Kirke, hvor hverken Præsten Hr. Brasch¹²⁾ eller Degnen¹³⁾ var til stede, men Skoleholderen forrettede Sagen, da begges Udeblivelse excuseredes med Svaghed. Saare faa af Ungdommen var til Stede, hvilke svarede mig nogenlunde, og især holdt en Mand i Menigheden meget smukt Samtale med mig om Kristendommens Sandheder og svarede mig paa Spørgsmaal. Paa Tilspørgsel om de havde noget at klage over deres Præst, blev der svaret nej; thi han kunde ej gøre noget ved, at han var syg; dette var Herrens Gerning, og han lod imidlertid Embedet forsyne med en anden, naar han ej selv kunde forrette det. Jeg gav min Misfornøjelse til Kende over, at saa faa var til Stede, hvilket undskyldtes med, at de ej endnu havde faaet indhøstet. Kirkesynet blev forfattet, som ses Nr. 13. Christen Lauritsen havde læst for 25 Børn i Madum Omgangsskole sidste Vinter, og ham blev 3 Forklaringer leveret til Uddeling blandt fattige.

Saaledes har jeg da i Herrens Navn fuldført min Visitats i dette Aar, og af vedsatte Kopi — Kirke- og Skolesyn — har jeg under 15 hujus¹⁴⁾ tilsendt vedkommende verificerede Genparter, hvilket hermed tilstaas af.

Holstebro, d. 20. Decbr. 1766.

E. C. Kynde.¹⁵⁾

K O P I

*Syner over Kirkerne og Skolerne i Ulvborg Herred
tagne i min Kirkevisitats udi Aaret 1766*

- Nr. 1. Ao 1766 d. 19. August blev Felding Kirke synet ved underskrevne Sognemænd, og var Kirken baade indvendig og udvendig i fuldkommen Stand, da alle de Mangler, som ved sidste Aars Syn blev observerede, var siden den Tid raadet Bod paa. Hvad Skolehuset var angaaende, saa behøvede Kakkelovnen at omsættes, 4 Fjæle, som havde opløftet sig i Loftet at nedlægges, Mønningen ved Skorstenen at efterses og forbedres, 8 Ruder i Vinduerne at indsættes. At det saaledes har sig i Sandhed tilstaar Bertel Sørensen, Jens Christensen, E. C. Kynde, D. C. Knudsen.⁴⁾
- Nr. 2. Som Tviis Kirke i denne Sommer har staaet under en Hovedreparation og er saa godt som fra Grunden af nyopbygget, men ej endnu ganske færdig eller brugelig, saa skete Visitatsen i Felding Kirke ovenmeldte Dato for Tviis Menighed, og forklarede de tilstedeværende og underskrevne Sognemænd, at de ventede, at Kirken med første skulde komme i brugelig Stand, og var det mestendels allerede forfærdiget Arbejde af den Bonitet, at de gjorde sig forsikrede om, at deres Kirke blev saa god, som den aldrig forhen havde været. At dette er saaledes, tilstaar vi Søren Christiansen, Tviislund, Povel Carsten Smedegaard, Povel Madsen Nyboe, E. C. Kynde, D. C. Knudsen.

- Nr. 3. Ao 1766 d. 17. August blev Vinding Kirke synet i Provstens Visitats ved efterskrevne Mænd, og befandtes hverken indvendig eller udvendig noget derpaa at udsætte til Reparation, saasom Kirken sidst afvigte Aar paa Tag, Mur og Loft var sat i fuldkommen Stand, alene Altertavlen kunde behøve en ringe Hjælp.
Jens Lund, Peder Svendstrup, Thomas Ramsko, E. C. Kynde, P. Dorcheus.
- Nr. 4. Samme Dag blev Skolehuset synet og befandtes alene at behøve nogen Klining indvendig, da Skolen sidst afvigte Aar var sat i Stand. Men som Sognemændene besværede sig over, at Degnens Faar havde Durchmarch gennem Skolen ind i et Kammer, som Skolen var tilbygget, saa blev Degnen af Provsten befalet efterdags at afholde sig fra saadan eller Misbrug af Skolen.
Jens Lund, Peder Svenstrup, Thomas Ramsko, E. Kynde, T. Dorcheus.³⁾
- Nr. 5. Ao 1766 d. 17. August blev Vind Kirke synet i Provstens Visitats og var der ingen Forandring endnu bleven gjort ved Kirken siden sidste Syn, dog blev berettet, at Haandværksfolk var bestilt og ventedes hver Dag til at forfærdige de indvendige Brøstfældigheder, thi udvendig behøvedes intet.
Jens Jacobsen, Knud Troltoft, E. Kynde, T. Dorcheus.
- Nr. 6. Ao 1766 d. 21. August blev Idom Kirke og Skolehus synede i Provstens Visitats, ved underskrevne Sognemænd og befandtes Taarnet paa søndre og vestre Side ligesom i forrige Aar trængende til Reparation. Kirkestættene¹⁸⁾ i lige Maade. Diget om Kirkegaarden behøvede Forbedring af Sognemæn-

dene. Vindeltrappen i Taarnet vilde udbedres, og en lang Stige kunde behøves til Opgang til Klokken, da Klokken nok ogsaa vilde hænges noget ligere, end den hænger. Skolehuset havde Hjælp Behov af nogle Lægter, som vilde indstryges under Taget til Stivelse for det sunkne Tække. At saaledes er forrettet tilstaar

Niels Sønderbæch, Knud Nørgaar, Mads Øje, Niels Kirkeby, E. C. Kynde, C. C. Erichsen.

- Nr. 7. Ao 1766 d. 22. August blev Ulvborg Kirke og Skolehus synede i Provstens Visitats, og befandtes ingen Mangel at udsætte paa begge. Men hvad Kapellet var angaaende, som var de Gyldenstjerner's Begravelse,¹⁶⁾ saa behøvede det at udbedres paa søndre Side, hvilket Sognepræsten, som samme har under Opsyn og oppebærer det dertil henlagte Legatum, lovede at faa sat i Stand, saa snart han kunde faa en Murmester fat, da han allerede havde forsynet sig med fornødne Materialer dertil. At saaledes er forrettet tilstaar

Laurits Tang, Hans Vejlggaard, Anders Vestergaard, Anders Østergaard, E. C. Kynde, J. Schou.⁷⁾

- Nr. 8. Ao 1766 d. 22. August blev Raasted Kirke synet i Provstens Visitats og befandtes baade indvendig og udvendig med Kirkegaardsdige og Stætter i god og forsvarlig Stand. At saaledes er forrettet tilstaar
- Lars Hvaldal, Niels Moesgaard, Knud Hvaldal, Erich Hvolby, C. E. Kynde, I. Schou.

- Nr. 9. Ao 1766 d. 24. August blev Staby Kirke synet ved Provstens Visitats og befandtes ingen Mangel at udsætte paa samme. Hverken indvendig eller udvendig, hvilket tilstaas af os underskrevne
- Christen Svendsholm, Jacob Simonsen, Knud Bundgaard, Povel Svendsholm, E. Kynde.

Nr. 10. Ao 1766 d. 25. August blev Husby Kirke i Provstens Visitats synet af underskrevne Mænd og befandtes da Taarnet paa Sydøsthjørnet brøstfældigt. Hvælvingen i Taarnet vil og efterses. Adskillige store hugne Sten paa søndre Side af Kirken og saa godt som runden om Koret er udskredne og vil istandsættes. Vaabenhusets Tække forbedres, den nye Kirkeport hænges, og Kirkediget istandsættes. Med det samme blev Skolehuset synet og befandtes Skorstenen i samme Stand som forrige Aar, nemlig uden Pibe, hvilken tilstedeværende Synsmænd lovede straks at sætte i Stand og i manglende Fald indberetter Degnen det til Provsten efter 3 Ugers Forløb til videre Foranstaltning. At saaledes er forrettet tilstaar

Niels Iversen, Jacob Michelsen Sand, Niels Nielsen Gram, Niels Nielsen Bjerre, E. C. Kynde.

Nr. 11. Ao 1766 d. 25. August da Provsten visiterede i Nisum Kirke, blev Kirken synet ved underskrevne 4 Mænd, og befandtes Blyet paa Taarnets østre Side løsnet af Storm og den største Del paa vestre Side og Vindskærfjælene afblæste, hvilket alt vilde efterses og istandsættes. Vaabenhuset behøvede og Reparation, da Lejder og Ben var raadnede. Kirkegaardsporten og Stætterne, da Porten var afblæst og fordærvet ved Storm, behøvede saaledes at istandsættes, at Kreaturer kunde udeholdes. Kirken overalt behøvede noget Kalkning og Udspækning. Ellers var samme Klagemaal i Aar som i Fjor over, at Kirken var for trang til at rumme Sognets Beboere, som aarlig Aar for Aar formeres og tage til, da det i forrige Aar gjorde Forslag ikke var befundet tilstrækkelig til at raade Bod paa denne Mangel, hvorfor Sognefolkene vilde have sig den Godhed af deres gunstige Kirkepatron udbedet, at den maatte

bygges et lide Pulpitude eller Kor af 3 Bænkes Størrelse paa hver Side, hvilket var det eneste og mindst bekosteligen Middel til at raade Bod paa samme Mangel. At saaledes er forrettet tilstaar

Jens I. A. S. G. Gjelstrup Andersen, Ole Christensen, Anders Knudsen, Niels Stephansen,
E. C. Kynde

- Nr. 12. Ao 1766 d. 25. August blev Nissum Skolehus synet ved Provstens Visitats og befandtes at behøve et nyt Vindue i Spisekammeret, 1 ditto i Bryggerset, 1 ny Ydderdør i Bryggerset med Hængsler. Loftet over hele Huset behøvede drives¹⁹⁾ og forbedres, nogle Ruder, som var udslagne af Blæst i Skolehuset, indsættes; Taget og Tømmeret over Døren vilde forbedres og det ene Bord med Bænke samt Kakkellovnen sættes i Stand. Gadedøren behøvede og at gøres af ny. At saaledes er forrettet tilstaar
Ole Christensen, Niels Stephansen, Jens I. A. S. G. Gjelstrup Andersen, Christen Krogsgaard,
E. C. Kynde.

- Nr. 13. Ao 1766 d. 26. August blev Madum Kirke synet i Provstens Visitats og befandtes ingen Mangel at udsætte paa Kirken hverken indvendig eller udvendig. Men Kirkegaardsdiget behøvede Reparation, som Sognemændene lovede straks at sætte i Stand. At saaledes er forrettet tilstaar
Michel Sørensen, Peder Kirkegaard, Niels Try,
Bertel Christensen, E. C. Kynde.

Kopiernes Rigtighed tilstaar E. C. Kynde.“

¹⁾ Anders Højberg, f. 1702. Degn i Vinding 1742-90, d. 7. okt. 1790.

²⁾ I Visitatsberetninger for 1768 og 69 nævnes en Omgangslærer holdt af Degnen Højberg.

³⁾ Terkel Mikkelsen Dorcheus, f. 9. Jan. 1718, Præst i Vinding 1749-81, d. 1786.

- 4) Damianus Christensen Knudsen, f. 24. Aug. 1717, Præst i Felding 1749-76, d. 26. Decbr. 1776.
- 5) Christian Carl Eriksen, f. 12. April 1714, Præst i Idom 1749-75, d. 12. Juni 1775.
- 6) Erik Pontoppidans Forklaring til Luthers Katekismus.
- 7) Jacob Rasmussen Schou, f. 1706, Præst i Ulfborg 1757-68, d. 8. Juli 1770.
- 8) Niels Sørensen Vindeliën, f. 26. Decbr. 1761, Præst i Staby 1749-87, d. 1792.
- 9) Søren Christensen Holst, Degn i Staby 1749-75, d. 1775.
- 10) Søren Jensen, f. 1734, Skoleholder i Nissum 1761-1805, d. 1805.
- 11) Frederik Ryder, f. 1736, Degn i Nissum 1760-73, d. 1773.
- 12) Samme som i Staby.
- 13) Ovennævnte Søren Christensen Holst.
- 14) Huius = denne Maaned.
- 15) Ebbe Clemensen Kynde, f. 25. Juli 1715, Præst - fra 1758 Provst - i Holstebro 1749-73, d. 16. August 1796.
- 16) Gyldenstjerne ejede Nr. Vosborg i Slutningen af 16. og Begyndelsen af 17. Aarhundrede.
- 17) Iflg. Chr. V' Danske Lov 2-15-8 maatte Degne ikke rejse uden for Herredet uden Præstens Tilladelse.
- 18) Stætterne = Indgang til Kirkegaarden.
- 19) Drives = forbedres, tættes.
- 20) 1765 klagede en Mand over Degnen i Staby og sagde, „at han ej vilde lade sine Børn der gaa i Skole, hvor Degnekonen lastede den Nannest, de gav ham. Manden hed Kratborg, og siden efter blev jeg underrettet om, at Degnens Kone skulde have kaldt hans Faarelaar Kattelaar. Jeg formanede Manden til at vogte sig for at lade Particulariteter hindre hans Børn det, som var deres evige Velfærd angaaende“ (Visitats 1765). — 1767 klagedes der samme Sted over Degnens Undervisning; men man mente, „at naar Skolestuen var bleven sat i Stand, som nu stod under Reparation og Skolebørnene kommet ud for sig selv i Skolestuen og fra Degnens Kone, hvor de havde været nødt til at være, siden Skolestuen ej var i Stand,“ vilde det blive bedre. (Visitats 1767).
- 21) Iflg. Skoleloven 1739, § 16, skulde Forældre, der forsætlig og gentagne Gange lod deres Børn forsømme Skolen, formenes Adgang til Nadverens Sakramente.
- 22) Dominica 13 post Trinitatis = 13. Søndag efter Trinitatis.

EN SALME I VEDERSØ KIRKE

Af August F. Schmidt

KAJ MUNKS MINDETAVLE
I VEDERSØ KIRKE

I Vedersø Kirke foran Granitalteret ses en Mindetavle for *Kaj Munk* på Korvæggen. Foroven er Kristi Monogram og forneden læses:

„Med denne Salme mindes Vedersø Menighed Præsten *Kaj Munk*“.

Og derefter følger så indhugget følgende Salme:

1. „Jeg venter dig, Herre Jesus, til Dom, hvert Øjeblik jeg ser mig om.
2. Hastig du komme kan og brat i hver en Time ved Dag og Nat.
3. Lad brænde mit Hjertes Lampe beredt i Tro, i Haab og i Kærlighed.
4. Jeg sover eller vaager, da være jeg din, jeg lever eller dør, da være du min!
5. Og naar du kommer, kom mild og blid, og gør mig salig til evig Tid!“

Salmen findes i „Den danske Salmebog“ (1953), Nr. 233 og angives der at synges til en tysk Folkevisemelodi 1430. Nedenunder står som Forfatterbetegnelse: „Gammel dansk. A. S. Vedel (?).“

Da *Anders Sørensen Vedel* i 1616 gjorde sig rede til at gå bort, sagde han til sig selv på Latin, ligesom da han i 1570 berettede den gamle Kansler Johan Friis: „Herre, i dine Hænder overgiver jeg min Ånd“, men føjede et dansk Vers til:

„Kom, Herre, snart, kom mild og blid,
og gør os salig til evig Tid!“

Historikeren *C. F. Wegener* skriver om disse Linjer i sit Værk om A. S. Vedel: „Maa vist være nogle Stropher af en Psalme paa den Tid, da det forekommer mig besynderligt, om Vedel skulde i Dødstimen have gjort Vers eller Rim. Men jeg har forgjæves seet mig om derefter“ ¹⁾.

Nu har imidlertid *Vilhelm Andersen* i sit Værk: „Horats“ IV, 3 (1951), S. 42 oplyst, at han i sin Ungdom (født 1864) hørte en sådan Salme af sin Fader, *Fr. V. Andersen*, der som ung Landsbypræst i Nordrup ved Ringsted havde lært den af en gammel Bondekone. I et Brev til mig af 7. August 1952 meddeler Vilh. Andersen dog, at det muligvis var en anden Salme end den ovennævnte, „den unge Præst hørte af en Bondekone for en 100 Aar siden“ ²⁾.

Salmen „Jeg venter dig Herre Jesus, til Dom“ fandt Vilh. Andersen efter sin Faders Død 1910 indskrevet i Faderens Eksemplar af Roskilde Konvents Salmebog (1855). Trykt fandt Vilh. Andersen Salmen i Tillægget til Roskilde Konvents Salmebog (1873), i hvis Redaktion Provst *Fr. V. Andersen* havde deltaget. Salmen blev der benævnt „et gammelt Rim“. I „Salmebog for Kirke og Hjem“ (1897), Nr. 531, tilskrives den *Anders Sørensen Vedel*, medens der, som ovenfor meddelt, i „Den danske Salmebog“ (1953) er sat et Spørgsmålstegn efter *Anders Sørensen Vedels* Navn som Salmens Digter.

Det kan dog meget vel tænkes, at Vedel har skrevet Salmen — med Tanken på den gamle Kanslers Død — efter 1570 og brugt den ved andre Dødslejer før sit eget, og at den således, ligesom hans Kæmpeviser, er kommet fra Adels-traditionen og ud i Folkemunde. Den vilde da været et inderligt Udtryk for det 16. Århundredes Livsens Vej uden om Horats.

I Brevet af 7. August 1952 nævner Vilh. Andersen direkte, at Salmen er af A. S. Vedel . . . „Hvis jeg finder også den i min Fars Papirer, skal jeg sende den til Dem“²⁾). Den 4. Marts 1953 døde Vilh. Andersen, så jeg hørte ikke fra ham. Men skønt er det at mindes, at den gamle Lærde lige til det sidste var optaget af at arbejde med den danske Litteratur.

I „Den danske Salmebog“ er Anders Sørensen Vedels lille Salme anbragt sidst i Afsnittet: „Jesu Genkomst“, medens den i „Salmebog for Kirke og Hjem“ er at finde i den Gruppe Salmer, der har Fællesoverskriften: „Aarvaagenhed og Bøn“.

Salmen giver et stærkt virkende Indtryk af den gamle uforglemmelige Historiker og Folkeviseudgivers religiøse Livssyn. Han havde set nok af Verdens Forkrænkelighed og vidste, at Livets Afslutning kunde komme brat og uventet, ikke mindst i en Tidsalder, hvor Lægekunsten ingen Magt havde over Sygdomme. Derfor gjaldt det om at være beredt til enhver Tid at bryde op herfra. Der er noget af den samme Stemning over Vedels Salme som i *Grundtvigs* dyrebare Vers: „Kom i den sidste Nattevagt . . .“

Det var godt, at Vilh. Andersen i sit uhyre Lærdomsværk fra Alderdommens Dage fik meddelt, hvad han vidste om A. S. Vedels Salme, der med sit vemodige og hjertelige Indhold altid vil tale til den, der venter ved de brændende Vågelys.

De for de fleste Mennesker ganske ukendte Salmevers undlader ikke at gøre Indtryk netop i *Vedersø* Kirke. En bedre Salme kunde vist ikke være blevet valgt til at minde om den myrdede Digterpræst end just Vedels så mindeligt

bevægede Salme. Den erindrer klart og gribende om Kaj Munks Skæbne, den giver Udtryk for hans Kristentro, og den kaster et skarpt Lys langt tilbage i dansk Åndshistorie, til en ofte stormfuld og voldsom Tid, og den fremdrager Erindringen om hin gamle Digter og Historiker, om hvis Minde Saxo og Folkeviserne står Vagt.

Sammenstillingen af Anders Sørensen Vedel og Kaj Munk får os til at huske på et stort Tidsrum af dansk Digtning Historie, og de to Navne får ethvert dansk Menneske til at tænke på alt det bedste, der i vor Nation er blevet sagt af de udvalgte, der behersker Gudernes Tungemål. Underligt nær går det os til Hjerter at tænke på, at Kaj Munk nu gennem de rullende År vil blive mindet ved en Salme, som gennem lange Tider havde overvintret i danske Bondehytter, hvor der tit er blevet bedt i mørke Nætter af bængstede Sjæle, der har fundet Trøst og Hjælp i Salmens skønne og styrkende Ord. De har antagelig også tit været brugt af Kaj Munk, hvis Minde, ligesom Anders Sørensen Vedels, er dyrebart i Danmark.

August F. Schmidt.

¹⁾ C. F. Wegener: Om Anders Sørensen Vedel (1846), S. 253.

²⁾ August F. Schmidt: Memoirer og Breve (1960), S. 63.

MED ÅSE OG SULER

*Lidt om forekomsten af sulebyggede huse
i Ulfborg-Hing herreder omkring 1800.*

Alfred Kaae.

Den 8. juni 1787 kom der et par meget vigtige love, der skulle regulere forholdet imellem godsejerne og deres fæstebønder og fastslå de sidstes rettigheder og pligter.

Det blev således her kundgjort, at for fremtiden skulle alle fæstegårde overdrages ved lovlig synsforretning over bygninger, besætninger og redskaber. Forsømte godsejeren dette, kunne han ikke gøre krav på nogen godtgørelse for mangler ved gården, når fæsteren fratrådte.

Samme år træffer vi på herredstingene synsmænd, der afhjemler syn på fæstegårde rundt i sognene, og disse syn fortsættes i de følgende år, men ophører efterhånden som bønderne blev selvejere.

I Ulfborg-Hing herreders arkiv findes der to pakker med syns- og taksationsforretninger fra den tid. Den ene, som bærer årstallene 1772—1804, indeholder mest taksationer og vurderinger af sognenes arealer ved udskiftningen af fællesskabet, mens den anden pakke bærer årstallene 1772—1805 og indeholder taksationer af gårde, dels ved fæsterskifte og dels ved brandforsikringen.

Den sidstnævnte pakke indeholder omkring 250 vurderingsforretninger på gårde i Ulfborg og Hing herreder og er en værdifuld kilde til viden om gårdene, deres tilstand og indretning samt om besætningens størrelse og værdi og avlsredskabers tilstand. Disse taksationsforretninger ligger som bilag til retsprotokollerne, da synet på gårdene skulle afhjemles på tinget. De skulle tinglæses. Gårdtaksationerne er ret kortfattede og kan lyde som nedenstående:

„Den 5. september 1787 udmeldtes på Ulfborg-Hing herreders ting tvende mænd Hovni Eriksen Moesby og Jørgen Andersen af Husby til at syne *Opstrupgård* i Madum, bygning og besætning m. v. og denne forretning at beskrive, så de samme næste rettes dag kan afhjemle. Forretningen begynder den 11. september kl. 10 formiddag.

Den 11. sept. 1787 kl. 10 indfandt de sig i *Opstrupgård* i Madumby under Pallisbjerg gods for at holde taksation over bygninger, besætning og inventarium af vogne, plove og harver, som til gårdens drift behøves.

Bygninger:

1. Våningshuset 15 fag i en længe bygget af *ås og suler*. Væggen ler, stråtakke, mådelig stand. Til istandsættelse behøves 12 rd. 3 mark.

2. Laden 19 fag, *suller og åsbygning* i god forsvarlig stand, lervægge og stråtakke.

3. Ko- og hestestalden ligeledes *ås og sullebygning*, lervægge og tækket med strå, i mådelig stand, vil til istandsættelse af de 14 fag medtage til tømmer og arbejds løn 11 rd. 4 mark.

Dernæst begav vi os til at syne gårdens redskaber: Tvende heste og en plag efter denne tids priser 40 rd. Fire køer 30 rd. Men da det befindes, at den ene hest er ej så tilstrækkelig driftfærdig som fornøden, så skønnes ikke videre end at tillægge 4 rd.

En halv beslagen vogn med al tilbehør og drættetøj 10 rd., dens reparation vil medtage 10 rd. En plov 3 rd., sammes istandsætning 1 rd. En harve med tilbehør 1 rd., istandsætning 1 rd. En gammel trævogn 5 rd., vil medgå 4 rd. forinden den er brugelig.

Endelig skønnes ikke rettere end, at der efter gårdens beskaffenhed og folkemængde behøves æde- og sædekorn, 12 td. rug, 6 td. 2 skp. byg og 1 td. 2 skp. havre.

Værdien af besætning og redskaber 84 rd. 5 mark; mangler 44 rd. 1 mark.

Hvilket ovenanmeldte nu efter vort bedste skønnende er takseret.“

Sign. *Houni Eriksen Moesby.*
Jørgen Andersen.

Ved alle husene i Opstrupgård i Madum har de to Husbyfolk mærket sig, at der i tømmerkonstruktionen var *åse* og *suler*, og sådanne bemærkninger findes på mange af de 250 syn og taksationer i denne pakke. Ved mange af beskrivelserne står *bindingsværk*.

Vi træffer således ved Jens Pedersen i *Houvig* på Holmsland, at salshuset er *ny bindingsværk*, mens de andre tre huse i gården er *åshuse*. Her må vi tro, at salshuset ikke har *suler* og *åse*. Det var nyt, og vi kan måske her skimte en ny byggemåde. *Åshusene* gik af brug, og nye huse blev ikke altid bygget efter det gamle mønster med *åse* og *suler*.

Årsagen til, at man i disse synsforretninger i mange tilfælde skelner mellem *bindingsværk* og *sulebyggede huse*, var åbenbart ikke, at man ville oplyse godset eller en sen eftertid om huskonstruktionerne; men det var simpelthen, fordi man brugte at tælle *fagene* i husene for at konstatere deres størrelse. Det var jo op til vor tid almindeligt at nævne *huslængernes fag* i tal.

Men i husene med *åse* og *suler* var *fagdelingen* ikke gennemført på samme måde som i almindeligt *bindingsværk*, hvor man kunne tælle *fagene* ved at tælle de *stolper* eller *ben*, der stod i *husvæggen* fra *remmen* under *taget* og ned til *fodleden* eller til *syldstenene*. I *bindingsværket* er *spær*, *bjælke* og *stolpe* „bundet“ sammen, mens dette ikke er tilfældet i huse med *ås* og *suler*. *Åshusene* havde ganske vist også *stolper* i *husvæggen*, men de stod ikke efter *fagdeling*. Derfor siger *synsmændene* undertiden om de *sulebyggede huse*, at de ikke kan tælle *fagene*, for der er ikke rigtig nogen *inddeling* i *fag*. De må derfor måle *husenes længder* i

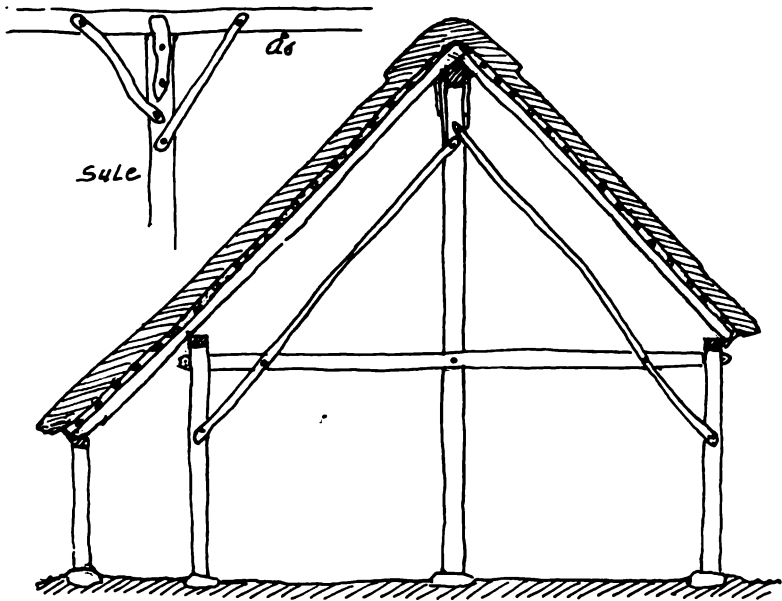
alen; thi deres hverv var at konstatere husenes størrelse. Og dette er netop årsagen til, at det nævnes, om husene har åse og suler, eller om det er bindingsværk.

Det sker dog adskillige gange, at de giver mål i alen uden at sige noget om konstruktionen, så vi kan ikke i alle tilfælde konstatere, hvilken byggemåde der er brugt. Det kan vi kun, hvor åse og suler nævnes direkte. I de 250 synsforretninger sker det 62 gange, og af disse ligger de 35 eller over halvdelen på Holmsland under *Søgårds gods*. Årsagen til, at så mange tilfælde er oplyst her, må vistnok ligge i, at synsmændene muligvis var håndværkere, og at delingen i bindingsværk og åshuse faldt dem naturligt. Der kan selvfølgelig også have været andre forhold, der var medvirkende til, at åse og suler her var stærkt udbredt. Det svære tømmer til sulerne var måske lettere at skaffe her ved havsiden end i sognene længere inde.

Om udbredelsen af sulebyggede huse siger arkitekt H. Zangenberg i sin bog *Danske Bøndergårde* 1925 (Danmarks Folkeminder nr. 31), at de er særlig udbredt på Fyn, og at de har været almindelige i Salling, og i egnen øst og vest for Viborg, ned mod Ringkøbing har man kunnet spore dem ind til vore dage.

Åse og suler brugtes i huset således, at sulerne var søjler eller svære stolper, der rejstes i husets midterlinie med passende mellemrum, og hen over disse suler lagdes en rygås, en svær bjælke, som dannede husets rygrad. På åsen hvilede så spartræernes øverste ender, der var forsynet med en svær tap, der forhindrede spæret i at glide ned. Spærene var ikke koblet sammen parvis, som ved bindingsværk og moderne byggeri. Ås og sule skulle bære spær, lægter og tag.

Forneden hvilede spærene på murremmen, der lå på en række vægstolper, der skulle bære det nederste af taget. Spærene kunne fordeles efter behov. Deres tryk på rygås og murrem virkede *nedad* og fordeltes på disse, mens moderne spændtrær trykker alene på bjælker og murrem både *nedad*

Tværsnit gennem laden i den sulebyggede gård på Hjerl hede. Man ser afstivningen ved bjælke og skråstivere. Til venstre har laden et udskud med meget lav mur ind mod gårdsiden. Huset ser næsten ud som en krydsning mellem et sulehus og et højremshus; men bjælken ligger dog i almindelig væghøjde. Ovenfor til venstre er vist, hvorledes sulen ved skråstivere op til åsen stives af i husets længderetning; åsen hviler på toppen af sulen imellem to påhægtede klodser. (Skitse ved A. K.).

og *udad*. Bjælkens opgave var oprindelig dels at stive huset af og dels at holde husets ydervægge sammen, så de ikke blev trykket ud af spændtræerne.

I sulebyggede huse var det ikke nødvendigt med så mange bjælker. Sulen sættes dog almindeligvis i forbindelse med en bjælke, så den ved hjælp af skråstivere kunne få støtte gennem forbindelse med bjælke og vægstolper. Ligeledes var der for oven på sulen skråstivere, der gik op til rygåsen og gav huset stivhed i længderetningen. Sulerne tjente såle-

des ikke alene til at bære, men også til at gøre tømmerværket modstandsdygtigt mod stormen. I Salling, hvor sulebygninger var almindelige, gjorde man nogle af sulerne dobbelte, og disse dobbelte suler blev rejst som et par skrævende ben; de kaldtes *stritsuler*, og tjente til at give huset stivhed.

Vi vil nu gå med synsmændene for at se, hvor de gårde og huse lå, som fik en notits om, at her var brugt *åse og suler*. Tidspunktet for de afholdte syn ligger jo ikke mere end godt halvandet hundrede år tilbage i tiden. Enkelte læsere kan måske blandt fæsterne finde deres oldeforældres eller tipoldeforældres navne eller de gårde, som de bor i.

Rindum sogn.

1) *Kristen Jensens* sted i *Hugborg* under *Holmgård* gods. Her var tre huse, alle åshuse. Stuehuset 18^{1/2} al lå mod nord i gården i ø-v, og i dets vestende var ibygget en lade på 16^{1/2} al, som lå i samme retning og med sin vestende var bygget i naboens hus. Gårdens østerhus lå i s-n og brugtes til stald, det var 19 alen langt. Hartkorn 0.6.0.0. — 1791.

2. *Kristen Iversen Vantings* gård, under *Voldbjerg* gods. Tre åshuse. Sals i ø-v 26^{3/4} alen havde et halvtag med svinesti i vestenden. Stald østen i gården 33^{1/4} alen. Nord i gården lå laden 34^{1/2} alen. Hartkorn 3.7.0.2. 1790.

Hee sogn.

3. Afdøde *Mogens Kjeldsens* gård i *Agerbæk* under *Voldbjerg* 1791. Salshuset var af bindingsvæk på 11 fag (23 alen), de andre tre huse, fæhus, kornlade og hølade var åshuse. *Mogens Kjeldsens* fæstebrev var fra 1761. Hartkorn 8.7.3.1. Gården gjorde hel plovs hoveri med 6 bæster.

4. Afdøde *Peder Christensens* gård i *Agersbæk* under *Voldbjerg* gods. Alle huse med åse og suler. Sals nord i gården 28^{1/2} alen, østerhus med kostald og fåresti 29 alen, i søndre ende af dette bygget ud i vest 28 alen ladehus, så vesterlade og et mindre hus til stald i dets nordende. Hartkorn 8.7.3.1. Sønnen erklærede, at gården kunne drives

med 4 heste, og der var kun 5, mens der efter forordningen skulle være 8.

5. Afdøde *Kristen Laursens* gård i *Agersbæk* under *Voldbjerg* gods, 1789, sals, lade og hølade var åshuse, mens stalden var på 20 fag bindingsværk. Hartkorn 8.7.3.1.

6. *Jens Hvingels* gård i *Haelby* under *Voldbjerg* 1788. Fire huse med åse og suler, der i salshuset var af eg, men i de andre af fyr. Sals 14, en liden sals 12, laden 20 og fæhuset 16 fag. Hartkorn 4.4.0.2.

7. *Søren Lauritsens* gård i *Sønderby*, *Voldbjerg* gods. Sals: 9 fag åshus, lade: 19 fag åshus, fæhus: 14 fag åshus. Hartkorn 5.5.1.1. 1790.

8. Afdøde *Kristen Vestergaard*, nu til hans søn, *Laurids Vestergaard*, *Hvingel*, *Voldbjerg* gods. 1787. Sals på 24 alen med ås og suler undtagen 3 fag, lade 60 sulebygning, fæhus og stald 30 sulebygning, en lade 21 alen sulebygning. Desuden lå der et stykke hus lidt fra gården, der forhen havde været sals.

9. Afdøde *Jens Christensen*, *Hvingel*, *Voldbjerg* gods 1790. Tre huse med åse og suler. Hartkorn 5.1.1.1.

No sogn.

10. Afdøde *Mathias Hansens* gård i *Heager*, *Voldbjerg* gods 1788. Fire åshuse, hvoraf salshuset havde nogle ege-suler.

11. Afdøde *Kristen Simonsens* gård i *Lybæk*, *Voldbjerg* gods 1791. Tre åshuse. Våningshuset nord i gården er med vestenden ibygget „gårdmandens indvåningshus“. Der har altså været to fæstere, som har boet i hver sin husende. Øst i gården ko- og hestestald og ved søndre ende af stalden en lade. Hartkorn 4.1.2.1^{1/2}. Gården har været delt i en østlig og en vestlig afdeling. En tvillinggård.

Stadil sogn.

12. *Skjeldmose*. Fratrædende fæster *Anders Lydersen*, ny fæster *Hans Christensen* fra *Mejlby*. *Søndervang* gods 1791. Bygningen et åshus i ø-v 33^{3/4} alen ej inddelt i fag. I vest-

enden et halvtag, der tillige med $10\frac{1}{4}$ alen af vestenden er indvåningshus med $5\frac{1}{4}$ alen mådelig loft. Til sønder er indbygget $10\frac{1}{4}$ alen til kostald. Rugsæden lagt med 2 skæpper.

13. *Langagerhus, Thomas Nielsen, 1789.* Våningshus i ulige fag, 12 alen med 6 alen loft, i østerenden ibygget en lade, der er åshus.

14. *Fuglbjerg by, Ane Marie Lyderdatters påboende, 1789.* Søndervang gods. Her var 5 huse, idet der i et af husene var en tilbygning til stald. Kun om salshuset siges åshus på $23\frac{1}{2}$ alen med loft over 10 alen; men da de andre huse også blev målt i alen, har de nok også suler og åse.

Husby sogn.

15. *Niels Lauritsen Nørgaards gård i Nørby 1790.* Alle huse har ås og suler og er ikke inddelt i fag. Gården ligger under Rysensten.

16. *Ebbe Madsen, Pradsgård. Hartkorn 5.6.2. $\frac{1}{2}$.* Salshuset af bindingsværk. Lade og fæhus med suler, 1791.

17. *Kirstine Kristensdatter, enke i Siøgård under Åberg gods.* 4 huslængder, hvoraf våningshuset har 17 fag med kuer. Kun ved laden nævnes ås og suler. 1791.

18. *Niels Kristensens sted i Nørklit, Husby sogn, Rysensten gods 1790.* Salshus $32\frac{1}{2}$ alen i nord, der er loft over 20 alen, og huset har åse og suler som de andre tre huse i gården. Østerhuset har en gennemkørsel.

19. *Kr. Pedersen i Hulgård under Pallisbjerg. 1805.* Laden mangler „5 dobbelte 12 aller til suller“.

20. *Jens Pedersen i Hulgård under Pallisbjerg mangler samme dag „3 stk. 12 aller til suller i fæhuset.“*

Staby sogn.

21. *Kast, afdøde fæster er Thomas Madsen, Pallisbjerg gods.* I et af de 4 huse mangler „en dobbelt 12 aller til ås.“ 1795.

21. *Sig, Knud Sigs fradøde gård, Pallisbjerg gods 1792.* Her var 4 huse, men kun ved laden nævnes åse og suler.

Madum sogn.

22. *Opstrups gård* 1787. Hele synet gengivet foran.

23. *Gade i Madumby*, Pallisbjerg gods, har 2 huse, der begge har åse og suler. 1787.

Hover sogn.

24. Tiltrædende fæster i *Annekspræstegården* er *Mads Hansen*, 1796. Der er 4 huse, der alle er åshuse og ikke ind-delt i fag.

Torsted sogn.

25. Tiltrædende fæster, *Niels Jensen Posthus*, i *Sønder Esp* under Rysenstens gods 1795. Gården har 3 huslænger, hvoraf vesterhuset manglede træ både til ås og suler.

Nør Omme sogn.

26. *Brunsgård* under Lergrav gods, fratrædende fæster *Jens Brunsgaard* afstår godvillig fæstet, 1791. Våningshuset er bindingsværk, mens lade og stald er åsbygninger. Da den afgæede fæster formodentlig går på aftægt, følger noget ind-bo i salshuset med i taksationen.

Velling sogn.

27. Afgangen fæster *Iver Christensen* i *Astrup* 1788. Sals- og kohus med hølade er bindingsværk, mens lade og stald begge er åsbygninger.

Holmsland, Gammelsogn.

28. *Bøndergård*. Den afdøde fæster var *Kr. Kristensen*, og den tiltrædende *Kr. Jensen*. Søgård gods 1793. Om 3 af udhusene siges åshuse; men da salshuset og et femte hus også er målt i alen, har de nok samme konstruktion. Et af husene er knap 6 alen i vidden.

29. *Kloster*, *Mads Nielsen* er fradød, og *Peder Thomasen* tiltræder, Søgård gods, 1796. Her er to huse, begge ås-huse. Salshuset ligger i ø-v og har en vidde af 6¹/₂ alen; men i vestenden er tilbygget noget lade, hvor vidden kun er 6 alen, og et fritliggende hus i s-n er kun 5 alen vid.

30. *Magnus Jørgensen* er tiltrædende fæster, Søgård gods, 1797. Våningshus og hølade og fæhus er åshus, mens et hus til fåresti, svinehus og vognport er bindingsværk.

31. *Stræde*, hører under Holmgård, 1790. Gården har 4 sammenbyggede huse, der alle er åshuse og ikke inddelt i fag.

32. *Jørgen Mogensens* i fæstehavende gård, Søgård gods, 1790. Hartkorn 4.5.1.1. Salshuset norden i gården var 32¹/₂ alen langt og ikke inddelt i ordentlige fag. Det har altså utvivlsomt haft åse og suler; de andre huse måles ligeledes i alen, men der siges intet om åse og suler.

33. *Jacob Bollerups* gård under Holmgård, 1791. Her er 4 huse, som alle er åshuse.

34. *Strandgård*, *Else Graversdatter* på hendes afdøde mand *Jens Niensens* gård, 1790. Hartkorn 3.2.0.0. Her er 4 huse i gården, der alle måles i alen og ikke i fag; men åse og suler nævnes ikke. De har dog nok været til stede.

Holmsland, Nysogn.

35. *Bjerre*, tiltrædende fæster *Milner Thomsen*, Søgård gods, 1792. Alle huse er åshuse. Hartkorn 0.7.2.1.

36. *Gadgård*, tiltrædende fæster *Christen Nielsen*, Søgård gods, 1792. Der er 4 åshuse.

37. *Kjærgård*, tiltrædende fæster *Enevold Graversen*, Søgård gods. Gårdens huse er alle målt i alen, og sikkert åshuse, men det siges ikke bestemt.

38. *Juulsgård*. Fæsteren *Ole Kristensen* afleverer sit fæstebrev fra 1772 til herskabet på Søgård, idet gården overlades til beboelse til den residerende kapellan hr. Brinck. Udhusene er åshuse, men salshuset er bindingsværk, 14 fag med lervægge undtagen i sydsiden, hvor der er tavlmur. Der var loft over hele huset og fjællegulv i 3 værelser. „Ved øster side en lille vandhus“ og ellers var huset forsynet med 2 skorstene.

39. *Sønderby*, tiltrædende fæster, *Peder Simonsen*, Søgård gods. Alle 4 huse var åshuse. 1797.

40. *Sønderby*, tiltrædende fæster i 1797 *Peder Laursen*,

Søgård gods. Salshuset er af bindingsværk med en skorsten, og de 3 udhuse med åse og suler. De var meget snævre, det ene var 6 og de to andre kun 5 alen vide.

42. *Sønderby*, det hus *Lauris Hansen* er fradød, Søgård gods 1793. Der er kun et enkelt hus i øst og vest. På grund af opmåling i alen, kan det skønnes, at det er en åsbygning.

43. *Sønderby*, en gård, som *Niels Kristensen* er fradød, Søgård gods 1791. Kun ved salshuset siges åshus; men de andre tre huse måles i alen.

44. *Kloster*, det hus, *Knud Kristensen* tiltrådte efter faderen *Kristen Vanting*, Søgård gods 1791. Våningshus $8\frac{1}{2}$ alen behøver et nyt åstræ; ved søndre ende er bygget et halvtag $4\frac{1}{2}$ alen lang og ved nordre et lade- og kohus $8\frac{1}{2}$ alen og $\frac{1}{2}$ kvarter lang, åshus.

45. *Nør Bandsby*, tiltræder *Jørgen Olesen*, Søgård gods. Her meldes om 6 huse, hvoraf de fem siges at være åshuse. De var alle meget smalle, fra $5\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ alen. 1796.

46. *Nør Bandsby*, tiltrædende fæster *Laurits Nielsen*, Søgårds gods 1796; også her opmålt 6 huse, hvis længde tilsammen er 106 alen; det snævraste er $5\frac{3}{4}$ alen og det med størst vidde, salshuset, er 7 alen. Sikkert åshuse.

47. *Bandsby*, afgangne *Peder Kjærgaards* gård, Søgård gods 1791. Åshuse af anselig længde. Stuehuset var 28 alen, et ladehus $47\frac{3}{4}$ alen og et fæhus 41 alen.

48. *Sønder Røjklit*, *Simon Moses* hus under Søgård gods. Salshuset er $13\frac{1}{2}$ alen langt, $5\frac{1}{2}$ alen vid; men der er et udskud langs siden på $8\frac{1}{2}$ alen i længden og af en vidde af $1\frac{1}{4}$ alen. Det har en skorsten, en stue, et kammer, en forstue og køkken med vinduer, samt loft i stuen, hvor der er to faste senge. I længde med salshuset var der $8\frac{1}{2}$ alen lade, $5\frac{1}{2}$ alen vid, og ved vestenden var ud i syd bygget et lille hus med længde af 6 alen og bredde af $5\frac{1}{2}$ alen. Dette hus var ikke tækket som andre huse med halm eller tagtække. Det havde *jordtække*. Husene var i god stand. *Jordtække* vil vi træffe flere steder. De to sidstnævnte huse med suler.

49. *Sønder Røjklit*. Det er det hus, *Ole Pedersen Mose* tiltræder. Søgårds gods 1797. Der er fire huse, hvoraf en lade på 20 alen er bygget i vestenden af salshuset på 22 alen. Dette lange hus var kun $5\frac{1}{2}$ alen vid, mens de to andre huse var 6 alen. Det er åshuse.

50. *Nør Røjklit*, det hus, *Gravers Jensen* tiltræder, Søgård gods 1797. Udhusene er åshuse, mens salshuset er dels med åse og suler og dels bindingsværk. Det snævreste hus er kun 4 alen i vidden.

51. *Nør Røjklit*, afgangne *Kristen Jonsens* sted. Stedets ejer *Gregers Pedersen Plovgaard*, 1791. Der er 5 huse, der alle er med åse og suler. Hartkorn 1.0.2.0.

Holmsland, Klitten.

52. *Houvig*, tiltrædende fæster *Morten Mortensen*, Søgård gods 1801. Husene er åshuse af en vidde på 5-6 alen. Salshuset, der var $5\frac{3}{4}$ alen vid, havde skorsten, forstue, stue med loft og vinduer. Der var 4 huse.

53. *Houvig*, det hus, *Kr. Sørensen*, tiltræder 1797. Der er 4 huse med åse og suler. Våningshuset $5\frac{1}{2}$ alen vid med *kiørhus* i samme længe til øster. Gårdens vesterhus, der er lade, har *jordtække* over 3 fag på begge sider. Høladen, der er gårdens sydlængde, er kun $4\frac{3}{4}$ alen i vidde.

54. *Houvig*, *Jens Pedersens* påboende sted under Søgård gods 1804. Salshuset norden i gården bygget af ny bindingsværk, de andre tre huse er åshuse. Kohuset er 5 alen vid, laden 6.

55. *Houvig*. *Peder Hansens* dødsbo 1799. Der er to huse. Salshuset i ø-v 21 alen langt og med en bredde af $5\frac{3}{4}$ alen. Det er et åshus. Godt og vel halvdelen af det var med *jordtække*. Østen i gården et hus til korn og hø, det er helt forsynet med *jordtække*. Det var kun 11 alen langt.

56. *Klegod*. Søgård gods 1793, en gård med fem huse, der alle var åshuse.

57. *Klegod*. Salig *Karen Andersdatters* forhen iboende, Søgård gods. Salshuset med en længde af 20 alen, forsynet

med kvist $1\frac{3}{4} \times 2\frac{1}{2}$ alen, mest tavlmuret, åshus. Vesten i gården et åshus på $24\frac{3}{4}$ alen. Det har tagtække på sydenden men er ellers forsynet med *jordtække*.

58. Klegod, hos gårdmand *Jens Andersen under Søgård gods* 1801. Fire åshuse, af hvilke stuehuset har tavlmur i sydsiden, det har 2 skorstene.

59. *Nør Lyngvig, Jens Andersens påboende sted* 1804, Søgård gods, Stuehuset mod nord, delvis forsynet med tavlmur, det er formodentlig bindingsværk, mens de to andre huse er 5 alen vide åshuse.

60. *Sønder Lyngvig, Simon Jensen* var blevet enkemand. der var 4 huse, hvoraf salshuset var et åshus, de andre nok også, men det nævnes ikke.

61 *Sønder Lyngvig, tiltrædende fæster Enevold Jensen, Søgård gods* 1793. Her var 3 huse, som alle var heltud forsynet med *jordtække*; de var fra $4\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ alen vide. Stedet havde intet hartkorn og må vel så være bygget siden landmålingens tid omkring 1683. Salshuset var i slet stand og manglede 2 suler og 1 træ til ås.

62. *Sønder Lyngvig, tiltrædende fæster Simon Kristensen, Søgård gods* 1802. Gården har fire huse, der for få år siden blev vurderet til brandkassen til 300 rd. Det var åshuse. Salshuset havde tagtække, var forsynet med skorsten, havde loft over 5 fag, hvor der var stue med fjællegulv, resten af husets 24 alens længde var uden loft. De tre øvrige huse i gårdfirkanten havde en længde på tilsammen $89\frac{1}{2}$ alen, de var helt med *jordtække* og af en bredde på $4\frac{1}{2}$ til 6 alen.

De to sidstnævnte gårde tegner et ret særpræget billede af datidens byggemåde med de smalle lave åshuse tækket med lyngtørv; men vi har da også skønnet, at nr. 61 næppe var mere end 100 år gammel som ejendom, så den måske kan regnes for en nybyggergård. Salshuset må dog have stået i mange år, siden der manglede 2 suler. At huse med *jordtække* træffes især op langs klitten fra Sønder Lyngvig til Houvig har vel forøvrigt sin naturlige årsag deri, at agerbruget her blev drevet under særdeles hårde vilkår.

Om de *jordtækkede* huse på klitten fortæller Evald Tang Kristensen i sin lille bog „Øen Holmsland og dens Klit“ 1891, at de gravede både suler og husstolper ned i jorden på meget gammel manér. Når huset var lægtet, grov de *flæwtørv*, flagetørv, som kunne være 6-8 alen lange, og dem hængte de over husets overdel, så de kunne nå over begge sider. De kunne ligge i 3-4 år og kunne derefter bruges som ildebrændsel.

Om denne beskrivelse nu er helt almengyldig, kan man måske tvivle på; men sådan kunne det altså gøres, og fortællerne siger, at der var steder nok, hvor man kunne grave tørvene.

Af oversigten kan der ikke ses, hvor almindelige bygninger med åse og suler var i herrederne. Kun inden for det område, der dannes af Holmslands sogne, hvor de fleste gårde hørte under Søgård, kan vi takket være synsmændenes grundighed måske danne os et rimeligt skøn over udbredelsen af åse og suler i de daværende bygninger. Her ligger vurderingerne imellem 1791 og 1804, og i det tidsrum har vel omkring en trediedel af ejendommene skiftet fæstere. Holmslands sogne har da formentlig på den tid haft omkring 100 gårde, boelssteder og huse, hvori der forekommer åse og suler, og det sulebyggede hus må her have været det almindeligste i de ældre bygninger. I de gårde, hvor der både er bindingsværk og sulebyggede huse, sker det, at bindingsværk kaldes *nyt bindingsværk*, og det udtryk siger os, at huset er nyt i forhold til de andre huse. Det er også tiest salshusene, som har bindingsværk, hvor de to byggemåder findes i samme gård. Se nr. 38, 40, 50 og 59 under Holmsland.

I de øvrige sogne må vi nøjes med at fastslå, at åse og suler var i brug. I Hee findes oplysning om 6, i Husby 5, i Stadil 3, Madum 3, No 2, Rindum 2, Staby 2, Velling 1, Hover 1, Nr. Omme 1, Torsted 1.

Yderligere oplysning om sulebygninger kan stedvis findes. I *Torsted* var gården *Abisgade* sulebygget, og i *Sønder Lem* sogn fortæller tilsvarende synsforretninger sidst i 1700-tallet

om 11 gårde med åse og suler. Det drejer sig om følgende: *Søndergård* 1788, *Hykkelbjerg* 1788, *Hindhede* 1792, *Bjerrgård* 1791, *Nygaard* 1796, *Lembjerg* 1796, *Boeling* 1796, i *Lambæk* Laurids Jespersens gård 1796, *Dejnboel* 1796, *Stokholm* 1796, i *Øster Lem* hos Villum Pedersen 1796.

Gården *Lembjerg* var helt igennem en sulebygget gård. Jeg kan også nævne, at i *Ulfborg* lå omkring 1700 en sulebygget gård, der hed *Hede*. På sydøstsiden af *Stenild* bakke i *Ulfborg* aktieplantages område har jeg udgravet to huse, der stammer fra tiden omkring 1800. Det ene havde køkken med skorsten og stue med svært lergulv og havde en indvendig vidde af ca. 6 alen.

Det andet var kun 3 alen bredt og havde fyrsted på gulvet ved den ene langvæg. Begge huse havde vægge af lyngtørv, der indvendig var forsynet med et lerdække. I begge hustomter fandtes i længderetningen en række huller midt i huset. I disse huller må de stolper eller suler have stået, der bar vægten af tagkonstruktionen. Disse primitive jordhuse har altså også været sulebyggede.

Nu er der næppe ret mange sulebyggede huse tilbage. *Herning Museum* har en sulebygget lade fra *Haderup*, og *Hjerl hede* har en gård, der er sulebygget, og som stammer fra de her omtalte egne, idet stuehuset er fra *Vang i Sønder Nisum*, lade og kostald er fra *Husby*, og det fjerde hus er fra *Lyngvig*. Disse museumsgårde bliver set af mange mennesker, og de fortjener det; de står som repræsentanter for en gammel byggemåde med åse og suler.

Da stuehusene omkring 1800 fik skorstene, fordi de skulle brandforsikres, var rygåsen jo i vejen, for skorstenspiiben skulle helst op gennem husets rygning. I *Hjerl*-huset fra *Vang*, kan man se, hvordan man løste det problem; man brugte skorstenen som sule og stak åsen ind i dens murværk. På den måde kom den svære skorsten til at gøre dobbelt nytte. Men disse nymodens skorstensindretninger har måske alligevel gjort deres til, at man opgav den gammeldags konstruktion med åse og suler.

EN BOG OM FØRROMERSK JERNALDER

Ved Alfred Kaae.

Professoren i nordisk arkæologi ved universitetet i København, dr. phil. *C. J. Becker*, har for nylig udsendt en bog, der har interesse for enhver på disse egne, der vil fordybe sig lidt i Jyllands forhistorie. Bogen hedder som angivet i overskriften *Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*. Den er udsendt i rækken af Nationalmuseets større skrifter og blev trykt i 1961.

Det er første gang, materialet fra førromersk jernalder i Jylland er udgivet samlet, og alle problemer for dette betydningsfulde tidsrum bliver gennemgået. Professor Becker begrundet da også ud fra sit stof et helhedssyn, der i flere tilfælde afviger fra ældre forskeres, og vi må finde os i at få en del vigtige tidligere fastslåede meninger revideret eller i hvert fald så stærkt undergravet, at de bliver tvivlsomme at bygge på.

Her skal nok blot nævnes nogle enkelte ting. Professor Becker gør opmærksom på, at kelternes fremtrængen i Mellemuropa kommer omkring et par hundrede år efter, at jernalderen var begyndt her i landet, og at deres herredømme over de gamle handelsveje fra Nordeuropa til den klassiske oldtids lande ved Middelhavet således ikke alene kan være årsag til kulturskiftet. Endvidere mener han ikke at kunne se noget skarpt skel i udviklingen mellem den seneste periode af bronzealderen og den første periode af førromersk jernalder her i Jylland. „Det store skifte skjuler sig et eller andet sted omkring overgangen mellem (førromersk jernalder) periode I og II eller for at bruge de skønsmæssige, absolutte dateringer, engang i 3. århundrede f. Kr. Det kul-

turhistoriske skel her bliver stadig tydeligere," siger forfatteren, idet han fremhæver, at vi da ser de første klare spor af den rige, jyske landsbykultur, som dominerer lige til 200 år efter Kristi fødsel. På så vigtigt et område som keramikken er der dog direkte forbindelse, og det er endnu uklart, hvad årsagerne til de ret store forandringer af sæd og skik har været.

Også på et andet felt kommer forfatteren af det store værk og reviderer vore almindelige så at sige hævdede meninger om dette jernalderens første store tidsrum. Det har hidtil været god latin at se på den tidlige jernalder som en fattig og trang tid i forhold til den rige bronzealder. En del af fattigdommen formentes at have sin årsag i, at klimaet ændrede sig, så sommeren blev mere fugtig og lidt køligere, mens vinteren blev rå og sludfyldt, at vejret bliver mere præget af havets nærhed, vi fik kystklima.

Professor Becker fastslår imidlertid med fundene som baggrund, at det ser ud til, at folketallet var stigende, og det tyder just ikke på trange tider; men der må være taget mere jord ind til dyrkning, og produktionen af landbrugsvarer steg. Ja, forfatteren er af den mening, at det mere fugtige klima har været gavnligt for landbruget, i hvert fald på Jyllands magre jorder. Man kan være enig i, at det har været fremmende for græsvæksten; men om det har været af lige så stor betydning for kornavlens er formodentlig ikke så let at sige. Man måtte jo i hvert fald i løbet af jernalderen til at dyrke andre kornsorter, idet rugen næsten afløser hveden. Udbyttet af hvede har formentlig ikke under de forandrede vejrforhold kunnet holde mål med rugen, ellers ville man nok ikke have skiftet over til rug. Trods skiftet af brødkorn kan avlen jo godt være forøget, hvilket tilvæksten i befolkningen tyder på.

Som man ser, har professor Beckers store studie i jernalderens første århundreder givet anledning til en omvurdering af vor opfattelse af mange betydningsfulde forhold. Dette er både vigtigt og interessant.

For læsere af Hardsyssels Aarbog er det endvidere af stor interesse at se alle de store og vigtige fund fra kendte egne sat ind i fundmassen fra hele det store område og føjet ind i tidens kronologiske inddeling.

Her træffer vi således af bopladsfund følgende lokaliteter: Lund i Gjellerup, Troldtoft i Vind, Grønbjerg i Nr. Omme og Årup i Hanning fra periode I. Fra den følgende periode nævnes fundet fra Gørding hede, Øster Lem hede i Sdr. Lem og Grøntoft i Nr. Omme. Fra de følgende perioder III og III a nævnes bopladsfund som Nør Fjand i S. Nissum.

Gravfund nævnes og beskrives i følgende sogne: Lydum, Lønborg og Sevel. Der er altså nok for lokalinteresserede læsere at studere i det store værk, hvis tekst fylder 280 store sider, og så har bogen et meget stort antal fotografier og tegninger. Bogens sidste 127 sider er plancher med tegninger af oldsagerne. De er meget fine og præcise. Maleren Henning Ørsnæs har udført dem.

Nu ved anmelderen godt, at ikke ret mange læsere løber til boghandleren og køber bogen, for den har den skavank, at den koster 100 kr.; men så må man gå til biblioteket. Bogen er så værdifuld, at man må håbe, at mange historisk interesserede vil læse den. Mange af dens resultater vil selvfølgelig efterhånden vandre ind i de mere populære bøger; men det tager jo nogle år. Det er da bedre at gå til selve værket.

FORENINGSMEDDELELSER 1962

Årsmødet afholdtes den 25. februar 1962 på *Holstebro højskolehjem* med c. 100 deltagere, der med levende interesse påhørte foredrag af arkivar *Bent Torben Holm* og landsretssagfører *N. C. Skouwig*; førstnævnte talte om sit arbejde for *Holstebro byhistoriske Arkiv*, sidstnævntes foredrag findes som indledning i nærværende årbog.

På generalforsamlingen genvalgte *Gadgaard Nielsen*, *Søndergaard Jacobsen* og *Skouwig* for tre år og amtmænd *Aa. Rangel-Nielsen* og konsul *Eli Jepsen*, Herning, for to år. Jespersen aflagde regnskabet, som balancerede med 13.987 kr., sparekassens indestående var 19.212 kr., medlemstallet 979, hvori medregnet de gavegivende kommuner og pengeinstitutter. Beretningen blev aflagt af fungerende formand, A. Kaae, som indledede med smukke mindeord over afdøde kammerherre *Karberg* og fortalte, at vor sidste årbog var blevet rosende omtalt i et hovedstadsblad.

Sommermødet afholdtes i *Lem-Højmark* kirke og forsamlingshus med store foredrag af sognepræsten, *pastor Skovsborg* (om kirken og en af dens præster) og *lærer Kaae* om sort magi i Lem sogn i 1600-tallet. — Mødedeltagelse c. 110.

I *Dansk historisk Fællesforenings* møde i Næstved deltog som repræsentant sekretæren, således som det hidtil har været sædvane, og lærer *Kaae* som indbudet gæst, fordi han fik tildelt præmie for den bedste afhandling i den samlede årbogsproduktion 1958-60. Det var hans afhandling om *Lundenæs Len*, der således bedømtes af vor højeste sagskundskab, og vort Historiske Samfund deler glæden med *Kaae*.

Vor hovedopgave er jo stedse at levere medlemmerne en god årbog, og vi har så rigeligt med godt stof, at vi nok her kan yde præstanda.

Styrelsen har konstitueret sig med amtmænd *Aa. Rangel Nielsen* som formand, *Kaae* som næstformand og *Jespersen* som sekretær; de to sidstnævnte udgør sammen med *J. Søndergaard Jacobsen* redaktionsudvalget.

Årsmøder for 1963 afholdes i Herning og starter ved sædvanlig tid på museet med fortsættelse på højskolen; mødedag sidste søndag i febr.

GAMLE ÅRBØGER KAN ENDNU ERHVERVES á 4 KR. Gør flittigt brug af dette eventyrlige tilbud.

Venlig hilsen fra E. J.

UDTOG AF NAVNE OG EMNER

Navne som kun indgaar i Stoffet, uden videre Omtale, er ikke registreret. En Stjerne henviser til et billede.

- Agi, fangstredskab 71
 *Als-Laden 43
 Andersen, Vilhelm, professor 175
 Battel Lassen 69 f.
 Becker, C. J., professor 193
 Chr. Berg 22
 Bjerre, fru Petsine, Bovbjerg badehotel 142
 Bjerrum, præst i Nr. Omme 151
 Blicher, præst i Ikast 157
 Blicher, præst i Vinding 152
 Blume, præst i Snebjerg - Fjerring 158
 Boesen, præst i Aulum 156
 Byggrynsgrød 91
 Bøtcher, provst i Sevel 156
 Bøvling valgmenighed 139
 Christensen, J. C. 23
 Christensen, P.C., Nør Vejen 102 ff.
 Cæsars Gallerkrige 7
 Claude på Gryshek, landvæsenskommesser 116 ff.
 Danernes fremtrængen 10
 Daugaard, biskop 161
 Degne i Ulfborg herred 1766 s. s. 172 f.
 Niels Ebbesen 15
 Felding kirke og skole 165, 168
 Fiskeri 71 f.
 Fjand skole 167
 Flensborg kirkegård 106 f.
 Flyndersø mølle 138
 Fog, præst i Mejrup 154
 Fogh, præst i Tørring 153
 Forfatninskamp 1870-1901 s. 22 f.
 Goderum, gd. i Sale 134
 Gorm den Gamle 10
 Grevens Fejde 16
 Groth, præst i Naur-Sir 153
 Hansen, Anders, fisker i Nees 73
 Hansen, Anders i Nees 73
 Hansen, Theodor, maler 139
 Hardeknud Vurm 11
 Harder fortolket 8
 Haubo, Søren Nielsen 135
 *Henningsen, Georg 46 ff.
 Henningsen, Georg Chr. 46
 Henningsen, Juliane Mathilde fra Skave kro 135
 *Henningsen, Niels 134, 140, 141 ff.
 Hee Sogn 183
 Hedemark, Jørgen 86
 Holmsland 186, 187, 189
 Hougaard, Marinus 134 ff.
 Hougaard, Niels Sørensen 134 ff.
 Hougaard, S. Chr. 134 ff.
 Hover sogn 186
 Humlum kirke 127
 *Hus i Lemvig Søndergade 47
 Husby kirke og skole 167, 171 f.
 Husby sogn 185
 Højbjergning på klitenge 86 f.
 Højrekken fra Trans 6
 Hørning, Marie 46 ff.
 *Hørnings videre skæbne 65 f.
 Idum kirke og skole 165, 169
 Jensen, Rr., planteavlsmænd i Vandborg 142
 Jernalder (boganmeldelse) 193
 Jungersen, provst i Dejbjerg 150 f.

- Ole Kirk 21
 Kirkegaard, Laurits, malermester 141
 Kjeldsmark i Borbjerg 135
 Koldborg, Kristen 70 f.
 Knud den Hellige 14
 Per Knævet, Nees, 92
 Krarup, provst i Hygum 152
 Kresten grøftegraver 90
 Kulturliv i Hardsyssel 24
 Kulturpersonligheder i Hardsyssel 24
 Kynde, E. C., provst 164 ff.
 Kaasberg, præst i Nørlem 153
 Landboreformer 20
 Landsbyfællesskab 18
 *Liden Kirstens grav 29
 Lind, præst i Vejrum 155
 Lindholm v. Nr. Sundby 9
 Lundgaard, Jørgen, Nees 97
 Lykke, Peder Nielsen 68 ff.
 »Løwstøk«, beklædningsgenstand 72 f.
 Madum kirke og skole 167, 186
 Malerfaget 135 ff.
 Marie f. Prahl 46 ff.
 Munk, Kaj 174 f.
 Myremalm 8
 Møller, præst i Harboøre 153
 Møller, præst i Torsted 152
 Nikolaj, husmand i Nees, 89
 Nissum kirke og skole 166, 171
 No sogn 184
 Nyegaard, Peder Nielsen, præst i Resen og Humlum 127 ff.
 Nygaard, gd. i Durup 127
 Nørgaard, Laust 85
 Nør Omme sogn 186
 Olav Trygvasons saga 11
 Opstrupgaard i Madum 179
 Plinius' Naturhistorie 9
 Pontoppidan, præst i Ørre 157
 Proprietærer i Vestjylland 19
 Præstegårdens Verden 40 f.
 Præster i Ulfborg herred 1766 s. s. 172 f.
 Pytheas fra Massalia 5
 Remmer, Peder 84 f.
 Remmer, Svenning, Nees 93
 Restrup, præst i Haderup 156
 *Rind, det gamle skolehus 105
 Rind sogn 101 ff.
 Rindum sogn 183
 Resen sogn 127
 Rønbjerg-slaget 13
 Raasted kirke og skole 166, 170
 Seidelin, præst fra Holmsland 152
 Sagn fra Nees 68 f.
 Skarrild sogn 149
 Skjern Aa, slaget ved 15
 Skøde til Niels Henningsen 144
 Skaaning, Christian, malermester 139
 Smed, Jens Chr. i Vandborg 142
 Smidt el. Smith, borgmester i Lem- 143
 Sogneforstanderskabet i Nees 79 f.
 Staby kirke og skole 166, 170
 Staby sogn 185
 Stadil sogn 184
 Stænderforsamling 21
 Strygespån til leer 145
 Svenstrup Hougaard 135
 Svin ringes 90
 Søren 75 ff.
 *Sølle Søren 79
 Tang til Nørre Nosborg 109 ff.
 Thorager, Niels 81 f.
 Teilmann, præst i S. Felding 158
 Tofting, Anders, Resen, 140
 Torsted sogn 186
 Trane, Niels, original . Nees 95
 Tranberg, præst i Hjerm 155
 Treårskrigen 102 ff.
 Træbrohus, skolehus i Nees 79
 Tvis kirke 168

-
- Ulvborg kirke og skole 166, 170
Vedersø 174
Vedel, A. S. 175 f.
Velling sogn 186
Wiehe, Hanne 59 f.
Vinding kirke og skole 165, 169
Nr. Villensgaard i Bøvling 138
Vind kirke og skole 164, 169
- Vikingetid 12
Yllebjerg, Kresten 135
Øllgaard, præst i Møborg - Nees
1821 - 46
Aagaard, præst i Gjellerup 157
Åse og Suler, herunder en lang
række person- og gårdnavne 178
ff.

Regnskab 1961 for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

INDTÆGTER:	Kr.	Øre	UDGIFTER:	Kr.	Øre
Kontant beholdning ved årets begyndelse	541	55	Årbogens trykning i 1200 eksemplarer..		
Efterbetaling af 20 medlemmer	160	00	med klichèer (221,20).....	7.467	10
Kontingent af 910 medlemmer	7.280	00	Levering af 1000 sange	338	00
Salg af gamle årbøger m. v.	813	50	Forfatterhonorarer	1.348	33
Godtgjort portoudgifter	1.220	50	Annoncer	102	12
Godtgjort papirafgift	0	00	Møder, foredrag, repræsentation	889	60
Statstilskud	1.500	00	Dansk historie, fællesforening	192	00
Ringkøbing amt	200	00	> > >	200	00
Købstadskommuner	275	00	Bogkøb.	23	00
Landkommuner	410	00	Forsendelsesudgifter, blanketter o. l. ...	1.123	68
Fra Pengeinstitutter	700	00	Sekretærens løn	750	00
Renter til 11/12 1961	886	45	Forsikring	2	35
				12.436	18
			Overskud	1.550	82
Balance	13.987	00	Balance	13.987	00

I sparekassen revisionsdagen 19.212,80 kr. Indsat i årets løb 1.885,41 kr. Kassebeholdning at overføre: 1.550,82 kr. ÷ 1.885,41 kr. ÷ 334,59 kr.

24/2 1962 E. Jespersen

Regnskabet d. d. gennemgået og fundet i orden. Bilag og sparekassebøger forevist. Kassebeholdning konstateret.

Holstebro, den 24 februar 1962.

Ku. Engby-Larsen.

Chr. Kjeldahl.